

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการยกระดับคุณภาพชีวิตสังคมผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการยกระดับคุณภาพชีวิตสังคมผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบน ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิตและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการของสังคมผู้สูงวัยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลด้านสุขภาวะโรคไม่ติดต่อเรื้อรังและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลด้านการตลาดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิต

ความหมายของคุณภาพชีวิต (Quality of Life) “คุณภาพชีวิต” ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน และมีนักวิชาการ หลายคนได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิต ซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวมความหมายไว้ ดังนี้ ระเบียบวาทะ (2523: 19) ได้ให้คำนิยามว่าคุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่มีคุณภาพพึงประสงค์ คือ ชีวิตที่อาศัยสภาพแวดล้อมทั้งปวง เอื้ออำนวยสุขภาพทางกาย เพื่อเป็นรากฐานของสันติภาพทางจิตใจ ทำให้เกิดบูรณาการทางความรู้สึกนึกคิดเต็มตามศักยภาพในมนุษย์ มีความสามารถสร้างสรรค์และผลิตผลรวมกันเข้าเป็นสังคมที่มั่นคง ผาสุก สมบูรณ์ และปราศจากความขัดแย้ง พณณิกิตติพราภรณ์ (2531 : 52) ให้คำนิยามว่าคุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่มีคุณภาพ คือชีวิตที่มีความสุข ความสุขที่เกิดได้จาก 1) ความสุขทางกาย หมายถึง การที่เรามีความเป็นอยู่ที่ดี เช่น มีที่อยู่อาศัยที่ดี มีสุขภาพและ

การดูแลสุขภาพที่ดี มีสาธารณูปโภค เช่น การคมนาคมที่ดีมีสภาพแวดล้อมที่ดี เช่น น้ำ อากาศบริสุทธิ์ และยังรวมไปถึงการพักผ่อนและสันทนาการที่ดีตามสมควรอีกด้วย และ 2) ความสุขทางใจได้มาจากรู้จักความพอดี ความพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ การมีทัศนคติ ต่อตนเองและผู้อื่น มีความรัก ความอบอุ่น ความผูกพันกันในครอบครัว และเพื่อนมนุษย์ มีความ อดทน เสียสละ ทำประโยชน์ให้แก่สังคม

ลีปพนธ์ เกตุทัต (2533: 2) ให้ความหมายคุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่มีคุณภาพ คือ ชีวิตที่มีความสุข ชีวิตที่สามารถปรับตนเองให้เข้ากับธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติทางกายภาพและธรรมชาติทางสังคม และสามารถปรับธรรมชาติให้เข้ากับตนเองโดยไม่เบียดเบียนสังคมและผู้อื่น

นวลศิริ เปาโลหิตย์ (2533: 5) กล่าวว่าคุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และสังคมที่ตนเองอยู่ได้อย่างดี ขณะเดียวกันก็สามารถดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์ให้กับตนเอง สังคมและประเทศชาติด้วย

สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ (2534: 12) ให้คำนิยามว่าคุณภาพชีวิต คือ สภาพการดำรงชีวิตในสังคมที่เจ้าของชีวิตมีความพึงพอใจในช่วงเวลาหนึ่ง และความพึงพอใจนี้สามารถวัด หรือ ประเมินได้ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในช่วงเวลานั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือของสังคมก็ตาม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540: 12) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตว่า คุณภาพชีวิต คือ การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานในสังคมหนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่งๆ องค์ประกอบของความเป็นพื้นฐานที่เหมาะสม อย่างน้อยก็จำเป็นมีอาหารที่เพียงพอ มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม มีสุขภาพกายและจิตใจดี ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งได้รับการบริการพื้นฐานที่จำเป็น ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อประกอบการดำรงชีพออย่างยุติธรรม

หทัย ชิตานนท์ (2540: 4) ให้ความหมายคุณภาพชีวิต หมายถึง ความเข้าใจปัจเจกบุคคลว่า ความต้องการของเขาได้รับการตอบสนองแล้ว และไม่ถูกปฏิเสธ โอกาสต่างๆ ที่เขาจะได้รับความสุขและความพึงพอใจ ไม่ว่าจะด้านสุขภาพกายหรือทางสังคม ทางเศรษฐกิจของเขาจะอยู่ในสถานภาพอย่างไร UNESCO (1981: 89) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตที่มีส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความสุข มีความสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมที่ตนอยู่ได้อย่างดี

ขณะเดียวกันก็สามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งสามารถใช้ศักยภาพส่วนบุคคล สร้างสรรค์พัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ซึ่งดูได้จาก

1. รายได้ของครอบครัวที่พอเพียงแก่การดำรงชีวิตขั้นต้น
2. การมีงานทำที่เพียงพอแก่การยังชีพ
3. การศึกษาและอัตราการเรียนรู้หนังสือของประชาชน
4. โอกาสการมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ
5. การมีเอกราชของชาติที่ปราศจากการแทรกแซงครอบงำจากรัฐบาลอื่น

จากแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของคุณภาพชีวิตที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต คือ การดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีความสุขทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมที่ตนอยู่ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็สามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของบุคคลในสังคม

งานวิจัยเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิต

ศักดิ์ชัย ทวีศักดิ์ (2529, หน้า 3) ศึกษาการรับรู้เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลของการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความเข้าใจคุณภาพชีวิตเพียง 17 ตัวชี้วัดคือ รายได้ชีวิตครอบครัว ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ สุขภาพอนามัย อุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้าน การสาธารณูปโภค อาหาร การศึกษา มีคุณธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม มีที่ทำกิน การประหยัดไม่เป็นหนี้ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และการพักผ่อนหย่อนใจ องค์ประกอบคุณภาพชีวิตที่ประชาชนพอใจมากที่สุด คือ ชีวิตในครอบครัวและไม่เป็นหนี้สินรองลงมา คือ รายได้ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ สุขภาพอนามัย น้อยที่สุดคือการศึกษา อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ และที่ทำกิน

สุมาลี และคณะ (2541, หน้า 3) ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : การวัดคุณภาพชีวิตของประชากรไทย ผลการวิจัยพบว่าคุณภาพชีวิตทางการศึกษาและสุขภาพอนามัยเป็นมิติของคุณภาพชีวิตที่มีการพัฒนามากกว่าด้านอื่น ๆ และประชาชนในภาคเหนือมีค่าดัชนีคุณภาพชีวิตสูงที่สุด ในส่วนของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน พบว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในแต่ละภาคและรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรทั้งประเทศมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตเมื่อวัดด้วยดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพของแต่ละภูมิภาคและของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญเชื่อมั่นร้อยละ 99

ตติยา เอ็มชบุตร (2542, หน้า 7) ศึกษาความขัดแย้งระหว่างการทำงานกับครอบครัวการสนับสนุนทางสังคม และคุณภาพชีวิตของพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมผลิตรองเท้าผลการวิจัยพบว่าพนักงานที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมมากมีคุณภาพชีวิตสูงกว่าพนักงานที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมน้อย

ประนอม พรหมส้อย (2543, หน้า 5) ศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนน้อย บ้านกลาง ตำบลโนนตาล อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า รายได้ อาชีพ และสถานภาพสมรสมีผลต่อคุณภาพชีวิตของชาวชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนน้อย บ้านกลาง ตำบลโนนตาล อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ชุติมา เลาหิจิตรจันทร์ (2544, หน้า 3) ศึกษาคุณภาพชีวิตนักสังคมสงเคราะห์ สังกัดกรุงเทพฯ ผลของการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตโดยรวมส่วนใหญ่อยู่ระดับปานกลาง จากองค์ประกอบด้านคุณภาพชีวิต 9 ด้าน คือ สุขภาพดีมีที่อยู่อาศัยการศึกษาทั่วถึง ครอบครัวมีสุข รายได้ดี ว่างเวลาว่าง และกิจกรรมนันทนาการ อยากร่วมพัฒนา พาสู่คุณธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม

ทวีศักดิ์ วัฒนกุล (2544, หน้า 4) ศึกษาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้ยากจนภายใต้เงินกองทุนหมุนเวียนของสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีศึกษากรณี: จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรและผู้ยากจนภายใต้เงินกองทุนหมุนเวียนของสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูง

คำตัน บุญมี (2545, หน้า 7) ศึกษาระดับคุณภาพชีวิต และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชากรที่มีผลกระทบต่อระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ในเขตเทศบาลกำแพง นครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ผลการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษา อาชีพ รายรับ ของหัวหน้าครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาลกำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว

สุวิทย์ เกียรติเสวี (2545, หน้า 3) ศึกษาความสุขของคนไทยแบบสร้างตนเองยั่งยืนกว่า เนื้อหาจากการประเมินความคิดภูมิปัญญาชาวบ้านภาคอีสาน รวบรวม 200 คน ใน 4 จังหวัดคือ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ขอนแก่น และสุรินทร์ ระยะเวลา 2 ปีผลของการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดมี น้ำหนักมากที่สุด คือครอบครัวอบอุ่น ร่างกายและจิตใจแข็งแรง มีหลักประกันชีวิตที่ดีความสุขที่แท้จริงของชุมชนในชนบท 4 จังหวัด คือ การพึ่งตัวเองเป็นหลักเรื่องครอบครัว เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ความอบอุ่นในครอบครัวเป็นกำลังใจที่จะ

ประกอบการทำงานทุกอย่างที่ขวางหน้า สู้เป้าหมายสำเร็จได้ สุขภาพดีตามมา มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ก็สบายใจผลตามมา ทำให้ความเจ็บป่วยลดน้อยลง สุขภาพ ที่คอยใช้เงินซื้อหาอยู่ตลอดไม่มีสิ้นสุด 8 หมวด คือ หลักประกันชีวิต มีสุขภาพดี ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมที่ดีมีอิสรภาพ มีความภาคภูมิใจและเข้าถึงธรรมะ

ประภาส ปารมี (2546, หน้า 2) ศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่ อาศัยในชุมชน ชาวแพ อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า อายุมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชน

ฉริยาภรณ์ สุพิชญ์ (2546, หน้า 3) ศึกษาคุณภาพชีวิตและการสนับสนุนทางสังคม ของผู้ที่เป็นโรคจิตเภท ผลการวิจัยพบว่า คุณภาพชีวิตโดยรวมมีความสัมพันธ์กับการสนับสนุนทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

วชิราภรณ์ อินทรโยธา (2547, หน้า 3) ศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนวัดพิชัย ผลการวิจัยพบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนวัดพิชัยอยู่ในระดับกลาง และปัจจัยข้อมูลภูมิหลังมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนวัดพิชัย

ธีระเดช ภูมิสิงห์ชัย (2544, หน้า 9) ศึกษาคุณภาพชีวิตของข้าราชการตำรวจชั้นประทวน-พลตำรวจ : ศึกษาเฉพาะกรณีสถานีตำรวจภูธร อำเภอมืองนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของข้าราชการตำรวจชั้นประทวน-พลตำรวจ : ศึกษาเฉพาะกรณีสถานีตำรวจภูธร อำเภอมืองนครปฐม

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการบริหารอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ของผู้นำองค์กรเป็นส่วนประกอบ และอาศัยการวางแผนอย่างมีขั้นตอน เนื่องจากการบริหารกลยุทธ์เป็นการบริหารองค์รวม ผู้นำที่มีความสามารถจะต้องอาศัยกลยุทธ์ในการจัดการองค์การที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับองค์การ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงไม่ล้มเหลว เนื่องจากกลยุทธ์ที่ดีแต่ล้มเหลวจะไม่สามารถนำความสำเร็จมาสู่องค์กรได้ ดังนั้นทั้งกลยุทธ์และนักบริหารที่ เป็นผู้ตัดสินใจเลือกใช้กลยุทธ์และนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติจึงมีความสำคัญเท่าเทียมกับลักษณะที่สำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์ คือ การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นเครื่องมือของนักบริหารในการบริหารงาน เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เพิ่มขึ้น การบริหารเชิงกลยุทธ์จะเน้นและให้ความสำคัญต่อการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ (Strategic decision

making) ที่ไม่เหมือนกับการตัดสินใจในลักษณะอื่น ๆ เพราะการบริหารเชิงกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับอนาคตในระยะยาวขององค์การทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะดังนี้ คือ

1. เป็นกระบวนการของการบริหารองค์การโดยรวม
2. เป็นการบริหารที่เน้นการสร้างกลยุทธ์ เพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขันให้กับองค์การในระยะยาว
3. เป็นการตัดสินใจที่อาศัยชั้นเชิง ไม่มีวิธีการที่สำเร็จรูป
4. ต้องอาศัยความร่วมมือ พันธะผูกพัน (Commitment) และทรัพยากรในองค์การ
5. มีทิศทางที่ชัดเจนต่อทางเลือกต่าง ๆ และแสดงให้เห็นทุกคนในองค์การเข้าใจตรงกัน

ความหมายเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นศาสตร์ที่มีมานานโดยคำว่า กลยุทธ์ หรือ Strategic มีที่มาจากคำว่า Strategia ในภาษากรีกซึ่งหมายความว่า Generalship โดยคำว่ายุทธศาสตร์มักจะถูกนำมาใช้ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร และได้เข้าสู่แวดวงการศึกษาในเวลาต่อมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในธุรกิจ และต้องการให้เกิดการนำไปสู่การจัดทำนโยบายทางธุรกิจที่นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานได้ในอนาคต

การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) โดยทั่วไป หมายถึงการกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) วัตถุประสงค์ (Objective) เป้าหมาย (Goal) ขององค์การในระยะสั้นและระยะยาว จากนั้นจึงวางแผนทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้้องค์การสามารถดำเนินงานตามพันธกิจ อันนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

หลักการสำคัญของการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์จะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสของความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์การได้อย่างไรนั้น มีหลักสำคัญดังนี้

1. การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง ภารกิจ และวัตถุประสงค์ขององค์การธุรกิจอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางขององค์การ และช่วยให้นักบริหารปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม การตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้นักบริหารสามารถกำหนดวัตถุประสงค์และทิศทางการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับสภาวะความเปลี่ยนแปลงได้

2. การจัดการเชิงกลยุทธ์ยังนำไปสู่การจัดการความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เนื่องจากมีการเตรียมรับกับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงไว้แล้ว ทำให้องค์การค้นหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดต่อองค์การ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการเชิงกลยุทธ์เป็น การกำหนดวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ขององค์การที่ตั้งไว้

3. การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการนำแนวทางในการดำเนินองค์การที่คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้น และ นำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักบริหาร

4. การวางแผนกลยุทธ์เป็นหน้าที่หลักของนักบริหาร เนื่องจากต้องวางแผนประยุกต์ใช้ และ กำหนดทิศทางในการดำเนินงานขององค์การ การจัดทำและปฏิบัติให้สอดคล้องตามแผนกลยุทธ์จึงมี ความสำคัญโดยเฉพาะในระยะยาว ดังนั้นความสามารถในการกำหนดกลยุทธ์ของนักบริหาร และ ความสามารถในการควบคุมให้การปฏิบัติเป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ได้ จะเป็นสิ่งสะท้อนศักยภาพและ และสะท้อนของผู้บริหารได้เป็นอย่างดี

5. การจัดการเชิงกลยุทธ์ทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน จะช่วยสร้างประสิทธิภาพและ ศักยภาพในการแข่งขันให้แก่ธุรกิจ และเสริมสร้างการพัฒนาขีดความสามารถทางการบริหารของนัก บริหาร รวมทั้งช่วยเตรียมความพร้อมและพัฒนาบุคลากรที่อยู่ภายในองค์การ เนื่องจากการพัฒนาเชิงกล ยุทธ์จะต้องมีการสร้างความเข้าใจและแนวทางในการเตรียมพร้อม เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะ เกิดขึ้นของสภาพแวดล้อมและคู่แข่ง นอกจากนี้แล้วการจัดการเชิงกลยุทธ์ยังช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องใน องค์การเข้าใจในภาพรวม โดยเฉพาะเป้าหมายในการดำเนินงานทำให้สามารถจัดลำดับการดำเนินงาน ตามลำดับความสำคัญเร่งด่วนได้

6. การจัดการเชิงกลยุทธ์ช่วยให้การทำงานเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติหน้าที่ เนื่องจากมี การกำหนดกลยุทธ์ การประยุกต์ใช้ และการตรวจสอบควบคุมไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจ ตรงกันและเกิดความร่วมมือ โดยเฉพาะความเข้าใจในวัตถุประสงค์ขององค์การ อีกทั้งจะช่วยให้มีการ จัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับการบริหารองค์การในส่วนต่าง ๆ

องค์ประกอบของการจัดการเชิงกลยุทธ์

การจัดการเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยพื้นฐาน 5 ประการ คือ

1. การกำหนดทิศทาง (Direction Setting)
2. การประเมินองค์การและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning)
3. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)
4. การดำเนินกลยุทธ์ (Strategy Implementation)
5. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

1.กำหนดทิศทาง

ในการกำหนดทิศทางขององค์การจะประกอบด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) และการกำหนดภารกิจ (Mission) หรือ กรอบในการดำเนินงานที่ชัดเจนจะช่วยให้องค์การสามารถกำหนดทิศทางในระยะยาว อีกทั้งยังแสดงถึงความตั้งใจในการดำเนินธุรกิจอีกด้วย

ภารกิจ (Mission) ในกระบวนการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์นั้น ชั้นแรกองค์การจะต้องระบุภารกิจและเป้าหมายหลักที่สำคัญของบริษัท ซึ่งภารกิจ หมายถึง ประกาศหรือข้อความของบริษัทที่พยายามกำหนดว่าจะทำอะไรในปัจจุบัน และกำลังจะทำอะไรในอนาคตและองค์การเป็นองค์การแบบใด และจะก้าวไปสู่การเป็นองค์การแบบใดทั้งนี้เพื่อบรรลุสู่ความเป็นเลิศเหนือคู่แข่ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วข้อความเรื่องภารกิจขององค์การจะประกอบไปด้วย ข้อความที่บ่งบอกถึงคุณค่าทางปรัชญาสำคัญที่ผู้บริหารตัดสินใจกระทำ ซึ่งแสดงถึงพันธะของบริษัทที่มีต่อเป้าหมายและสอดคล้องกับคุณค่าของผู้บริหาร นอกจากนี้แล้วภารกิจยังจะสร้างสภาพแวดล้อมในการกำหนดกลยุทธ์อีกด้วย

เป้าหมาย (Goal) คือการบอกถึงสิ่งที่องค์การปรารถนาให้เกิดขึ้นในอนาคต และพยายามบรรลุ โดยมีการกำหนดให้ชัดเจน กระชับ ตรงจุด และสามารถวัดได้ ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายจะมีการกำหนดให้ชัดเจนขึ้นกว่าการกำหนดภารกิจที่จะต้องทำสิ่งใด

2. การประเมินองค์การและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning)

ในการประเมินสภาพแวดล้อมขององค์การนั้นจะประกอบไปด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก และการประเมินสภาพแวดล้อมภายใน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทราบถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค หรือโดยทั่วไปจะเรียกว่าการวิเคราะห์ตามตัวแบบสว็อท (SWOT Analysis) ได้แก่

การวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength – S)

การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness – W)

การวิเคราะห์โอกาส (Opportunity – O)

การวิเคราะห์ภาวะคุกคาม (Threat –T)

2.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในขององค์การ (Internal Analysis)

การวิเคราะห์ภายในขององค์การนั้น จะทำให้ทราบถึงจุดอ่อนและจุดแข็งขององค์การ ช่วยให้ประเมินอดีตและแนวโน้มในปัจจุบัน การวิเคราะห์ภายในสามารถทำได้โดยการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (Critical success factor) การวิเคราะห์ (Value chain) และวิเคราะห์กระบวนการหลัก (Core business process) ซึ่งจะทำให้องค์การมีความสามารถหลักที่โดดเด่น (Core competency)

2.1.1 การวิเคราะห์ปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (Critical success factor) สามารถทำได้ โดยการวิเคราะห์ลักษณะของกิจการ ตำแหน่งทางการแข่งขัน สภาพแวดล้อมทั่วไป และการพัฒนาองค์กร

2.2.2 การวิเคราะห์ห่วงโซ่ค่านิยม (Value chain) เป็นการพยายามเชื่อมโยงกิจกรรมหลัก และกิจกรรมย่อยขององค์กร โดยการพยายามจัดกิจกรรมย่อยให้สนับสนุนกิจกรรมหลัก เพื่อจะสร้างคุณค่าที่สนองตอบกับค่านิยมของลูกค้า โดยสายงานหลักจะทำหน้าที่ในการผลิตกิจกรรมพื้นฐาน ประกอบไปด้วย การนำเข้าวัตถุดิบ การผลิตสินค้าและบริการ การตลาด และการให้บริการลูกค้า ส่วนสายงานสนับสนุนจะทำหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาเทคโนโลยี การการจัดซื้อวัตถุดิบ เนื่องจากการวิเคราะห์ห่วงโซ่ค่านิยม จะทำให้องค์กรได้รับรู้ถึงค่านิยมของลูกค้าได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถวิเคราะห์และเชื่อมโยงค่านิยมของลูกค้า เข้าสู่กิจกรรมทุกกิจกรรมขององค์กร

2.2.3 การวิเคราะห์กระบวนการหลัก (Core business process) และระบบการดำเนินงาน เป็นกระบวนการสร้างคุณค่าที่เชื่อมโยงระหว่างผู้จัดหาวัตถุดิบ องค์กร และลูกค้าเข้าด้วยกัน โดยมีกระบวนการหลักขององค์กร เพื่อพัฒนาสินค้าและบริการ และเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า

โดยสรุปแล้วการวิเคราะห์ปัจจัยภายในหรือสภาพแวดล้อมภายในจะทำให้ทราบถึงจุดแข็งหรือจุดอ่อนทางธุรกิจขององค์กร

จุดแข็ง : ลักษณะหรือองค์ประกอบขององค์กรที่มีสมรรถนะเหนือกว่า

จุดอ่อน : ลักษณะหรือองค์ประกอบขององค์กรที่มีสมรรถนะด้อยกว่าเมื่อเทียบกับคู่แข่ง

2.2 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร (External Analysis)

สภาพแวดล้อมภายนอกประกอบด้วย สภาพแวดล้อมทั่วไปและสภาพแวดล้อมในการดำเนินงาน

2.2.1. สภาพแวดล้อมทั่วไป (General Environment) เป็น สภาพแวดล้อมที่มีความสำคัญ แต่อาจจะไม่ใช่สิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรงแต่เป็นสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป มีตัวแบบในการพิจารณา คือ PEST Environment ได้แก่

สภาพแวดล้อมด้านการเมือง (Political Environment –P)

สภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ (Economic Environment –E)

สภาพแวดล้อมด้านสังคม (Sociological Environment –S)

สภาพแวดล้อมด้านเทคโนโลยี (Technology Environment –T)

สภาพแวดล้อมทั่วไปสามารถส่งผลกระทบต่อองค์กรได้ ยกตัวอย่างเช่น หากรัฐออกกฎหมายที่เอื้อต่อการดำเนินธุรกิจ ก็จะมีผลดีต่อโอกาสในการดำเนินงานขององค์กร หรือการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่รวดเร็วอาจส่งผลให้สินค้ามีความล้าสมัยอย่างรวดเร็ว เป็นต้น

2.2.2 สภาพแวดล้อมในการดำเนินงาน (Task Environment) ไมเคิล อี พอร์เตอร์ (Michael E.Poter) ได้เสนอตัวแบบการวิเคราะห์สภาพการแข่งขัน โดยใช้ตัวแบบที่ชื่อ The Five Competitive Force ซึ่งจะทำให้เราทราบถึงสมรรถภาพคู่แข่งที่เข้ามาใหม่ ทราบความต้องการของลูกค้า สามารถสร้าง

ความร่วมมือกับผู้จัดส่งวัตถุดิบ การระมัดระวังไม่ให้ลูกค้าหันไปให้ความสนใจสินค้าทดแทน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นต้นแบบที่ช่วยในการวิเคราะห์คู่แข่งได้เป็นอย่างดี

2.2.3.การวิเคราะห์คู่แข่งที่เข้ามาใหม่ (New Entrance) ผู้ที่เข้ามาใหม่มีความมุ่งหวังที่จะเข้ามามีส่วนร่วม หรือมีส่วนแบ่งทางการตลาด ดังนั้นจึงเป็นภาวะที่คุกคาม ซึ่งจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอุปสรรคที่เข้ามาและภาวะการตอบโต้ขององค์กร โดยสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อผู้ที่เข้ามาใหม่ ได้แก่

โดยสรุปแล้วการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมภายนอกนี้จะทำให้ทราบถึงโอกาสหรืออุปสรรคทางธุรกิจขององค์กร

โอกาส : การ ผสมผสานระหว่างเหตุการณ์ เวลา สถานที่ ที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร มาทำให้องค์กรมีสมรรถนะที่จะดำเนินการบางอย่างที่เหนือกว่าคู่แข่ง

อุปสรรค : เหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และถ้าเกิดขึ้นก็จะทำความเสียหายให้แก่องค์กร

3. การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)

การกำหนดกลยุทธ์ เป็นการพัฒนาแผนระยะยาวบนรากฐานของโอกาสและอุปสรรค ที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก และการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน โดยองค์กรจะต้องกำหนดและเลือกกลยุทธ์ที่ดีที่สุดที่เหมาะสมกับองค์กรที่สุด ผู้บริหารต้องพยายามตอบคำถามว่าทำอย่างไรองค์กรจึงจะไปถึงเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ได้ โดยใช้ความได้เปรียบในการแข่งขันขององค์กรกำหนดเป็นกลยุทธ์ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงระดับที่แตกต่างกันของกลยุทธ์ด้วย ซึ่งมีทั้งสิ้น 3 ระดับ คือ

กลยุทธ์ระดับองค์กร (Corporate Strategy)

เป็นกลยุทธ์ที่ครอบคลุมและบ่งบอกถึงกลยุทธ์โดยรวม และทิศทางในการแข่งขันขององค์กรว่าองค์กรจะมีการพัฒนาไปสู่ทิศทางใด จะดำเนินงานอย่างไร และจะจัดสรรทรัพยากรไปยังแต่ละหน่วยขององค์กรอย่างไร เช่น การดำเนินธุรกิจแบบครบวงจร การขยายตัวไปในธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลย เป็นต้น ตัวอย่างเครื่องมือ (Tools) ที่ช่วยในการกำหนดกลยุทธ์ในระดับองค์กร เช่น Boston Consulting Group Matrix, McKinsey 7 - S Framework เป็นต้น

กลยุทธ์ระดับธุรกิจ (Business Strategy)

เป็นการกำหนดกลยุทธ์ในระดับที่ย่อยลงไป จะมุ่งปรับปรุงฐานะการแข่งขันขององค์กรกับคู่แข่ง และระบุถึงวิธีการที่องค์กรจะใช้ในการแข่งขัน มุ่งปรับปรุงฐานะการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้น โดย

อาจรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่คล้ายกันไว้ด้วยกัน ภายในหน่วยธุรกิจเชิงกลยุทธ์ (Strategic Business Unit - SBU) เดียวกัน กลยุทธ์ระดับธุรกิจของ SBU นี้จะมุ่งการเพิ่มกำไร (Improving Profitability) และขยายการเติบโต (Growth) ให้มากขึ้น บางครั้งจึงเรียกกลยุทธ์ในระดับนี้ว่ากลยุทธ์การแข่งขัน (Competitive Strategy) ซึ่งโดยทั่วไปจะมีอยู่ 3 กลยุทธ์ คือ การเป็นผู้นำด้านต้นทุนต่ำ (Cost Leadership) การสร้างความแตกต่าง (Differentiation) และ การจำกัดขอบเขตหรือการมุ่งเน้นหรือการรวมศูนย์ (Focus Strategy)

กลยุทธ์ระดับปฏิบัติการ (Operational Strategy)

เป็นการกำหนดกลยุทธ์ที่ครอบคลุมวิธีการในการแข่งขัน แก่ผู้เกี่ยวข้องในหน่วยงาน (Function) ต่าง ๆ มุ่งเน้นให้แผนงานตามหน้าที่พัฒนากลยุทธ์ขึ้นมา โดยอยู่ภายใต้กรอบของกลยุทธ์ระดับองค์กร และกลยุทธ์ระดับธุรกิจ เช่น แผนการผลิต แผนการตลาด แผนการดำเนินงานทั่วไป แผนการด้านทรัพยากรบุคคล แผนการเงิน เป็นต้น

Michel Robert ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์ไว้ในหนังสือ e-Strategy ที่อาจแตกต่างไปจากทั่ว ๆ ไปว่า ขั้นตอนในการสร้างกลยุทธ์จะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่เราทำได้ดีที่สุด What you do best แต่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่คู่แข่งของเราทำอยู่ (Not what the others do) ซึ่งแนวคิดนี้ใช้ได้ทั้งธุรกิจการผลิตและธุรกิจบริการ โดยมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

1. ระบุแรงขับเคลื่อน (Driving Force) ขององค์กร ที่สามารถช่วยให้มีความได้เปรียบทางการแข่งขัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับจุดแข็งที่องค์กรมีอยู่ เช่น การที่องค์กรมีเทคโนโลยีที่แตกต่าง องค์กรสามารถใช้เทคโนโลยีเป็นตัวนำสำคัญในการดำเนินงานได้ เป็นต้น
2. สร้างกรอบแนวคิดทางธุรกิจ (Business Concept) อย่างสั้น ๆ เพื่อแสดงว่าจะใช้แรงขับเคลื่อนนั้นอย่างไร เช่น จะใช้เทคโนโลยีนั้นผลิตสินค้าอะไร จะเจาะจงขายยังภูมิภาคใด
3. ระบุความเชี่ยวชาญขององค์กร (Area of Excellence) ที่เราต้องการ เพื่อนำมาใช้สนับสนุนกลยุทธ์ เช่น อาจจำเป็นต้องปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้สูงขึ้น หรือการสร้างความชำนาญในการขายและบริการแก่พนักงานขาย เป็นต้น
4. ระบุประเด็นสำคัญ (Critical Issues) หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญ ที่อาจจะต้องถูกปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เอื้อต่อการนำกลยุทธ์ไปดำเนินการ เช่น โครงสร้าง (Structure) กระบวนการหรือระบบ (Process/System) ทักษะและความสามารถ (Skills/Competencies) ระบบการให้ผลตอบแทน (Compensation) เป็นต้น
5. การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

การควบคุมกลยุทธ์ เป็นหน้าที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลกลยุทธ์ที่นำไปปฏิบัติ ทั้งนี้ในการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัตินั้นมักจะเกิดข้อผิดพลาดที่ต้องการการปรับปรุง เพื่อให้แน่ใจว่ากลยุทธ์นั้นจะก่อให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่ตรงตามแผนที่ได้ตั้งไว้

การตรวจสอบกลยุทธ์ (Strategic Control) จะมีการวัดผลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีการกำหนดเกณฑ์และมาตรฐาน โดยมาตรวจวัดการดำเนินงานที่เหมาะสมกับแต่ละองค์การ ซึ่งในแต่ละองค์การจะมาตรฐานและเกณฑ์การดำเนินงานของตนเอง ทั้งนี้การกำหนดมาตรฐานควรมีความระมัดระวัง เพื่อให้สามารถสะท้อนผลการทำงาน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ในการติดตาม ควบคุม และประเมินผลนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแลแผนกลยุทธ์โดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องมีบุคลากรที่มีความรับผิดชอบเต็มเวลาที่สามารถทุ่มเทให้กับการติดตามและประเมินผลได้อย่างเต็มที่ หน่วยงานนี้ควรอยู่กับฝ่ายวางแผนที่มีผู้บริหารในฝ่ายอยู่ในระดับผู้บริหารชั้นสูง อย่างไรก็ตามในการดำเนินกลยุทธ์นั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือที่ดีจากทุกฝ่ายตลอดเวลา จึงอาจมีความจำเป็นในการตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลแผนกลยุทธ์ ที่ประกอบด้วยผู้แทนระดับบริหารจากฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นร่วมด้วย

งานวิจัยเกี่ยวกับกลยุทธ์การบริหารจัดการ

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายผู้สูงอายุ ของกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์” ผลจากการศึกษาพบว่า เครือข่ายผู้สูงอายุมีรูปแบบองค์กรที่มีการแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ซึ่งแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ จากการวิเคราะห์เครือข่ายด้านผู้สูงอายุขององค์กรทั้ง 4 รูปแบบ มีการบริหารจัดการเครือข่ายคล้ายกันใน 2 แนวทาง คือ การใช้กลไกการบริหารตามแนวดิ่งและกลไกการบริหารแนวราบ ซึ่งในการวิเคราะห์การใช้กลไกการบริหาร พบว่า กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จะเน้นที่กลไกการทำงานตามแนวดิ่ง คือมีโครงสร้างการบริหารงานแบบลำดับชั้น โดยมีการปฏิบัติงานตามคำสั่ง และหน้าที่รับถ่ายทอดคำสั่ง ส่งผลให้การตัดสินใจในการบริหารงานต่าง ๆ ต้องมาจากผู้ที่มีศักยภาพสูงกว่า ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารงานภายในองค์กร แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงการประสานงานองค์กรระหว่างกระทรวงฯ กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกกระทรวง จะใช้กลไกการทำงานตามแนวราบ แต่ก็ไม่ได้มีประสานงานในลักษณะของกระบวนการทำงานเครือข่ายที่ชัดเจน มีเพียงการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในลักษณะของการประสานข้อมูลโครงการและกิจกรรม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรเครือข่ายภายนอก พบว่า องค์กรภายนอกกระทรวง จะมีการทำงานที่เน้นกลไกการบริหารแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง กล่าวคือ ใช้รูปแบบการบริหารที่เน้นการประสานงาน การมอบงาน และความร่วมมือในแนวราบเป็นหลัก อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำขององค์กรเป็นจุดเชื่อมต่อ (Node) ของแต่

ละเครือข่าย โดยการบริหารงานในรูปแบบนี้จะให้ความสำคัญกับแกนนำหรือผู้นำเครือข่ายและภาวะผู้นำ ในการขับเคลื่อนและการบริหารงานเครือข่าย ไม่เน้นการสั่งการหรือการบังคับบัญชาแบบลำดับชั้นเหมือน องค์กรภาครัฐ ซึ่งองค์กรที่เน้นการใช้กลไกแนวราบ เช่น องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยองค์กรเหล่านี้มักจะอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการ นอกจากนี้ในผลงานวิจัยนี้ยังได้เสนอแนวทางการทำงานและกลยุทธ์การทำงานด้านผู้สูงอายุ 3 ประเด็น คือ หนึ่ง คือ การบริหารจัดการเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในด้านต่าง ๆ สอง คือ การส่งเสริมและพัฒนาผู้นำองค์กรเครือข่ายด้านผู้สูงอายุให้มี ศักยภาพในการทำงานและมีพลัง ในการดึงภาคีเครือข่ายเข้ามาทำงานร่วมกันโดยการมีส่วนร่วมจาก ผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการคัดสรรผู้นำองค์กร การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ สาม คือ การจัดทำ ยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการทำงานร่วมกันเพื่อ วางแผนและปฏิบัติงานร่วมกันในหลายๆด้านระหว่างกระทรวงและภาคีเครือข่าย

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ประกอบด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การสนับสนุนของ กระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ต่อภาคีเครือข่ายในหลายๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมกลไก การพัฒนาระบบ การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ รวมไปถึงการบูรณาการการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อให้โครงการ กิจกรรมที่ดำเนินงานกับผู้สูงอายุ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และหนุนเสริมการดำเนินงานซึ่งกันและกัน เพื่อลดระยะเวลาในการดำเนินงาน และมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควรมีการจัดทำยุทธศาสตร์การ สร้างความร่วมมือเครือข่ายผู้สูงอายุในระดับเทศบาลอย่างชัดเจน และควรมีการจัดทำระบบฐานข้อมูลของ ผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลของผู้สูงอายุ มาช่วยกำหนดแนวทางการพัฒนางานต่อไป

นภเรณู สัจจรัตน์ธีระฐิติ และพจนา พิษิตปัจจา (2560 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทิศทาง และการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ทิศทางและ การพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย จากโมเดลสมการโครงสร้างการ เรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในระดับประเทศ พบว่า ปัจจัยนำเข้าเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้ดังนี้ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านผลประโยชน์ ปัจจัยด้านบริบทในพื้นที่ และปัจจัยด้านทรัพยากรของรัฐ สำหรับกระบวนการที่เป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ประกอบด้วย กลไกการสนับสนุนของภาครัฐ นโยบายการจัดการเรียนรู้ของรัฐ การประชาสัมพันธ์ การ จัดการศึกษา และการบริหารทรัพยากร โดยปัจจัยนำออกที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การ ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น การได้รับทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ที่ จำเป็นต่อการดำรงชีพตลอดจนการสร้างประสบการณ์ที่ดี และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ การพัฒนาศักยภาพ ของตน การได้รับการยอมรับจากชุมชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยผู้มีบทบาทสำคัญที่สำคัญในการ จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ชุมชน ผู้สูงอายุ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุใน

ประเทศไทย (1)ด้านปัจจัยนำเข้า ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศไทยควรให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุในความต้องการที่จะเรียนรู้ และต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายในมิติของวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาความเชื่อที่แตกต่างกัน (2)ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศไทยควรใช้แนวทางการสร้างเครือข่ายทางการศึกษา โดยใช้แนวทางของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ร่วมกับทุนทางสังคม

สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(2561: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ บนพื้นที่สูงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน” ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมและการเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ในรูปของแบบแผนการใช้ชีวิตที่มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พบว่ามีการประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในชีวิตประจำวัน อยู่บ้าง แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนคือ ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อการนำมาใช้ภายในครัวเรือน หรือในชีวิตประจำวันเฉกเช่นในอดีตที่ผ่านมาเท่านั้น แต่ยังหาขึ้นเพื่อสร้างรายได้เสริมและรายได้หลักให้กับครอบครัวและคนในชุมชน พบประเด็นความน่าสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของผู้สูงวัย ได้แก่ 1.) กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง และเห็นถึงคุณค่าที่ บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หล่อหลอมการดำเนินชีวิต 2.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของบางชาติพันธุ์ มีการปรับแต่งให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน และกลายเป็นอาชีพหลักของกลุ่ม ชาติพันธุ์ในบางชุมชน อันมีผลต่อการหางานและการอยู่อาศัยในชุมชน ไม่เคลื่อนย้ายไปประกอบอาชีพ (รับจ้าง) นอกชุมชน 3.) ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในหลายพื้นที่ยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นความเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ ทำให้บริบทชุมชนโดยรอบเป็นพื้นที่สุขภาวะจนได้รับรางวัลจากหน่วยงานภายนอกด้านสิ่งแวดล้อม (รางวัลลูกโลกสีเขียว) ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการดูแลพื้นที่ป่ายินยอมให้ชุมชนชาติพันธุ์สามารถอาศัยในพื้นที่ได้ในฐานะผู้ดูแลป่า 4.) แบบแผนการดำเนินชีวิตมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับชาวบ้าน เช่น การถนอมอาหารเพื่อคงรักษาไว้ซึ่งรสชาติและคุณภาพของอาหาร 5.) มีประเพณีความเชื่อในการกล่อมเกลாதงสังคัมและควบคุมพฤติกรรม โดยเฉพาะการประพฤติปฏิบัติตนระหว่างหนุ่มสาว ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า 6.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ในหลายพื้นที่ได้รับการพัฒนา ได้รับการยอมรับในเชิงคุณค่า และคุณภาพของผลผลิต โดยพบว่าผลผลิตที่เกิดขึ้นจากชุมชนได้สร้างรายได้ ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวกลายเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริมสำหรับหลายๆ ครอบครัว 7.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ในลักษณะทรัพยากรธรรมชาติมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่น่าสนใจ โดยหลายพื้นที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็น แหล่งรายได้โดยการนำผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติไปจำหน่าย เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน แหล่งอาหาร โดยชุมชน

สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัย แหล่งทรัพยากรสำคัญ และเป็นสวัสดิการสำหรับลูกหลานในอนาคต

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุ

1. ความหมายของสวัสดิการสังคม

เทอร์เนอร์, (Turner, 1974 : 14 อ้างถึงใน วันทนี วาสิกะสิน, 2553 : 1) ให้นิยามคำว่า “สวัสดิการสังคม” ว่าเป็นความพยายามส่งเสริมให้ประชาชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานที่มั่นคง โดยครอบคลุมการบริการกับบุคคลและชุมชนในลักษณะการพัฒนาสังคม และการเสริมสร้างให้บุคคลสามารถเผชิญกับสภาพปัญหาทางร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจและสังคมตลอดจนการพยายามจัดสถานะที่พึ่งตนเองไม่ได้ของประชาชนให้หมดไป Friedlander and Apte (1980 : 4 อ้างใน วันทนี วาสิกะสิน, 2553 : 1) อธิบายว่า “สวัสดิการสังคม” เป็นระเบียบ นโยบาย ผลประโยชน์ และบริการ ซึ่งจะทำให้การดำเนินการจัดบริการต่างๆ เป็นไปโดยสอดคล้องกับความต้องการของสังคม เป็นที่ยอมรับว่าสวัสดิการสังคมเป็นพื้นฐานที่มีความสำคัญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและถาวร เปลี่ยนแปลงจากสถานะที่เคยยากลำบากไปสู่สิ่งที่คาดหวังว่าดีกว่า รวมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ในที่สุด

บาร์เกอร์, (Barker, 1987 : 154 อ้างถึงใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2539 : 5) ให้ความหมายว่า สวัสดิการสังคม คือ “ ระบบที่ประกอบด้วยโครงการต่างๆ ประโยชน์ตอบแทนและบริการ ในระดับชาติ ที่ช่วยให้ประชาชนได้รับการตอบสนองความต้องการทางสังคมเศรษฐกิจ การศึกษา และสาธารณสุข อันเป็นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ รวมทั้งยังหมายถึง สถานะของความอยู่ดีมีสุขโดยรวมของคนในชาติ และของชุมชนหรือสังคมอีกด้วย ” พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 ให้ความหมายไว้ว่า สวัสดิการสังคม หมายถึง ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไข ปัญหาการพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงาน และการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการทางสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

ระพีพรรณ คำหอม (2549 : 6 - 23) ได้สรุปความหมายของสวัสดิการสังคมโดยรวบรวมความหมายตามหลักเกณฑ์ ได้แก่

1. เกณฑ์คุณภาพชีวิตที่ดี หรือการกินดีอยู่ดี (Quality of Life or Well-being) ควบคู่กับการใช้นโยบายทางสังคม เพื่อสร้างระบบบริการสังคมอย่างครอบคลุม เพื่อนำไปสู่การสร้างความมั่นคงของมนุษย์และความมั่นคงทางสังคมโดยรวม

2. เกณฑ์สวัสดิการสังคมเป็นวัตถุประสงค์ (Aims) ซึ่งความหมายนี้เชื่อว่าสวัสดิการสังคมเป็นเป้าหมายการทำงาน เพื่อใช้งานสวัสดิการสังคมเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโดยรวม 15

3. เกณฑ์ความหมายเฉพาะเจาะจงในรูปของโครงการหรือกิจกรรมหรือบริการ

4. เกณฑ์สวัสดิการสังคมเป็นสถาบันทางสังคม

5. เกณฑ์สวัสดิการสังคมเป็นสิทธิและความเท่าเทียมของคนทุกคนในสังคม โดยได้สรุปว่าสวัสดิการสังคม หมายถึง ระบบการจัดสรร และจัดการบริการสังคมในลักษณะของโครงการหรือบริการต่างๆ ให้กับทุกคนในสังคม ภายใต้หลักสิทธิความเท่าเทียมกันความเสมอภาค และความเป็นธรรมทางสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม การพัฒนาสังคมโดยรวม รวมทั้งการสร้างระบบความมั่นคงของมนุษย์ และสังคมในระยะยาว

นันทินี ทรัพย์ศิริ และคณะ (2550 : 19) ให้ความหมายคำว่า สวัสดิการสังคมว่า หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคม ซึ่งได้รับการช่วยเหลือและส่งเสริมเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของความจำเป็นที่จะอยู่ในสังคมอย่างเท่าเทียม เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

กิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์ (2550 : 6) ได้กล่าวถึง โครงการเผยแพร่ความรู้การพัฒนากระบวนการสวัสดิการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนซึ่งให้ความหมายของ “สวัสดิการสังคม” ว่าสวัสดิการสังคมคือ การกินดี อยู่ดี มีสุข และมีสิทธิ ดังนั้น จุดหมายปลายทางของการ จัดสวัสดิการ คือ การทำให้ทุกคนในสังคมได้รับสิทธิพื้นฐานทางสังคมตามมาตรฐานสากล

ปัทมวดี โภชนกุล ชูชูกิ (2552 : 10) ให้ความหมายคำว่า สวัสดิการสังคม (social welfare) ในทางเศรษฐศาสตร์ว่า “สวัสดิการ” หมายถึง ความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) พิจารณาจากอรรถประโยชน์ (utility) หรือความพอใจของประชาชน “สวัสดิการ” ในทางเศรษฐศาสตร์ จึงถูกนิยามในลักษณะที่เป็น “เป้าหมาย” ของสังคม คือ การอยู่ดีกินดีของสมาชิกในสังคมส่วน “วิธีการ” ให้ได้มาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดี เช่น กิจกรรมของตลาด กิจกรรมการสงเคราะห์ การจ่ายเงินสงเคราะห์ การสนับสนุนและโครงการต่างๆ โดยรัฐไม่ใช่ “สวัสดิการ” โดยตัวมันเอง แต่เป็น “บริการ” ซึ่งเป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่ “สวัสดิการ” คือ ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน...

กล่าวโดยสรุปแล้วสวัสดิการสังคม หมายถึง ระบบการจัดสรรและจัดการบริการสังคม เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีตามมาตรฐานที่กำหนดอย่างเท่าเทียมกัน

2. รูปแบบของสวัสดิการสังคม

ทิตมัสส์, (อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกะสิน และคณะ, 2553 : 3 - 5) ได้แบ่งรูปแบบของสวัสดิการสังคมออกเป็น 3 รูปแบบกว้างๆ ได้แก่

1. รูปแบบ “ส่วนที่เหลือ” หรือ “เก็บตก” (residual model of welfare) เป็นการจัดสวัสดิการสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า บุคคลในสังคมจะได้รับการตอบสนองความต้องการ จากแหล่งสำคัญ 2 แหล่ง คือ ตลาดและครอบครัว ประชาชนที่ประสบปัญหาหรือ มีความต้องการทางสังคม จะหันเข้าหาแหล่งทรัพยากรของตนเองด้วยการใช้เงินรายได้ หรือ เงินออมซื้อหาบริการต่างๆ ทางสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการและปัญหาของตน หากไม่สามารถซื้อหาบริการได้ก็จะหันเข้าหาครอบครัว ในรูปแบบนี้ สถาบันสวัสดิการสังคมของรัฐจะยื่นมือให้ความช่วยเหลือประชาชนเฉพาะส่วนที่เหลือ (Residual) จากผู้มีอำนาจซื้อหาบริการในระบบของเศรษฐกิจเสรีที่นิยมให้กลไกตลาดทำหน้าที่โดยรัฐเข้าแทรกแซงน้อยที่สุด เป็นการช่วยเหลืออย่างจำกัด โดยมีการประเมินปัญหาและความต้องการของผู้เดือดร้อน (Means-Tests) ซึ่งเป็นการจัดสวัสดิการสังคมแบบเจาะจงเฉพาะกลุ่มประชาชนผู้ขาดแคลน (ระพีพรรณ คำหอม, 2549 : 195)

2. รูปแบบ “สัมฤทธิ์ผลทางอุตสาหกรรม” (industrial achievement performance หรือ Handmaiden model) เป็นการมองสวัสดิการสังคมเสมือนเป็นกลไกสำคัญกลไกหนึ่งในระบบเศรษฐกิจ สวัสดิการสังคมรูปแบบนี้ถูกใช้เป็นเครื่องตอบแทนแก่ผู้เป็นกำลังในการผลักดันระบบเศรษฐกิจ โดยใช้มาตรการทางด้านภาษีอากรและการเงินการคลัง ตลอดจนผลตอบแทนในอาชีพเป็นสิ่งตอบสนองความต้องการของบุคคลที่เป็นกำลังการผลิต ผู้ใดมีความสามารถในการทำงานสูงสามารถสร้างผลิตภาพและผลิตผลที่น่าพึงพอใจแก่ระบบเศรษฐกิจ ก็จะได้รับสวัสดิการที่ดีกว่า

3. รูปแบบ “สถาบัน” (institution redistributive model) เป็นรูปแบบที่ถือว่า สวัสดิการสังคมเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดบูรณภาพ (integration) ในสังคม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สังคมจะขาดเสียมิได้ แม้สังคมนั้นจะเป็นสังคมที่มีเสถียรภาพแล้ว ก็ตาม สวัสดิการแบบนี้ก็ต้องทำหน้าที่ให้ระบบสังคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น โดยขณะที่ระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีสร้างความไม่เป็นธรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ รูปแบบสวัสดิการสังคมแบบนี้ จะเหมาะสมที่จะดำเนินการควบคู่กันไปเพื่อเป็นการดำเนินการกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมดังกล่าว

3. องค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคม

ระพีพรรณ คำหอม (2554 : 15 - 20) ได้แบ่งองค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคม ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะกว้างและลักษณะแคบ ดังนี้

1. องค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคมลักษณะกว้างมีขอบเขตหรือสาขาที่ครอบคลุมมิติการใช้ชีวิตของคนทุกคน แบ่งเป็น 7 ด้าน ได้แก่

- 1.1 การศึกษา (Education)
- 1.2 สุขภาพอนามัย (Health)
- 1.3 ที่อยู่อาศัย (Housing)
- 1.4 การทำงานและการมีรายได้ (Employment and Income Maintenance)
- 1.5 นันทนาการ (Recreation)
- 1.6 กระบวนการยุติธรรม (Social Justice)
- 1.7 บริการสังคม (Social Services / Human Services)

พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550 (อ้างถึงในระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 15) ได้กล่าวถึง ขอบเขตการจัดสวัสดิการสังคมและลักษณะหรือรูปแบบ และวิธีการในการดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมไว้ในหมวด 1 แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม ในมาตรา 3 และมาตรา 5 โดยสรุปได้ว่า ขอบเขต สาขาที่เกี่ยวข้องกับแนวการจัดสวัสดิการสังคมตามความจำเป็นและเหมาะสมมี 7 ด้าน คือ

1. การศึกษา
2. สุขภาพอนามัย
3. ที่อยู่อาศัย
4. การทำงานและการมีรายได้ (การฝึกอาชีพ การประกอบอาชีพ)
5. นันทนาการ
6. กระบวนการยุติธรรม
7. บริการสังคมทั่วไป

สำหรับรูปแบบการดำเนินการจัดสวัสดิการสังคม ลักษณะกว้างอาจทำได้หลายลักษณะ ดังนี้ การส่งเสริมการพัฒนาการจัดสวัสดิการสังคม โดยส่งเสริมสนับสนุนให้องค์กรสวัสดิการสังคมของรัฐ องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรสวัสดิการชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมจัดสวัสดิการสังคมให้เป็นไปตามมาตรฐาน

การสงเคราะห์ เป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้การช่วยเหลือเฉพาะหน้ากับกลุ่มเป้าหมาย ในงานสวัสดิการสังคมที่ได้รับความเดือดร้อน บริการที่จัดให้ เช่น บริการด้านปัจจัยสี่ บริการจัดหาที่พักอาศัย บริการการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างปกติ

การคุ้มครอง เป็นการบริการการคุ้มครองสวัสดิภาพของกลุ่มเป้าหมาย ให้ได้รับบริการการดูแลทางสังคมทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เป็นการจัดบริการที่เป็นไปตามนโยบายและกฎหมายด้านสังคมที่กำหนดไว้ เช่น สิทธิทางกฎหมายต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์ ตามพระราชบัญญัติ

ป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2551 สิทธิการคุ้มครองเด็กในพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2556 เป็นต้น

การป้องกัน เป็นบริการป้องกันปัญหาทางสังคมที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเฝ้าระวังทางสังคม การเตือนภัยทางสังคม การให้ความรู้ การให้ความเข้าใจ เพื่อป้องกันความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเด็ก เยาวชน สตรี ผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

การแก้ไข เป็นบริการที่จัดให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับความเดือดร้อนจากสถานการณ์ปัญหาต่างๆ เช่น การถูกล่วงละเมิดทางเพศ การใช้ความรุนแรงในครอบครัว การสูญเสียสมาชิกในครอบครัว เด็ก / เยาวชน / ผู้สูงอายุที่ขาดการดูแล เป็นต้น

การบำบัด เป็นบริการทางสังคมที่จัดให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบด้านสุขภาพ / สุขภาพจิตจากภาวะวิกฤต ภัยพิบัติต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการบำบัดฟื้นฟูเยียวยาทางจิตใจ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถปรับตัว และกลับคืนสู่สภาวะปกติที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้ต่อไป

2. องค์ประกอบของการจัดสวัสดิการสังคมลักษณะแคบ เน้นเชิงระบบจำกัดขอบเขตการจัดสวัสดิการโดยรวม โดยรัฐจะเลือกทำในขอบเขตสาขาการจัดสวัสดิการสังคมจาก 7 สาขา ในลักษณะของโครงการเฉพาะ เพื่อตอบสนองกับความต้องการของประชาชนในสถานการณ์ที่จำเป็น โดยทั่วไปจะขึ้นกับนโยบายทางสังคมที่รัฐบาลสนใจ เน้นการสร้างระบบความมั่นคงทางสังคม การลงทุนในโครงการที่เอื้อสิทธิประโยชน์กับประชาชนส่วนใหญ่ การจัดสวัสดิการสังคม ลักษณะแคบมักจะ กำหนดตามพระราชบัญญัติความมั่นคงทางสังคม (Social Security Act 1935) ของประเทศสหรัฐอเมริกา (วันทนี วาสิกะสิน และคณะ, 2553 : 3)

องค์ประกอบของงานสวัสดิการสังคมในลักษณะแคบตามพระราชบัญญัติความมั่นคงทางสังคมของประเทศไทย แบ่งเป็น 3 บริการ ได้แก่

1. บริการการประกันสังคม (Social Insurance)
2. บริการการช่วยเหลือประชาชน / บริการประชาสงเคราะห์ (Public Assistance) โดยในปัจจุบันมีการใช้คำว่า การช่วยเหลือทางสังคม (Social Assistance)
3. บริการทางสังคม (Social Services) สำหรับบริการทั้ง 3 ชนิด ดังกล่าวในประเทศไทยมีสาระสำคัญโดยสรุป ดังนี้

3.1 บริการการประกันสังคม (Social Insurance)

คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2550 : 9 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 17) ได้ให้ความหมายการประกันสังคม หมายถึง มาตรการหนึ่งในการจัดสวัสดิการสังคม เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน ประชาชนที่มีรายได้ประจำไม่ได้รับความเดือดร้อนเมื่อต้องสูญเสียรายได้ทั้งหมด หรือบางส่วน หรือมีรายได้ไม่เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ เพื่อให้มีหลักประกันด้านการดำรงชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น บริการประกันสังคม (Social Insurance) เป็นบริการที่เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2553 โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สำนักงานประกันสังคม (ส.ป.ส.) กฎหมายดังกล่าว บังคับให้

สถานประกอบการที่มีลูกจ้าง ตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป ต้องจ่ายเงินสหบทเข้ากองทุนประกันสังคม การจ่ายเงินเข้ากองทุนประกันสังคมประกอบด้วย 3 ฝ่าย ได้แก่ นายจ้างลูกจ้าง และรัฐบาลในอัตราไม่เกินร้อยละ 1.5 ของค่าจ้างรายเดือนของลูกจ้างแต่ละคนเท่าๆ กันโดยครอบคลุมให้ลูกจ้างได้สิทธิประโยชน์ทดแทนในระยะแรก 15 กรณี ได้แก่ กรณีประสบอันตราย หรือเจ็บป่วยนอกเวลาการทำงาน กรณีพิการทุพพลภาพ กรณีคลอดบุตร และกรณีตายต่อมาเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541 กองทุนประกันสังคมได้ขยายสิทธิประโยชน์ทดแทนเพิ่มขึ้นอีก 2 กรณี คือ กรณีสงเคราะห์บุตรและกรณีชราภาพ ส่งผลให้ผู้ประกันตนต้องจ่ายเพิ่มอีกร้อยละ 2.0 และรัฐบาลสมทบเพิ่ม ร้อยละ 1.0

เงินสมทบที่ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างนำส่งร้อยละ 3.5 ต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2546 รัฐบาลเห็นว่าเศรษฐกิจเริ่มที่จะฟื้นตัวจึงประกาศเพิ่มอัตราเงินสมทบ 2 กรณีหลังเป็นร้อยละ 3.0 รวมเงินสมทบฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างต้องนำส่งเป็นร้อยละ 4.5 ต่อเดือน จนกระทั่งวันที่ 1 มกราคม 2547 ได้ขยายครอบคลุมกรณีว่างงาน ทำให้มีการจัดเก็บเงินสมทบเพิ่มจากนายจ้างและลูกจ้าง ร้อยละ 0.5 และรัฐบาลสมทบเพิ่มอีกร้อยละ 0.25 รวมเงินสมทบของฝ่ายนายจ้างและฝ่ายลูกจ้างต้องนำส่งร้อยละ 5.0 ต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2553 และมีการขยายความคุ้มครองทางสังคมจากกองทุนประกันสังคม ให้กับกลุ่มแรงงานนอกระบบ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพอิสระ และกลุ่มที่รับจ้างทำงานตามบ้านด้วย

3.2 บริการการช่วยเหลือทางสังคม (Social Assistance)

คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2550 : 9 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 18) ได้ให้ความหมายการช่วยเหลือทางสังคมว่า หมายถึง การช่วยเหลือประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน โดยฝ่ายผู้ให้บริการหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนจะต้องมีการค้นหาสำรวจข้อเท็จจริงว่าผู้ที่ได้รับบริการนั้นมีปัญหาความยากจน หรือเดือดร้อนจริงสมควรแก่การได้รับการช่วยเหลือ บริการช่วยเหลือทางสังคม (Social Assistance) เป็นบริการที่มีการเรียกด้วยคำอื่น เช่น บริการประชสงเคราะห์ การสงเคราะห์แบบให้เปล่า เป็นต้น หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบมีหลายหน่วยงาน เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การสาธารณประโยชน์ องค์การสวัสดิการสังคม องค์การภาคเอกชน เป็นต้น บริการในลักษณะนี้ เป็นบริการหนึ่งที่รัฐให้การช่วยเหลือแก่ประชาชน หรือครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้โดยหน่วยงานที่ให้การช่วยเหลือจะมีการทดสอบความจำเป็น (Means-Test) ก่อนให้การช่วยเหลือ ถือเป็นบริการทดแทนชั่วคราว เป็นการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์เฉพาะหน้า (Relief) เช่น การให้เงิน (Cashes) การให้สิ่งของหรือเครื่องอุปโภคบริโภค (Kinds) การให้บริการอื่นๆ ที่จำเป็น (Services) ได้แก่ บริการให้คำแนะนำปรึกษา บริการให้ความรู้ บริการฝึกอาชีพ บริการจัดหางาน บริการจัดหาที่อยู่อาศัย เป็นต้น

3.3 การบริการสังคม (Social Services)

คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2550 : 9 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 19) ได้ให้ความหมายของคำนี้ว่า หมายถึง หน้าที่ความรับผิดชอบอย่างหนึ่งของรัฐบาลและเอกชนที่มีต่อประชาชนในการจัดสวัสดิการ ในการจัดสรรบริการเพื่อเสริมสร้างชีวิตความเป็นอยู่และสวัสดิภาพ

ของประชาชนด้วย จุดมุ่งหมายของการป้องกันการบำบัดความเดือดร้อน การสร้างเสริมและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขตามควรแก่สภาพ ทั้งนี้ บริการสังคมจะแตกต่างจากบริการสาธารณะ และสาธารณูปโภค ด้วยปัจจัยของการเป็นบริการที่มุ่งเน้นสวัสดิภาพของบุคคลมากกว่าการจัดสรรบริการทางกายภาพเพื่อชุมชน และโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจบริการการบริการสังคม (Social Services) ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า บริการมนุษย์ (Human Service) ที่มีความหมายกว้างเกี่ยวกับการจ้างงานในลักษณะต่างๆ ที่คำนึงความปลอดภัย ความมั่นคงของมนุษย์ การคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของแรงงานในระบบและนอกระบบ บริการสังคมจึงเป็นบริการที่รัฐหรือเอกชนที่มีความพร้อมทำหน้าที่จัดให้มีบริการสังคม ถือเป็นบริการทางเลือกที่รัฐเปิดโอกาสให้ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคชุมชนและภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบสังคมโดยจัดบริการให้กับประชาชนแทนรัฐ เป็นการใช้กลไกการตลาดเข้ามาด้วยการโดยมุ่งส่งเสริมสวัสดิภาพของบุคคลในสังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ ซึ่งผู้ใช้บริการสามารถเลือกใช้บริการได้ตามความต้องการของตนเอง เช่น บริการสุขภาพอนามัย ของโรงพยาบาลเอกชน บริการสถานพักฟื้นผู้ป่วย / ผู้สูงอายุ บริการการศึกษาของเอกชน บริการสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน บริการศูนย์ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน เป็นต้น ดังนั้น องค์ประกอบของงานสวัสดิการสังคมในลักษณะกว้าง 7 ด้าน และองค์ประกอบของงานสวัสดิการสังคมในลักษณะแคบ 3 ด้านขึ้นอยู่กับกรนำไปใช้ของนักสวัสดิการสังคม สำหรับในสังคมไทยนำมาใช้ทั้งลักษณะกว้างและลักษณะแคบโดยบริการประกันสังคม ถือเป็นบริการที่นำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางสังคมให้กับลูกจ้างผู้ใช้แรงงานที่พัฒนาขยายความครอบคลุมและสิทธิประโยชน์ทดแทนมากขึ้น ขณะที่บริการสงเคราะห์ประชาชนยังคงเป็นบริการที่รัฐต้องจัดสรรงบประมาณการช่วยเหลือกับผู้เดือดร้อน เป็นต้น ทั้งนี้รัฐได้พยายามใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน องค์กรภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม ในระบบสวัสดิการสังคมมากขึ้นในปัจจุบัน

4. หลักการสวัสดิการสังคม

ทิตมัสส์, (Titmuss, 1974 อ้างถึงใน ระพีพรณ คำหอม, 2554 : 25 - 26) ได้ให้หลักการของงานสวัสดิการสังคม 4 ประการ คือ

1. การจัดสวัสดิการสังคมจะต้องคำนึงถึงปัญหาหรือความต้องการบริการหรือความจำเป็น (Needs)
2. การใช้มาตรการของงานสวัสดิการจากงานอาชีพ (Occupational Measure) โดยใช้หลักการครอบคลุมทั้งสากล (Universal Coverage) ให้เฉพาะกลุ่มเป้าหมาย กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิรับบริการสวัสดิการ
3. การใช้มาตรการบริการสังคม (Social Services Measure) ในฐานะพลเมืองของรัฐ ประชาชนมีสิทธิได้รับบริการสังคมจากรัฐเพื่อให้มีความมั่นคงทางสังคม

4. ระบบการจัดการสวัสดิการสังคม มี 3 ด้าน ได้แก่ การสงเคราะห์ประชาชน การประกันสังคม และการบริการสังคม 21

ส่วนฮักแมน, (Hugman, 1998 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 26) ได้กล่าวถึง หลักการให้คุณค่าการจัดการสวัสดิการสังคมต้องคำนึงถึง ความต้องการ (Needs) ความเป็นพลเมือง (Citizenship) สิทธิและความรับผิดชอบ ความเสมอภาคและความยุติธรรม (Rights and Responsibility, Equity and Fairness) สวัสดิการจะถูกกำหนดโดยความจำเป็นของสังคมในส่วนรวม และเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องเข้าถึงจะต้องได้รับ เพราะเป็นเรื่องของสิทธิขั้นพื้นฐานทางสังคม (Social Basic Right) ของทุกคน (อภิญา เวชยชัย และศรित्र ยอดกมลศาสตร์, 2547 อ้างถึงใน ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกี, 2552 : 13)

สำหรับหลักการของสวัสดิการสังคมไทยในปัจจุบันได้คำนึงถึงหลักการที่สอดคล้องกับความเป็นสากลสำคัญ (ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 27 - 28) ได้แก่

1. สิทธิมนุษยชน (Human Rights)
2. ความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs)
3. ความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice)
4. การมีส่วนร่วมของคนในสังคมทุกระดับ (Participation)
5. ความโปร่งใส (Transparency)

ทั้งนี้ การจัดสวัสดิการสังคมในแง่ของประชาชนมีหลักเกณฑ์ที่ควรคำนึงถึง (ธีระ ศรีธรรมรักษ์ และวิทย์ ชนะภัย, 2538 : 52 – 53 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 29 - 30) ในประเด็นต่อไปนี้

1. การจัดให้ตรงตามความต้องการของประชาชน
2. การให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมรับผิดชอบในการจัดสวัสดิการ
3. การจัดให้ประชาชนทุกระดับโดยเท่าเทียมกัน
4. ความสม่ำเสมอและ
5. การไม่เป็นภาระแก่ประชาชน

ขณะที่การจัดสวัสดิการสังคมในแง่ของรัฐหรือองค์กรมีหลักเกณฑ์ (ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 30 - 31) ในประเด็นต่อไปนี้

1. คำนึงถึงต้นทุนหรืองบประมาณ
2. คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น
3. คำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ และ
4. คำนึงถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

5. แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคม

ระพีพรรณ คำหอม (2554 : 80 - 96) ได้อธิบายถึงบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก สังคม ภูมิภาค สังคมประเทศ และสังคมท้องถิ่นซึ่งทำให้แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมมีมุมมอง และมีมิติที่หลากหลายของคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน การส่งเสริมให้มีความเคารพในความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม สังคม การเมือง จึงเป็นการผลักดันให้นโยบายสังคมของประเทศ ต้องคำนึงถึงแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคม ได้แก่ ความต้องการพื้นฐานสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ความเป็นธรรมทางสังคม การพัฒนาคนและความมั่นคงของมนุษย์ การมีส่วนร่วมทางสังคม การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

โดยได้เลือกอธิบายแนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคม 4 แนวคิด ประกอบด้วย แนวคิด ความต้องการของมนุษย์ แนวคิดสิทธิมนุษยชน แนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม และแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยง ต่อกัน

แนวคิดความต้องการของมนุษย์

แนวคิดพื้นฐานของการจัดสวัสดิการสังคมที่สำคัญคือ การคำนึงถึงความต้องการของมนุษย์ตาม ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1970 อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 26) ซึ่งแบ่ง ความต้องการพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ ออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

1. ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological needs) หมายถึง ความต้องการด้านปัจจัย 4 ที่มี ผลต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) หมายถึง ความต้องการที่จะมีความมั่นคงใน หน้าที่การงาน คือ ขอให้ได้งานที่มั่นคง ไม่เสี่ยงอันตราย
3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love needs) หมายถึง การได้รู้จักคนอื่น การได้มีส่วนร่วมในสังคม การมีคนรัก
4. ความต้องการได้รับความนับถือยกย่อง (Self-Esteem needs) หมายถึง ความต้องการมีความ ภูมิใจในตนเอง การได้รับการยอมรับนับถือ
5. ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Self-Actualization) หมายถึง ความต้องการใน การพัฒนาตนเองเติบโตไปสู่ระดับสูงสุดที่ตนเองสามารถทำได้

แนวคิดนี้จึงเน้นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยเฉพาะการคุ้มครอง ส่งเสริมสนับสนุนให้ คนสามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคม ได้อย่างมีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ไม่ถูกกีดกันและเลือกปฏิบัติจากสังคม ดังจะเห็นได้จากนโยบายสวัสดิการสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศที่สะท้อนผ่านทางโครงการ / บริการ / รูปแบบการจัดสวัสดิการกับกลุ่มเป้าหมายทางสังคม การกำหนดขอบเขตการให้ความช่วยเหลือ โดยใช้

เครื่องมือการทดสอบความจำเป็นของผู้ใช้บริการ (Means test) การกำหนดคุณสมบัติ หลักเกณฑ์ แนวทางการให้ความช่วยเหลือกับกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดขอบเขตของบริการทางสังคมกับการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เช่น บริการของสถานสงเคราะห์ / บ้านพักเด็กและครอบครัว / ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ / สถานคุ้มครองสวัสดิภาพต่างๆ ได้กำหนดบริการพื้นฐาน ได้แก่ การจัดหาที่พักอาศัย การจัดที่พักที่เป็นสัดส่วนให้กับผู้ใช้บริการ บริการอาหาร 3 มื้อในแต่ละวัน บริการจัดหาเสื้อผ้า / เครื่องนุ่งห่มที่เป็นสัดส่วนให้กับผู้ใช้บริการตามความจำเป็นเป็นรายบุคคล บริการด้านสุขภาพ การดูแลเมื่อเจ็บป่วย การตรวจสุขภาพประจำปี การรักษาเมื่อเจ็บป่วย เป็นต้น

แนวคิดสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน หมายถึง สิทธิของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองโดยหลักบังคับของกฎหมาย ภายใต้หลักการให้เกียรติ สิทธิที่เท่าเทียมกัน ความเสมอภาคที่เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นสุข (ระพีพรรณ คำหอม, 2554 : 84)

ลักษณะที่สำคัญของสิทธิมนุษยชน ประกอบด้วย

1. สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน (Primary Right) มนุษย์ที่เกิดมาในโลกต่างมีความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา เผ่าพันธุ์ แห่งชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นๆ รวมทั้งความคิดเห็นทางการเมือง
2. สิทธิส่วนบุคคล (Personal Right) เป็นสิทธิส่วนตัวของบุคคลที่ผู้อื่นจะล่วงละเมิดมิได้ เช่น สิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิในการแสดงความคิดเห็น สิทธิการพักผ่อน ฯลฯ
3. สิทธิพลเมือง (Civil Right) เป็นสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองแห่งรัฐ เป็นสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมายแห่งรัฐ เช่น สิทธิการเลือกตั้ง สิทธิการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ สิทธิสวัสดิการถือเป็นสิทธิพลเมืองโดยเป็นสิทธิทางสังคม (social right) ที่พลเมืองควรได้รับจากรัฐแนวคิดสิทธิมนุษยชน เป็นฐานคิดที่นำไปสู่การกำหนดนโยบาย กฎหมายและมาตรการทางสังคมต่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ของสังคมไทย

แนวคิดความเป็นธรรมทางสังคม

ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของสิทธิพลเมือง (Civil Right) สะท้อนถึงความยุติธรรมสำหรับคนในสังคม กล่าวคือ คนทุกคนในสังคมควรได้รับสิทธิพื้นฐาน (Basic Rights) การคุ้มครอง (Protection) โอกาส (Opportunities) และสิทธิประโยชน์ทางสังคม (Social Benefits) ถือเป็นข้อผูกพันทางสังคม การจัดสรรทรัพยากรและการจัดบริการสวัสดิการสังคม ซึ่งนักสวัสดิการสังคมให้ความสำคัญใน 3 ประเด็น ได้แก่

1. อคติ (Prejudice)
2. การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) และ
3. การกดขี่ (Oppression) 24

อคติ (Prejudice) เป็นความเชื่อหรือทัศนคติเชิงลบที่ไม่ชอบต่อบุคคล กลุ่มที่เป็น มายาคติ และทำให้เกิดแนวคิดที่ไม่ถูกต้องต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น สงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว การใช้วิธีลงโทษแบบระยา (Rajam) ของคนอาหรับที่ให้ฝูงชนรุมขว้างปาหินใส่คนโทษ จนตาย ส่วนใหญ่จะใช้สำหรับความผิดในเรื่องชู้สาว

การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) เป็นการกระทำที่ปฏิบัติต่อประชาชนอย่างแตกต่างกัน เป็นผลมาจากความเชื่อที่มีอคติต่อเรื่องนั้นๆ ซึ่งเกิดขึ้น หากการเลือกปฏิบัติมีการขยายวงกว้างและพัฒนาไปสู่ระบบการเลือกปฏิบัติก็จะนำไปสู่

การกดขี่ (Oppression) การบีบบังคับ การใช้อำนาจโดยไม่มีเหตุผลตัวอย่างของความไม่เป็นธรรมในสังคม ได้แก่ ลัทธิเหยียดผิว (Racism) ลัทธิชาติพันธุ์วรรณะ (Ethnocentrism) การแบ่งแยกเพศ (Sexism) ชนชั้น (Classism) ความเกลียดชังต่างชาติ (Xenophobia) ความเป็นผู้สูงวัย (Ageism) เป็นต้น

แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์

เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาประเทศจากจุดที่เน้นความมั่นคงทางการเมืองเป็นหลักมาสู่จุดเน้นความมั่นคงของมนุษย์ โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Center) สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP, 2553 : 3 อ้างถึงใน 1994 : 22 อ้างใน ระพีพรณ คำหอม, 2554 : 94) ได้นิยามความหมายความมั่นคงของมนุษย์ ใน 2 มิติ ได้แก่

มิติแรก คือ ความปลอดภัยจากภาวะคุกคามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน เช่น ความหวาดหวั่น ไร้อภัยไข้เจ็บ และการกดขี่ปราบปราม

มิติที่สอง คือ การได้รับการปกป้องคุ้มครองจากอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน ในการทำงาน หรือในสังคม

จาก 2 ความหมายดังกล่าวนี้ ความมั่นคงของมนุษย์จึงมีเป้าหมายเบื้องต้น ที่มุ่งให้เกิดความเป็นอิสระ และปลอดภัยในหลากหลายประการ ได้แก่ ความเป็นอิสระจากความต้องการและขาดแคลน ความปลอดภัยจากความกลัว รวมถึงความปลอดภัยจากการถูกระงับที่ไม่เหมาะสมอื่นๆ และเพื่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ดังกล่าว จึงได้มีการกำหนดยุทธวิธี หลัก 2 ประการในการดำเนินงาน ได้แก่ การปกป้อง (Protection) และการเสริมสร้างพลัง(Empowerment) โดยการปกป้องเป็นยุทธวิธีที่มุ่งป้องกันประชาชน

ให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างค่านิยมทางสังคม การพัฒนากระบวนการให้เป็นระบบ เพื่อป้องกันความไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยต่างๆ ส่วนการเสริมสร้างพลังเป็นกลวิธีที่จะช่วยสร้างประชาชนให้พัฒนาศักยภาพ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ซึ่งยุทธวิธีทั้ง 2 ประการนี้ เป็นสิ่งที่มุ่งเสริมแรงแก่ประชาชนในทุกสถานการณ์และทุกกรณี

ความมั่นคงของมนุษย์ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางด้านอาหาร ความมั่นคงทางด้านสุขภาพ ความมั่นคงทางด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงส่วนบุคคล ความมั่นคงของชุมชน และความมั่นคงทางการเมือง โดยในปี พ.ศ.2552 สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme - UNDP) ได้คัดเลือกประเด็นที่เป็นจุดเน้นความมั่นคงของมนุษย์ในปัจจุบัน และอนาคต (2553 : 4 อ้างถึงใน ระพีพรณ คำหอม, 2554 : 96) จาก 7 องค์ประกอบเหลือเป็น 6 องค์ประกอบ ซึ่งองค์ประกอบที่ถูกตัดออก คือ ความมั่นคงของชุมชน

แนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทย

การพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ภายใต้ความเชื่อที่ว่า หากเศรษฐกิจดีก็จะทำให้คนมีงานทำ มีรายได้ดี ส่งผลให้คนในสังคมไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคม ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ.2502 - 2509) - ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 - 2549) รัฐบาลพึงจะตระหนักเห็นความสำคัญของงานสวัสดิการสังคมอย่างจริงจังในแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาสังคมที่รุนแรง เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาเด็กเร่ร่อน และปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง เป็นต้น รัฐจึงเห็นว่าควรที่จะมีการพัฒนาสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และเพื่อให้การพัฒนาสังคมเป็นรูปธรรมมากขึ้น รัฐจึงได้กำหนดให้มีแผนพัฒนาการสังคมสงเคราะห์แห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2530 - 2534) และได้มีการปรับให้ครอบคลุมกับประชาชนในสังคมไทยมากขึ้น รัฐบาลจึงได้ปรับงานสวัสดิการสังคมเข้าไว้ในแผนที่ 2 โดยใช้ชื่อว่า แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ.2535 - 2539) ซึ่งในแผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2540 - 2544) ได้พยายามเน้นกลยุทธ์การทำงานเชิงรุก เพื่อให้เกิดความครอบคลุม ทั้งถึงกลุ่มเป้าหมายในสังคม แต่เมื่อเข้าสู่แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2545 - 2549) ซึ่งสังคมไทยได้ผ่านพ้นภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ แต่รัฐบาลปัจจุบันได้ประกาศสงครามกับปัญหาสังคม 3 ปัญหาหลัก คือ ปัญหาความยากจน ปัญหายาเสพติด และปัญหาคอร์รัปชัน ซึ่งปัญหาสังคมไทยได้สะท้อนให้เห็นว่า ฐานความคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจนำสังคมไม่เป็นจริงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เนื่องจากปัญหาสังคมไทยมีระดับความ

รุนแรงซับซ้อนหลากหลาย มากขึ้น ยากต่อการจัดการปัญหาแบบเดิมๆ เนื่องจากมีปัญหาไม่ทั่วถึง ครอบคลุม ไม่เป็นธรรมกับกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริง รัฐบาลในยุควิกฤตเศรษฐกิจ จึงได้พยายามเปลี่ยนรูปแบบของการจัดสวัสดิการสังคมใหม่ โดยใช้โครงการเพื่อสังคม กำหนดพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน รวมทั้งปรับเปลี่ยนรูปแบบเชิงการสงเคราะห์มาเป็นสวัสดิการกลุ่ม (Group Welfare) สวัสดิการชุมชน (Community Welfare) และสวัสดิการท้องถิ่น (Local Welfare) ซึ่งรูปแบบสวัสดิการที่กล่าวมา

อาจถูกเรียกรวมๆ ว่าเป็นสวัสดิการแบบรวม (Collective Welfare) รูปแบบสวัสดิการในลักษณะนี้พยายามที่จะใช้วิธีคิด วิธีการบริหารจัดการใหม่ให้ความสำคัญกับบริการการคุ้มครองทางสังคมให้กับคนในสังคมภายใต้หลักการ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค ความเท่าเทียมกัน และเป็นธรรมทางสังคม เน้นการจัดการในระดับมหภาคมากขึ้น อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงระบบสวัสดิการสังคมที่ปรากฏในสังคมไทย จะพบว่า บริการพื้นฐานที่สำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษาและด้านสุขภาพเป็นบริการที่ได้มีการปฏิรูประบบไปแล้ว โดยเฉพาะบริการสวัสดิการสุขภาพ ภายใต้นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค อย่างเท่าเทียมกัน ปัจจุบันสังคมไทยได้จัดบริการสวัสดิการสุขภาพ ครอบคลุมคนไทยทุกคนภายใต้สวัสดิการสุขภาพ 4 ส่วน ได้แก่ (สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์. 2549 : 1 - 3)

1. สวัสดิการประชาชนด้านบริการพยาบาล (สปร.) ของรัฐ ดูแลประชาชนที่ไม่มีสิทธิบัตรสุขภาพอื่นๆ จำนวน 23 ล้านคน ปัจจุบันรัฐได้ใช้เป็น "บัตรทอง" 30 บาทรักษาทุกโรค
2. การประกันสุขภาพภาคสมัครใจ สามารถดูแลประชาชนไทยจำนวน 14 ล้านคน แยกเป็นบัตรประกันสุขภาพ 8 ล้านคน และการประกันภาคเอกชนจำนวน 6 ล้านคน
3. สวัสดิการข้าราชการและลูกจ้างรัฐ ซึ่งครอบคลุมการดูแลประมาณจำนวน 7 ล้านคน
4. สวัสดิการประกันสังคม ครอบคลุมลูกจ้างจำนวน 10.6 ล้านคน แยกเป็นผู้ประกันตนเก่าจำนวน 7 ล้านคน รวมทั้งหลัง 30 เมษายน 2545 จะพยายามครอบคลุมลูกจ้าง ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป จำนวน 3.6 ล้านคน ขณะที่บริการสวัสดิการสังคม ซึ่งถือเป็นบริการสำคัญ ที่ประชาชนทุกคนควรจะได้รับกลับถูกละเลย เพราะคนส่วนใหญ่ยังมีความรู้ และทัศนคติต่องานสวัสดิการสังคม และงานสังคมสงเคราะห์ยังไม่ถูกต้อง เช่น การเข้าใจว่าบริการสวัสดิการสังคมเป็นเรื่องที่รัฐต้องจัดให้ประชาชนทุกคน และประชาชนมีสิทธิที่จะได้รับบริการแบบ "ผู้รอรับผลประโยชน์จากรัฐ" หรือ "ผู้รับการสงเคราะห์" บริการสวัสดิการสังคมจึงเป็นโครงการ หรือแผนงานที่รัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะในประเทศที่เจริญแล้ว มักจะใช้บริการสวัสดิการสังคมเป็นตัวชี้วัดกับประสิทธิภาพ และคุณภาพของรัฐบาลในชุดๆ นั้นว่าสามารถจัดโครงการที่ตอบสนองกับปัญหาพื้นฐานของคนในสังคมได้มากน้อยเพียงใด รัฐบาลจึงจำเป็นต้องใช้มาตรการด้านการจัดเก็บภาษีที่เหมาะสม มาตรการกฎหมาย โดยเฉพาะมาตรการการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม เช่นกัน

การจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทย

หากพิจารณาสวัสดิการสังคมของประเทศไทยในบริบทของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนอาจจำแนกรูปแบบของสวัสดิการสังคมได้เป็นหลายลักษณะ ในที่นี้จะขออภิปรายแนวคิดและรูปแบบหลักๆ ดังนี้ (ปฐมาภรณ์ บุชประารง. 2556 : 81 - 85)

1. การจัดสวัสดิการสังคมโดยภาครัฐ

สวัสดิการสังคมในระบบหรือในภาคที่เป็นทางการ 3 เสาหลักของการให้ความคุ้มครองทางสังคมในมุมมองของธนาคารโลกและองค์การแรงงานระหว่างประเทศ

1.1 การให้ความช่วยเหลือทางสังคม (Social Assistance) การให้ความช่วยเหลือทางสังคมเป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วย โครงการพื้นฐานแบบสากล (Universal Coverage) ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ซึ่งมาจากการเก็บภาษี โครงการนี้มีข้อกำหนดพื้นฐานในการเข้าร่วมโครงการ ซึ่งมุ่งเน้นที่กลุ่มผู้ประสบปัญหาและมีความจำเป็นในการรับบริการของรัฐ โครงการช่วยเหลือทางสังคมได้รับการจัดสรรโดยหน่วยงานของรัฐ

1.2 การประกันสังคม (Social Insurance) การประกันสังคมเป็นเสาหลักแห่งการออมเงินโดยผู้ประกันจ่ายเงินบางส่วนซึ่งเป็นรายได้ต่อเดือน สมทบเพื่อการได้รับความคุ้มครองด้านรายได้ในอนาคต สิทธิประโยชน์ที่ได้รับรวมถึงกรณีเจ็บป่วย กรณีคลอดบุตร และกรณีสูงอายุ

1.3 การประกันในภาคเอกชนและองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (Individual Voluntary, Nonprofit Organizations and Private Insurance) เป็นการรับความคุ้มครองเพิ่มเติมจากหน่วยงานในภาคเอกชน ในระบบการให้ความคุ้มครองทางสังคมทั้ง 3 ระบบ เป็นระบบที่ประเทศในภูมิภาคอาเซียน (ยกเว้นประเทศกัมพูชา) ได้จัดพัฒนาระบบประกันสังคมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ส่วนการให้ความช่วยเหลือทางสังคม ประเทศส่วนใหญ่ได้จัดบริการดังกล่าวแต่ยังไม่ครบทุกด้าน เช่น กรณีผู้สูงอายุซึ่งทวีจำนวนมากขึ้นมีความต้องการได้รับการดูแลด้านสุขภาพและรายได้ด้วย

2. สวัสดิการสังคมในระบบสังคมและวัฒนธรรม

ในระบบสังคมและวัฒนธรรม มีการพัฒนาระบบการจัดสวัสดิการสังคมและการให้ความคุ้มครองด้านสวัสดิการสังคม มาแต่ดั้งเดิมในระบบสังคมและวัฒนธรรม เช่น การให้การดูแลสมาชิกในครอบครัว อาสาสมัครในชุมชนและหมู่บ้าน ระบบความเชื่อในระดับท้องถิ่นที่ส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นและความเอื้อเฟื้อในชุมชน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเวียนพระในพม่า การทำบุญโดยการสังฆทาน แว่นตาให้พระพุทธรูปให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ถึงสุขภาพ ด้านสายตา การมีวิสัยทัศน์และอนาคตอันรุ่งเรืองของผู้บริจาค นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าผู้มีปัญหาทางด้านสายตาควรไปไหว้พระพุทธรูปที่สวมแว่นตา 28

3. การจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทยภายใต้กรอบประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

การจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทยภายใต้กรอบประชาคมสังคม และวัฒนธรรม ได้มีการระบุรายละเอียดหลักเกี่ยวกับลักษณะของสวัสดิการสังคม ดังนี้ การจัดสวัสดิการสังคม เสาหลักที่ 3 ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน เพื่อเป็นสังคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป็นสังคมเอื้ออาทรและแบ่งปัน มีความเป็นอยู่ที่ดี สร้างความสุขแก่มวลมนุษยชาติ โดยเริ่มจากการพัฒนาการเป็นเพื่อนบ้านสู่การเป็นครอบครัวเดียวกัน เกิดการแบ่งปันองค์ความรู้และเตรียมความพร้อมอย่างมีเหตุผล เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันภายในตัวที่ดีภายใต้ความรู้คู่คุณธรรม จึงนำไปสู่คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม ที่มีความก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืนโดยมุ่งหวังที่จะสร้างสังคมแห่งความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความร่วมมือของอาเซียนด้านสังคมและวัฒนธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความร่วมมือเฉพาะด้าน” คือ ความร่วมมือด้านอื่นๆ ที่มีใช้ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบในระดับภูมิภาค พัฒนาและเสริมสร้างสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในภูมิภาคให้ดีขึ้น รวมถึงลดผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจของอาเซียน ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ ประเพณี และวัฒนธรรม ที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ ตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในแต่ละประเทศสมาชิกในกรณีของอาเซียน ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 9 ค.ศ. 2546 ที่บาหลี ผู้นำประเทศอาเซียนเห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียน ซึ่งประกอบด้วย 3 เสาหลัก ได้แก่

1. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน
2. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
3. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ได้แก่
 - 3.1 การสร้างประชาคมแห่ง สังคมที่เอื้ออาทร
 - 3.2 แก้ไขผลกระทบต่อ สังคมอันเนื่องมาจากการรวมตัวทางเศรษฐกิจ
 - 3.3 ส่งเสริมความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมอยู่ถูกต้อง
 - 3.4 ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประชาชนในระดับรากหญ้า การเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งรับรู้ข่าวสารเพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงเอกลักษณ์อาเซียน (ASEAN Identity) 29

รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทย

รูปแบบของการจัดสวัสดิการสังคมที่เป็นอยู่ของประเทศไทย ผลการศึกษารูปแบบของการจัดสวัสดิการสังคมของประเทศไทยที่สำคัญ ได้แก่ (สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์. 2549 : 157 - 175)

1. รูปแบบสวัสดิการสังคมเชิงสถาบัน (Institution Model) ในความรับผิดชอบของรัฐยังเป็นรูปแบบหลัก / กระแสหลักของการจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทยรูปแบบนี้ ถือเป็นกลไกหลัก หรือกระแสหลักของการจัดสวัสดิการสังคม ในปัจจุบันภายใต้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับกลไก

ตลาด ในฐานะเป็นกลไกหลักของสังคมที่รัฐไม่ควรแทรกแซง หรือแทรกแซงให้น้อยที่สุด รัฐจะเข้าไปแทรกแซงหรือทำหน้าที่ดูแลเฉพาะกลุ่มผู้ประสบปัญหา หรือด้วยโอกาสทางสังคมที่ไม่อาจทำหน้าที่ได้ตามปกติ (Dysfunction) บริการของรัฐ จึงเน้นการช่วยเหลือเฉพาะหน้า (Public Assistance) บรรเทาทุกข์ชั่วคราว หรือนักวิชาการ

บางท่าน เรียกว่า เป็นการดูแลในลักษณะของการเก็บตก (Residual) บริการที่รัฐจัดจึงไม่มุ่งเน้นแก้ไขปัญหาเชิงระบบ หรือเชิงโครงสร้างแต่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของปัจเจกบุคคล ไม่มุ่งให้ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว หรือมีความยั่งยืนได้ ลักษณะบริการที่รัฐจัดเป็นหลัก เช่น การให้เงินสงเคราะห์ประเภทต่างๆ การแจกสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค และการจัดบริการสังคมต่างๆ ในสถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่า บริการสวัสดิการสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริการที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ เช่น บริการด้านสุขภาพ การศึกษา การมีงานทำ มีที่อาศัย ฯลฯ บริการสาธารณูปโภค และการคมนาคม บริการด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ฯลฯ บริการด้านการประกันสังคม ที่จัดให้แก่กลุ่มแรงงานในสถาบัน หรือบริการเชิงสงเคราะห์ที่จัดให้แก่ผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ ล้วนเป็นบริการที่จัดให้แก่ประชาชนทั่วไป โดยรัฐเป็นศูนย์กลางในรูปแบบสถาบันของรัฐที่บุคลากรของรัฐเป็นเจ้าภาพหลัก เนื่องจากภาครัฐมีความพร้อมด้านทรัพยากรสูงทั้งบุคลากร งบประมาณ ทรัพยากร พื้นที่ดำเนินงานและต้นทุนความรู้เดิมในการบริหารจัดการอย่างไร ก็ดี แม้การจัดการโดยภาครัฐจะมีหลายด้าน แต่ก็มักจะใช้แนวทางการดำเนินงาน และการวางแผนที่มาจากส่วนกลางเป็นหลักการกำหนดระเบียบและคำสั่งที่ขาดการระดมมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่างๆ ได้ก่อผลต่อสถานการณ์การจัดสวัสดิการสังคมปัจจุบัน เช่น มีการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานต่างๆ การจัดสวัสดิการสังคมไม่ทั่วถึง ให้ความสำคัญกับบางส่วนละเลยบางส่วน และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมไม่สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายของประชาชน ข้อควรพิจารณาของการให้บริการในรูปแบบสถาบันที่สำคัญ คือ บริการที่รัฐจัดให้ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการจัดบริการในรูปแบบการให้การสงเคราะห์รายบุคคล โดยผ่านการตรวจสอบคุณสมบัติ (Means Test) บุคคลว่ามีคุณสมบัติ ควรได้รับการช่วยเหลือหรือไม่เพียงไร การกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการดังกล่าว เป็นการเน้นบริการเชิงสงเคราะห์ซึ่งไม่ทันการไม่ทันต่อปัญหา และความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัต ประกอบกับความจำกัดด้านทรัพยากรทำให้ความช่วยเหลือย่อมไม่เพียงพอต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้ ไม่สามารถจะช่วยให้เขาพึ่งตนเองในระยะยาวได้ ตรงข้ามอาจส่งผลให้เกิดความคิดพึ่งพิงรัฐมากเกินไป จนอ่อนแอต่อการสู้กับปัญหาด้วยตนเอง บริการรูปแบบนี้จึงมีข้อจำกัดและมีผลกระทบตามมาที่อาจคาดไม่ถึงในระยะยาว

2. รูปแบบสวัสดิการสังคมที่จัดโดยภาคเอกชน และองค์การสาธารณกุศล รูปแบบสวัสดิการสังคมที่จัดโดยองค์การพัฒนากาเอกชน ซึ่งรวมถึงองค์การสาธารณกุศลต่างๆ กล่าวได้ว่ามีรูปแบบการให้บริการหลายระดับ ได้แก่

2.1 บริการระดับที่เน้นการช่วยเหลือแบบสงเคราะห์ ในรูปของเงินทุนการศึกษา การสงเคราะห์ วัสดุ การสงเคราะห์ทุนอาหารกลางวันเสื้อผ้า อุปกรณ์การเรียน เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นองค์การที่มี กลุ่มเป้าหมายเฉพาะเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน เช่น กลุ่มเด็กเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

2.2 บริการระดับที่มีเป้าหมายในการรวมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่ม สร้างเสริมความเข้มแข็งแก่องค์กร ชุมชน องค์กรชุมชนกลุ่มต่างๆ การดำเนินงานเชิงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับลึกลงไป จะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้แบบรวมกลุ่ม มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนปัญหาทางออกซึ่งกันและกัน มีการ ส่งเสริมให้จัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในกลุ่มปัญหาต่างๆ รูปแบบสวัสดิการสังคม เช่นนี้ จะช่วยให้องค์กร พัฒนาเอกชนเข้าถึงปัญหาของกลุ่มเป้าหมายได้ลึกซึ้งกว่า เพราะวิธีการทำงานจะมีลักษณะเกาะติดปัญหา อย่างเอาใจจริงเอาใจ เป็นการทำงานที่มีเป้าหมาย ทั้งยกระดับความตระหนักรู้ของชุมชน ร่วมไปกับการ ผนึกและการเคลื่อนไหว ทางสังคม การให้บริการในรูปแบบดังกล่าว จะเน้นการให้ข้อมูลทางเลือกเพื่อ สร้างความเข้าใจ แก่สังคม แต่ด้วยความจำกัดด้านทรัพยากร และกำลังคนจึงทำให้ไม่สามารถขยายผลของ งานได้อย่างกว้างขวางนัก ประกอบกับในระยะหลังกระบวนการทำงานเน้นหนักไปในทิศทางที่ส่งเสริม ผลักดันให้ชุมชนที่เป็นเจ้าของปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ คิด ตัดสินใจและดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตัวพวกเขา เอง โดยองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นพี่เลี้ยงให้ จึงทำให้บทบาทการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ปรับเปลี่ยนไปในทิศทางของการทำงานที่มุ่งเน้นแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างมหภาค แต่กลับมามีงาน เคลื่อนไหวในพื้นที่เล็กๆ เฉพาะพื้นที่ในภูมิภาค เพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือในกลุ่มประชาคมประชา สังคมต่างๆ ให้ร่วมศึกษาและทดลองดำเนินการแก้ปัญหาไปพร้อมกัน เช่น โครงการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคต่างๆ หรือการจัดทำโครงการจัดการเรียนรู้ทางสังคม ผ่านการฝึกอบรมการ พัฒนาการเรียนรู้ผ่านวิธีการแบบ ใหม่ ๆ เช่น การจัดโครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ การจัดทำ กิจกรรมบำบัดฟื้นฟูกลุ่มเป้าหมายในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น ละครบำบัด ดนตรีบำบัด การเล่น เชิงบำบัด เป็นต้น หรือการจัดทำโครงการพัฒนาเฉพาะในพื้นที่ เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาป่าต้นน้ำป่าชายเลน เป็นต้น

2.3 รูปแบบสวัสดิการสังคมที่จัดโดยภาครัฐกิจเอกชน แม้จะถูกกำหนดโดยกฎหมาย แต่ขาดการ ควบคุมอย่างเป็นระบบที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ได้แก่ การจัดบริการสวัสดิการสังคมให้แก่แรงงานในโรงงาน บริษัท ห้างร้านในรูปแบบสวัสดิการพนักงาน การหักเงินสมทบกองทุนพนักงานที่มีรูปแบบคล้ายเงิน บำเหน็จของรัฐ การจัดสวัสดิการเงินกู้ยืม สวัสดิการวันลา วันหยุด การอนุญาตให้ลาเรียนการจัดการอบรม เพิ่มพูนทักษะฝีมือแรงงานเป็นต้นบริการในรูปแบบดังกล่าว เป็นบริการที่ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความ พอใจของนายจ้างเฉพาะราย เพราะหากนายจ้างไม่จัดสวัสดิการให้ลูกจ้าง พนักงาน ก็ไม่สามารถจะต่อรอง ได้เพราะเกรงว่าจะถูกให้ออกจากงาน จึงตกอยู่ในสภาพจำทนลูกจ้างหลายรายจึงถูกกลืนสิทธิขั้น พื้นฐาน ในด้านสวัสดิการ สิทธิวันลา วันหยุด การรักษาพยาบาล ฯลฯ ซึ่งแม้จะมีกฎหมายกำหนด แต่รัฐ ยังไม่สามารถขยายการคุ้มครองได้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบเพียงพอ

2.4 รูปแบบสวัสดิการสังคมแบบพหุลักษณะ (Pluralism Model) เริ่มได้รับการให้ความสำคัญมากขึ้น แต่ยังเป็นการจัดสวัสดิการสังคมกระแสรอง / กระแสทางเลือกผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์ทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน ทำให้สังคมยอมรับความแตกต่างทางความคิดความเชื่อ และความหลากหลายของผู้คนได้มากขึ้น ประกอบกับกระแสของการย้ายถิ่นของพลเมืองโลกเป็นไปอย่างมีอิสระมากขึ้น จึงทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวของคนต่างชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม แลกเปลี่ยนกันอย่างมากมาย กระบวนการดังกล่าว ทำให้คนที่มีโอกาสสามารถสร้างพื้นที่หรือปริณิณทลทางวัฒนธรรม ความคิดของตนและกลุ่มไว้ได้ จึงมีพื้นที่ทางสังคมสำหรับประชาชนที่มีความแตกต่างมากขึ้นด้วย ดังนั้น การจัดสวัสดิการสังคมจึงต้องคำนึงถึงความหลากหลายของความต้องการของมนุษย์ ความหลากหลายของวิธีการทำงานที่มีความผสมผสานหลายๆ วิธี ความหลากหลายของสหวิชาชีพ และหน่วยงานองค์กร ภาคีทุกภาคส่วนที่เข้ามาร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาบนฐานความสัมพันธ์ที่เสมอภาคแบบหุ้นส่วน (Partnership) และมีส่วนร่วมในฐานะ "เจ้าภาพร่วม" มากกว่าการให้บริการแบบหน่วยใดหน่วยเดียวเป็นหลักดังที่เคยเป็นมาในรูปแบบสวัสดิการ พหุลักษณะ (Pluralism Model) เป็นรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนมากขึ้นในยุคปัจจุบัน เช่น กลุ่มสังคมจะออมทรัพย์สวัสดิการชุมชน สวัสดิการท้องถิ่น สวัสดิการเฉพาะกลุ่ม สวัสดิการประชาชน เป็นต้น ซึ่งแตกต่างไปจากรูปแบบสถาบันที่รัฐดำเนินการเป็นหลัก เพราะเป็นรูปแบบ ที่มีลักษณะหลากหลาย ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ มีความยืดหยุ่นสูง สามารถตอบสนองกับปัญหา และความต้องการของประชาชนเฉพาะกลุ่มได้มากกว่าหลักการสำคัญของรูปแบบสวัสดิการพหุลักษณะที่สำคัญ คือ

2.4.1 การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสังคม หลักการการมีส่วนร่วมถือเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของสวัสดิการพหุลักษณะ การจัดสวัสดิการลักษณะนี้ เป็นการเกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ปัญหา เพื่อวิเคราะห์หารูปแบบทางเลือกใหม่ๆ ที่จะทำให้การจัดสวัสดิการมีประสิทธิภาพมากขึ้น การจัดทำสวัสดิการรูปแบบใหม่ๆ โดยการลองทำก่อนและพยายามปรับปรุง แก้ไขรูปแบบดังกล่าว ให้สามารถตอบสนองกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด มิติการทำงาน จึงเป็นแนวราบมากกว่าแนวตั้ง การเปิดโอกาสให้คนทุกคนที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมโต้แย้ง ร่วมรับรู้ ร่วมวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งกันและกัน การหาประชามติร่วมกันจากทุกภาคส่วน ในการจัดสวัสดิการ หากสวัสดิการที่จัดไม่เหมาะสมก็จะใช้ประชามติร่วมกันปรับปรุง แก้ไข กฎ ระเบียบเพื่อให้เกิดสิทธิประโยชน์ร่วมกัน และมีการพัฒนาการจัดสวัสดิการไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น สวัสดิการชุมชน สวัสดิการออมทรัพย์ สวัสดิการเฉพาะกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นต้น

2.4.2 ความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) หลักการความเป็นธรรมทางสังคม เป็นการแสดงความตระหนักถึงความรับผิดชอบทางสังคม ของการจัดสวัสดิการสังคม ที่มุ่งแก้ไขปัญหาการจัดสรรทรัพยากรทางสังคม ที่ไม่ครอบคลุม ไม่ทั่วถึงกลุ่มที่ยากลำบากที่สุดให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม สวัสดิการพหุลักษณะจึงให้ความสำคัญ กับกลไกการบริหารจัดการตั้งแต่การกำหนด

คุณสมบัติ เกณฑ์พิจารณาให้ความช่วยเหลืออย่างรอบด้านโดยผ่านประชาคมของชุมชน สังคม หลักการข้อนี้จึงให้ความสำคัญกับกระจายบริการไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เข้าไม่ถึงบริการให้มากที่สุด เช่น การคำนึงถึงคนจน ยากไร้ ไม่มีผู้ดูแล มีความยากลำบากในการดำรงชีวิต คนที่ไม่มีหลักฐานแสดงสิทธิหรือความเป็นตัวตนของตน (ขาดหลักฐานแสดงสิทธิที่รัฐจัดให้) กลุ่มคนต่างวัฒนธรรม (ข้อบังคับของกฎหมายยังไม่เอื้อประโยชน์ให้) การจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมของสวัสดิการพหุลักษณะจึงเป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่มีการตกลงรับรู้ร่วมกันในเงื่อนไขของการจัดสวัสดิการคำนึงถึงการให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในรายละเอียดของชีวิตที่แตกต่างกัน เช่น การนำดอกเบี้ยยจากกองทุนสวัสดิการชุมชนมาจัดเป็นบริการเบี้ยยังชีพให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ยากลำบากในชุมชนที่รัฐยังเข้าไม่ถึงกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นการเสริมหนุนรูปแบบสวัสดิการสถาบันอีกทางเลือกหนึ่งหลักการความเป็นธรรม จึงเป็นฐานคิดหลักของการจัดสวัสดิการแบบพหุลักษณะที่พยายามตอบสนองกลุ่มเป้าหมายสวัสดิการสังคมในลักษณะของการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสมเพียงพอ โดยใช้ฐานข้อมูลที่ชัดเจนของพื้นที่ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริง

2.4.3 ความเสมอภาค (Equality) ผลการศึกษาจากเวทีการระดมสมอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับสิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 โดยเฉพาะความเสมอภาคของโอกาสทางสังคมที่ประชาชนทุกคนพึงได้รับไม่แตกต่างกัน

2.4.4 ความยั่งยืน (Sustainable) การจัดสวัสดิการสังคมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นความยั่งยืนยังเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญ การจัดสวัสดิการสังคมจะต้องไปให้ถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน แต่การจัดสวัสดิการสังคมที่ผ่านมายังให้ความสำคัญกับเรื่องนี้น้อยมาก เนื่องจากไม่สามารถวัดผลออกมาเป็นตัวเลขได้ว่าเมื่อได้รับการดูแลไปแล้ว คุณภาพชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงดีขึ้นมากน้อยเพียงใด

2.5 ความสามารถในการเข้าถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย (Accessibility) การตอบสนองความพึงพอใจที่ดีที่สุดของผู้ใช้บริการ คือ การได้รับบริการที่หลากหลายเหมาะสมกับความต้องการ และสามารถเข้าถึงและตอบสนองความพอใจในขั้นพื้นฐานได้อย่างเหมาะสม การเกิดขึ้นของรูปแบบสวัสดิการสังคมพหุลักษณะ จึงมีเป้าหมายที่จะจัดบริการต่างมิติต่างรูปแบบให้มนุษย์ที่ไม่เหมือนกันได้รับความพอใจในระดับหนึ่งการที่มนุษย์มีความพอใจต่อบริการที่ได้รับ จะช่วยให้เขามีความสุขและมีความสุขพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองได้มากขึ้น อันเป็นปัจจัยชี้ขาดในการเปลี่ยนแปลงตนเองในระยะยาว

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ความหมายและความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ได้มีนักวิชาการ นักการศึกษาตลอดจนนักวิจัยได้เสนอความหมายและความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต สรุปได้ดังนี้

สุมาลี สังข์ศรี (2543) กล่าวถึง ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า เป็นภาพรวมของการศึกษาทุกประเภทไม่เพียงแต่การศึกษาในระบบ แต่รวมถึงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาให้บุคคลที่เข้ารับการศึกษได้ปรับเปลี่ยนตนเองโดยอาศัยแนวทางการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายโดยแนวทางจัดการศึกษานั้นผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลาจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 :6-7) ได้ให้คำนิยามการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเจริญงอกงามให้กับชีวิตของตนเอง โดยการศึกษาสามารถทำได้โดยใช้รูปแบบต่างๆ เช่นการฝึกอบรม การถ่ายทอดความรู้ การสืบสานทางวัฒนธรรม โดยมีปัจจัยทางสังคมในมิติต่างๆ เป็นตัวส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 4 ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างต่อเนื่อง

Hargreaves (2004:1) กล่าวว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนที่เริ่มต้นตั้งแต่เกิดจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต (Cradle to grave) เป็นการศึกษาในโรงเรียน หรือการศึกษตามภาคบังคับของสังคม ยังขาดเนื้อหาทักษะทางชีวิต เพราะการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตทางสังคมจำเป็นต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา จึงต้องมีกระบวนการเรียนรู้รวมถึงการสร้างแรงจูงใจและความสามารถในการเรียนรู้ที่จะทำให้การเรียนรู้เกิดผลสำเร็จ

Jarvis (2007:1) ให้ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ กระบวนการผสมผสานกันของทุกช่วงชีวิต (ทางพันธุกรรม ทางกายภาพและทางชีวภาพ) รวมถึงจิตใจ (ความรู้ ทักษะ ทัศนคติค่านิยม อารมณ์ ความเชื่อและความรู้สึก) ประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับจากภาวะทางอารมณ์ ภาวะทางการรับรู้ และการปฏิบัติผ่านการบูรณาการด้วยกระบวนการต่างๆ จนถึงผลลัพธ์ที่ได้ คือ การเปลี่ยนแปลงของบุคคลจากการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นรกรณและคณะ(2560:2-5) ได้สรุปไว้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะปรับเปลี่ยนทักษะชีวิตทางสังคม รวมถึงการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการทำงานของบุคคล จากกระบวนการทางสังคมที่มีไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบๆ ของการศึกษาในห้องเรียน แต่หมายถึงการศึกษาที่มีขอบเขตลักษณะกว้างกว่าการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนการเรียนรู้ตลอดชีวิตยังส่งเสริมประโยชน์ในด้านระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในอนาคตและยังเป็นแนวทางนำไปสู่การพัฒนาประเทศเข้าสู่ความสมัยใหม่ ที่ทุกช่วงชีวิตของมนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่และประสบการณ์ใหม่ได้ตลอดเวลา

สำหรับความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต นรกรณ(2560:2-6)ได้สรุปประเด็นเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ ดังนี้

- 1) พื้นฐานทางประชากรของโลก (Fundamental global demographics) ในปัจจุบัน พื้นฐานของประชากรโลกมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นและยังเป็นประชากรในวัยที่เกียจฉ่ำจากการประกอบอาชีพ เพื่อเข้าสู่วัยชรา การขาดแคลนทรัพยากรและการศึกษาส่งผลทำให้การดำรงชีวิตของประชากรเหล่านี้เป็นไปอย่างลำบาก เพื่อหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น หลักการที่สำคัญคือการวางหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยการนำความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์
- 2) อิทธิพลของโทรทัศน์และสื่อในการพัฒนาความคิดและการรับรู้ของประชาชน (The pervasive influence of television and the media on the development of peoples' thoughts, ideas and perceptions) สื่อโทรทัศน์มีผลที่มีประสิทธิภาพอย่างมากกับคนในการนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถนำไปสู่การเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและก่อให้เกิดความเกลียดชังระหว่างกันได้ จากความไม่รู้ทันสื่อในยุคใหม่ เครื่องมือทางการศึกษาสามารถเปลี่ยนแปลงประเทศเพื่อเข้าสู่ยุคแห่งความคิดสร้างสรรค์ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมีความยืดหยุ่นมากจนสังคมสำหรับอนาคต
- 3) ความจำเป็นทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental imperative) ความจำเป็นในด้านการพัฒนาความรู้เพื่อความยั่งยืนของมนุษยชาติในการดำรงชีวิตอยู่บนโลก การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นทางรอดของการดำรงชีวิตในการใช้ทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่าที่สุดที่สุด
- 4) การพัฒนาใหม่ในสาขาทั้งหมดของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (New developments in all branches of science and technology) ในประเทศกำลังพัฒนาจะช่วยให้บรรลุการเจริญเติบโตและการพัฒนาในด้านสุขภาพ และด้านการศึกษา การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้เข้าใจและใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด

5) การกระจายตัวของข้อมูลและความรู้ผ่านการใช้อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีการสื่อสาร (The explosion of information and knowledge through the use of the Internet and communications technology) ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้ข้อมูลข่าวสารมีการไหลผ่านกันและกันอย่างรวดเร็วและมีคุณภาพมาก กล่าวได้ว่าเทคโนโลยีที่สามารถเพิ่มขีดความสามารถหรือทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสทางข้อมูลข่าวสาร สำหรับการเรียนรู้เป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหาทางออกของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน

6) ความต้องการของประชากรและอุตสาหกรรมที่ยังคงมีนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อรักษาอัตราการจ้างงาน (The need for both industry and people to remain innovative and flexible in order to retain high employment) การอพยพของการทำงานในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว ไปสู่ทักษะที่สูงขึ้น และใช้เทคโนโลยีขั้นสูง จึงทำให้มูลค่าเพิ่มอุตสาหกรรมบริการสูงขึ้นตาม ส่งผลให้การทำงานกึ่งฝีมือและไร้ฝีมือล้าสมัย การเพิ่มความต้องการเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตและการฝึกอบรมให้มีมาตรฐานสูงในทุกส่วนของประชากรและส่งเสริมการพัฒนาของการทำงานของนวัตกรรมที่เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบและรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ได้มีนักวิชาการนำเสนอแนวคิดทฤษฎี อย่างหลากหลาย สรุปได้ดังนี้

UNESCO (1996:37) ได้นำเสนอบทสรุปเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า มีมุมมองที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

- 1) เรียนรู้เพื่อรู้ (Learning to know) เป็นการผสมผสานความรู้ทั่วไประหว่างการทำงานเพื่อเป็นประโยชน์หรือโอกาสในการต่อยอดการทำงาน
- 2) เรียนรู้เพื่อปฏิบัติ (Learning to do) เรียนเพื่อสร้างมาตรฐานอาชีพ แต่ไม่ใช่เฉพาะการทำงานเท่านั้น แต่ยังคงเรียนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแก้ปัญหา หรือการทำงานเป็นทีม
- 3) เรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน (Learning to live together) เป็นการพัฒนาความเข้าใจต่อผู้อื่นเคารพต่อความหลากหลาย (pluralism) ของผู้อื่น ด้วยความเข้าใจซึ่งกันอย่างสันติ
- 4) เรียนรู้เพื่อที่จะเป็น (Learning to be) การเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวตนที่ดีขึ้น

UNESCO (2002:23-26) ได้ระบุถึงบริบทของการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศในแถบเอเชีย ด้วยหลักการที่ควรจะเป็นภายใต้สิทธิมนุษยชน และหลักการพัฒนามนุษย์ที่มีการนำเอาความรู้สมัยใหม่

รวมเข้ากันเพื่อพัฒนาความรู้ให้กับมนุษย์ ซึ่งการพัฒนามนุษย์ในประเทศแถบเอเชียต้องคำนึงปัจจัย อิทธิพลที่มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ

- 1) มุมมองสิทธิมนุษยชน (The human rights perspective)
- 2) การตอบสนองต่อการพัฒนามนุษย์เพื่อการศึกษา (The human development imperatives of education)
- 3) กระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Economic globalization)
- 4) การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ (Development of information technology)
- 5) ความจำเป็นของการพัฒนาที่ยั่งยืน (The imperatives of sustainable development)

Hargreaves (2004:5-6) กล่าวว่า องค์ประกอบของการจัดทำหลักสูตร การเรียนรู้ตลอดชีวิต สถานศึกษาควรจะได้รับฟังการวิพากษ์แลกเปลี่ยนแนวคิดระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยพิจารณาถึงความ ต้องการของผู้เรียน ต้องการที่จะเรียนรู้อะไร และสามารถเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนมากน้อยเพียงใด โดยที่มี การตั้งข้อสังเกตถึงรูปร่าง ลักษณะของการจัดทำ หรือการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้เพื่อ เปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างของสังคม ปัจจัยที่กล่าวถึง คือ หลักสูตรจะต้องมีความชัดเจน

สถาบันเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตยูเนสโก (2014:13) ได้ระบุว่าองค์ประกอบของการเรียนรู้ ตลอดชีวิต มีแนวคิดที่เกี่ยวกับการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning Cities) ที่จะเป็นกุญแจสำคัญใน การเรียนรู้ วัฒนธรรมของตน (own cultural) เศรษฐกิจ (economic) สังคมประวัติศาสตร์ (social history) และระเบียบประเพณี (traditions) การศึกษาในอนาคตมนุษย์ทุกคนบนโลกควรที่จะเรียนรู้ ตลอดชีวิต ซึ่งจะเป็นเป้าหมายหลักของสังคมเมืองในแต่ละภูมิภาคประเทศ และประชาคมระหว่าง ประเทศ การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในอนาคต ควรที่จะทำงานร่วมกันระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาส่งเสริม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามกรอบแนวคิดของเมืองแห่งการเรียนรู้(The Framework of the Key Features of Learning Cities)

3. ยุทธศาสตร์และการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของไทย

3.1 ยุทธศาสตร์ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ เป็นการกำหนดนโยบายแผนพัฒนาตามแนวทางการส่งเสริม การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ โดยกล่าวถึงภาพรวมถึงสิทธิที่ผู้สูงอายุได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 11 ข้อ 2 และข้อ 4 ดังนี้ (พระราชบัญญัติ ผู้สูงอายุ, 2546.น.7) (ก) ผู้สูงอายุมีสิทธิ ได้รับความคุ้มครอง การส่งเสริม สนับสนุน ในด้านการศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็น

ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และ (ข) การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายชุมชน

3.2 ยุทธศาสตร์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการสำคัญในการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม โดยในมาตรา 8 ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนว่า เป็นสิ่งสำคัญที่รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัตินี้ ได้กล่าวถึง รูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยที่เปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้และประสบการณ์สามารถเทียบโอนเข้าสู่ระบบการศึกษาปกติได้ นอกจากนั้นสำหรับผู้สูงอายุที่มีความต้องการเรียนรู้สามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้จากห้องสมุดสาธารณะและการทำกิจกรรมที่ภาคส่วนต่างๆทางสังคมได้จัดขึ้นเพื่อสนับสนุนแนวทางการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3.3 ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี พ.ศ.2560-2579 ในยุทธศาสตร์ที่ 3 ว่าด้วยการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ประเด็นการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย ตั้งแต่ช่วงการตั้งครรภ์ วัยเรียน วัยรุ่น/นักศึกษา วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ เพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ มีทักษะความรู้ และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า โดยเฉพาะในช่วงวัยผู้สูงอายุจะต้องส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ ผ่านการเสริมทักษะการดำรงชีวิต ทักษะอาชีพ ในการหารายได้ มีงานทำที่เหมาะสมกับศักยภาพ มีการสร้างเสริมสุขภาพ ฟันฟูสุขภาพ การป้องกันโรคให้แก่ผู้สูงอายุพร้อมกับจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นมิตรกับผู้สูงอายุและหลักประกันทางสังคมที่สอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต

3.4 ยุทธศาสตร์ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579 ในยุทธศาสตร์ที่ 3 ว่าด้วยการพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อได้คนทุกช่วงวัย มีทักษะ ความรู้ความสามารถ และสมรรถนะตามมาตรฐานการศึกษาและมาตรฐานวิชาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตามศักยภาพ ซึ่งมีตัวชี้วัดเกี่ยวกับผู้สูงวัยว่าต้องได้รับการการศึกษา เพื่อให้พัฒนาทักษะอาชีพและทักษะชีวิตเพิ่มขึ้นและมีสาขาและวิชาชีพที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงวัย ได้รับการส่งเสริมให้ทำงานและถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์เพิ่มขึ้น และได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัชรา สังข์ศรี (2555 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในภาคกลาง ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพการรับรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รับข่าวสารจากโทรทัศน์มากที่สุด โดยชอบรับชมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ การไปรับความรู้จากแหล่งการเรียนรู้หรือการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีหน่วยงานมาให้ความรู้ในชุมชนยังค่อนข้างน้อย

2) ผู้สูงอายุต้องการให้มีกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่างๆ ในชุมชนได้แก่การสอนอ่าน – เขียน การฝึกอบรมอาชีพ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและควรมีแหล่งการเรียนรู้คือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3) กรรมการชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ข้อเสนอที่คล้ายคลึงกันคือ การให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้สูงอายุยังมีความจำเป็นมากทั้งความรู้พื้นฐาน วิชาชีพ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุโดยตรง ควรมีชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน มีกรรมการชมรมฯ มีหน่วยงานและงบประมาณสนับสนุน

4) แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุที่สังเคราะห์จากผลการวิจัยนี้ประกอบด้วยการตั้งชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน การมีหน่วยงานหลักดูแล มีคณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุ มีแผนดำเนินงาน มีกิจกรรมศึกษานอกระบบและอัยาศัยหลากหลายรูปแบบ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและมีการติดตามประเมินผล รวมทั้งเสนอปัจจัยที่ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตประสบผลสำเร็จ

มานิตย์ ซาซีย (2555:283-284) ได้ศึกษาในเรื่องของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งตำบลบ้านดู่ อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ดมีความสำคัญในการเรียนรู้ การปลูกฝังในงานและอาชีพ และยังเป็นการสร้างเครือข่ายในระดับท้องถิ่นอำเภอ และจังหวัด ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่ง” คือ LING MODEL ซึ่งประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ (Learning) โดยการปรับแนวคิด สาธิตให้ดู เรียนรู้ ชุมชนอื่น นำมาปฏิบัติพัฒนาต่อยอด 2) การค้นหาความถนัด (Individual) โดยการเรียนรู้สิ่งเดิม เสริมสร้างสิ่งใหม่ 3) การสร้างเครือข่าย (Network) การพัฒนาต่อยอดความรู้ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 4) การปลูกฝัง (Grown) การเรียนรู้พื้นฐานวิถีชุมชน บนความพอเพียง โดยสรุป รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งทำให้กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเด็กและเยาวชน เกิดความรู้ ความถนัดและสามารถสร้างเครือข่าย และการปลูกฝังรากฐานชีวิตในชุมชน และสามารถใช้ในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้จริงก่อให้เกิดความสำคัญของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่จะพัฒนาความยั่งยืนในชุมชนต่อไป

สุรารัตน์ จำภา (2556:85) ศึกษาในเรื่องการศึกษาแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของ

ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุตำบลหนองฮีอำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า โดยรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพกาย ด้านสุขภาพจิต ด้านอาชีพและด้านสังคม มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย 3.49 มีความต้องการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตทั้ง 4 ด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย 4.26 รูปแบบการจัดการศึกษา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการวิธีการจัดการศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรม โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นวิทยากร ใช้ระยะเวลา 1-2 วัน ครั้งละ 4-6 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00 – 12.00 น. ในวันเสาร์-อาทิตย์ และการจัดกิจกรรมที่ศาลาวัด 2) การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษา พบว่าการจัดการศึกษาด้านสุขภาพกาย ควรมีการให้ความรู้ทางการแพทย์และการดูแลเบื้องต้น เกี่ยวกับโรคของผู้สูงอายุและการป้องกัน ด้านจิตใจ ควรมีการปฏิบัติธรรมะกับการครองตน การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลต่างวัย ด้านเศรษฐกิจ ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านสังคม ควรมีการจัดกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมการออกกำลังกายกิจกรรมการพัฒนาบุคลิกภาพ รูปแบบการจัดการศึกษา คือ ฝึกอบรมในวันเสาร์-อาทิตย์ 1-2 วันครั้งละ 1-2 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00-12.00 น.โดยผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ

ระวี สัจจโสภณ (2555) ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลัมพลิงของผู้สูงอายุไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการจัด เมืองแห่งการเรียนรู้ในอีก 10 ปีข้างหน้าประกอบด้วย 1) หลักการของเมืองแห่งการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการใช้ชุมชนเป็นฐานในการส่งเสริม สนับสนุน พัฒนา และกระตุ้นผู้สูงอายุเกิดศักยภาพภายในตนเองด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านหลักประกันและความมั่นคงของชีวิต ผ่านกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตในลักษณะเป็นพหุวัย 2) องค์ประกอบของ เมืองแห่งการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น องค์ประกอบภายใน คือ ผู้เรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการความรู้ องค์การแห่งการเรียนรู้ และองค์ประกอบภายนอก คือ ยุทธศาสตร์ นโยบายสาธารณะ และเป้าหมายการพัฒนา กรรมการกลางการบริหารทรัพยากร และเครือข่ายการเรียนรู้ตลอดชีวิตระดับชาติ 3) กระบวนการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ของเมืองแห่งการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยด้วยการพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ด้านสุขภาพ ด้านการมี ส่วนร่วม และด้านหลักประกันความมั่นคง ที่ผสมผสานเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดและ ประเมินผลเข้ากับวิถีชีวิต ภูมิสังคม และลักษณะทางกายภาพ 4) วิธีดำเนินงานเมืองแห่งการเรียนรู้ ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา เริ่มจากกลไก

ในระดับท้องถิ่น กลไกระดับท้องถิ่น และกลไกระดับชาติ ที่กำหนดนโยบายขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น กระบวนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การแสวงหาความร่วมมือ การดำเนินกิจกรรมและการประเมินผล และ 5) ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย การกำหนดนโยบายสาธารณะ การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลติพลังของผู้สูงอายุไทย การบริหารจัดการ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลติพลังของผู้สูงอายุไทย เพื่อให้เกิดบุคคลแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับชาติ

ชุดิมนท์ อมรัตน์ (2556 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรสงคราม ผลวิจัยพบว่า ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมในระดับมาก ทั้งด้านการเรียนเพื่อรู้ ด้านการเรียนเพื่อปฏิบัติ ด้านการเรียนเพื่อชีวิตและด้านการเรียนเพื่ออยู่ร่วมกันปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับน้อย ทั้งด้านความสามารถส่วนบุคคลและด้านการสนับสนุนช่วยเหลือ ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ ด้านวิธีการเรียนรู้ และด้านสื่อ/แหล่งการเรียนรู้ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นและความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกันด้วยและอาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกของชมรมแตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นปัญหา/อุปสรรค และความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ข้อเสนอแนะ ระดับนโยบาย จังหวัดสมุทรสงครามควรผลักดันนโยบายในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุให้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และระดับปฏิบัติองค์กรภาครัฐและเอกชน ควรเพิ่มความรู้ที่มีประโยชน์ผ่านสื่อรายการโทรทัศน์และวิทยุในท้องถิ่นให้มากขึ้น ประธานสภาผู้สูงอายุประจำจังหวัดสมุทรสงครามควรสนับสนุนให้ชมรมผู้สูงอายุจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของสมาชิกชมรม และจัดในแหล่งชุมชนที่สะดวกในการเดินทาง ชมรมผู้สูงอายุควรแสวงหาเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ และการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ตำบล ศึกษาธิการจังหวัด และ กศน. รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนและประชาชน และควรสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และครูภูมิปัญญา

ท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพร่างกายและจิตใจให้มากขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชมรมมากยิ่งขึ้น

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายผู้สูงอายุ ของกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์” ผลจากการศึกษาพบว่า เครือข่ายผู้สูงอายุมีรูปแบบองค์กรที่มีการแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ซึ่งแบ่งเป็น เครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายดังกล่าว มุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือ โครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ จากการวิเคราะห์เครือข่ายด้านผู้สูงอายุขององค์กรทั้ง 4 รูปแบบ มีการบริหารจัดการเครือข่ายคล้ายกันใน 2 แนวทาง คือ การใช้กลไกการบริหารตามแนวดิ่งและ กลไกการบริหารแนวราบ ซึ่งในการวิเคราะห์การใช้กลไกการบริหาร พบว่า กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จะเน้นที่กลไกการทำงานตามแนวดิ่ง คือมีโครงสร้างการบริหารงานแบบลำดับชั้น โดยมีการปฏิบัติงานตามคำสั่ง และหน้าที่รับถ่ายทอดคำสั่ง ส่งผลให้การตัดสินใจในการบริหารงานต่าง ๆ ต้องมาจากผู้ที่มีศักยภาพสูงกว่า ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารงานภายในองค์กร แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงการประสานงานองค์กรระหว่างกระทรวงฯ กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกกระทรวง จะใช้กลไกการทำงานตามแนวราบ แต่ก็ไม่ได้มีประสานงานในลักษณะของกระบวนการทำงานเครือข่ายที่ชัดเจน มีเพียงการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในลักษณะของการประสานข้อมูลโครงการและกิจกรรม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรเครือข่ายภายนอก พบว่า องค์กรภายนอกกระทรวง จะมีการทำงานที่เน้นกลไกการบริหารแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง กล่าวคือ ใช้รูปแบบการบริหารที่เน้นการประสานงาน การมอบงาน และความร่วมมือในแนวราบเป็นหลัก อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำขององค์กรเป็นจุดเชื่อมต่อ (Node) ของแต่ละเครือข่าย โดยการบริหารงานในรูปแบบนี้จะให้ความสำคัญกับแกนนำหรือผู้นำเครือข่ายและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนและการบริหารงานเครือข่าย ไม่เน้นการสั่งการหรือการบังคับบัญชาแบบลำดับชั้นเหมือนองค์กรภาครัฐ ซึ่งองค์กรที่เน้นการใช้กลไกแนวราบ เช่น องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยองค์กรเหล่านี้มักจะอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการ นอกจากนี้ในผลงานวิจัยนี้ยังได้เสนอแนวทางการทำงานและกลยุทธ์การทำงานด้านผู้สูงอายุ 3 ประเด็น คือ 1) การบริหารจัดการเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในด้านต่าง ๆ 2) การส่งเสริมและพัฒนาผู้นำองค์กรเครือข่ายด้านผู้สูงอายุให้มีศักยภาพในการทำงานและมีพลัง ในการดึงภาคีเครือข่ายเข้ามาทำงานร่วมกันโดยการมีส่วนร่วมจากผู้สูงอายุ โดยมี

มาตรการในการคัดสรรผู้นำองค์กร การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ และ 3) การจัดหายุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการทำงานร่วมกันเพื่อวางแผนและปฏิบัติงานร่วมกันในหลายๆด้านระหว่างกระทรวงและภาคีเครือข่าย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การสนับสนุนของกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ต่อภาคีเครือข่ายในหลายๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมกลไกการพัฒนาระบบ การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ รวมไปถึงการบูรณาการการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อให้โครงการ กิจกรรมที่ดำเนินงานกับผู้สูงอายุ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และหนุนเสริมการดำเนินงานซึ่งกันและกัน เพื่อลดระยะเวลาในการดำเนินงาน และมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควรมีการจัดทำยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือเครือข่ายผู้สูงอายุในระดับประเทศอย่างชัดเจน และควรมีการจัดทำระบบฐานข้อมูลของผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลของผู้สูงอายุ มาช่วยกำหนดแนวทางการพัฒนางานต่อไป

นภเรณู สัจจรัตน์ธีระฐิติ และพจนา พิษิตปัจจา (2560 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทิศทางและการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ทิศทางและการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย จากโมเดลสมการโครงสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในระดับประเทศ พบว่า ปัจจัยนำเข้าเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านผลประโยชน์ ปัจจัยด้านบริบทในพื้นที่ และปัจจัยด้านทรัพยากรของรัฐ สำหรับกระบวนการที่เป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ประกอบด้วย กลไกการสนับสนุนของภาครัฐ นโยบายการจัดการเรียนรู้ของรัฐ การประชาสัมพันธ์ การจัดการศึกษา และการบริหารทรัพยากร โดยปัจจัยนำเข้าที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การได้รับความรู้เพิ่มขึ้น การได้รับทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพตลอดจนการสร้างประสบการณ์ที่ดี และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ การพัฒนาศักยภาพของตน การได้รับการยอมรับจากชุมชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยผู้มีบทบาทสำคัญที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ชุมชนผู้สูงอายุ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ด้านปัจจัยนำเข้า ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศไทยควรให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุในความต้องการที่จะเรียนรู้ และต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายในมิติของวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาความเชื่อที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ใน

ประเทศไทยควรใช้แนวทางการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาโดยใช้แนวทางของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ร่วมกับทุนทางสังคม

สำนักส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2561:บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของผู้สูงวัยกลุ่มชาติพันธุ์ บนพื้นที่สูงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน” ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมและการเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ในรูปของแบบแผนการใช้ชีวิตที่มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของกลุ่มชนชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พบว่ามีการประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในชีวิตประจำวันอยู่บ้าง แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนคือ ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงเพื่อนำมาใช้ภายในครัวเรือน หรือในชีวิตประจำวันเฉกเช่นในอดีตที่ผ่านมาเท่านั้น แต่ยังทำขึ้นเพื่อสร้างรายได้เสริมและรายได้หลักให้กับครอบครัวและคนในชุมชน ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของผู้สูงวัย ได้แก่ 1.) กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง และเห็นถึงคุณค่าที่ บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หล่อหลอมการดำเนินชีวิต 2.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ของบางชาติพันธุ์ มีการปรับแต่งให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน และกลายเป็นอาชีพหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ ในบางชุมชน อันมีผลต่อการทำงานและการอยู่อาศัยในชุมชน ไม่เคลื่อนย้ายไปประกอบอาชีพ (รับจ้าง) นอกชุมชน 3.) ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในหลายพื้นที่ยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นความเรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ ทำให้บริบทชุมชนโดยรอบเป็นพื้นที่สุขภาวะจนได้รับรางวัลจากหน่วยงานภายนอกด้านสิ่งแวดล้อม (รางวัลลูกโลกสีเขียว) ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการดูแลพื้นที่ปายินยอมให้ชุมชนชาติพันธุ์สามารถอาศัยในพื้นที่ได้ในฐานะผู้ดูแลป่า 4.) แบบแผนการดำเนินชีวิตมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับชาวบ้าน เช่น การถนอมอาหารเพื่อคงรักษาไว้ซึ่งรสชาติและคุณภาพของอาหาร 5.) มีประเพณีความเชื่อในการกล่อมเกลாதงสังคัมและควบคุมพฤติกรรม โดยเฉพาะการประพฤติปฏิบัติตนระหว่างหนุ่มสาว ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า 6.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ในหลายพื้นที่ได้รับการพัฒนา ได้รับการยอมรับในเชิงคุณค่าและคุณภาพของผลผลิต โดยพบว่าผลผลิตที่เกิดขึ้นจากชุมชนได้สร้างรายได้ ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวกลายเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริมสำหรับหลายๆ ครอบครัว 7.) ภูมิปัญญาเชิงอัตลักษณ์ในลักษณะทรัพยากรธรรมชาติมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่น่าสนใจ โดยหลายพื้นที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็น แหล่งรายได้โดยการนำผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติไปจำหน่าย เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน แหล่งอาหาร

โดยชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัย แหล่งทรัพยากรสำคัญและเป็นสวัสดิการสำหรับลูกหลานในอนาคต

6. ทฤษฎีการวิเคราะห์และการออกแบบระบบ (System Analysis and Design)

ความหมายการวิเคราะห์และออกแบบระบบ

อำไพ พรประเสริฐสกุล (2537 : 18-30) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ระบบงาน เป็นการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบงานปัจจุบัน (Current System) เพื่อการออกแบบระบบการทำงานใหม่ (New System) นอกจากออกแบบสร้างระบบงานใหม่แล้ว เป้าหมายในการวิเคราะห์ระบบต้องการปรับปรุงและแก้ไขระบบงานเดิมให้มีทิศทางที่ดีขึ้น โดยก่อนที่ระบบงานใหม่ยังไม่นำมาใช้งาน ระบบงานที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันเราเรียกว่า ระบบงานปัจจุบัน แต่ถ้าต่อมามีการพัฒนาระบบใหม่และนำมาใช้งาน เราจะเรียก ระบบปัจจุบันที่เคยใช้นั้นว่า ระบบเก่า (Old System)

วงจรการพัฒนาระบบ (System Development Life Cycle : SDLC)

ขั้นตอนในการพัฒนาระบบ 7 ขั้นตอน คือ

- 1) เข้าใจปัญหา (Problem Recognition) คือ ศึกษาระบบการทำงานปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้
- 2) ศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) คือ กำหนดปัญหา และศึกษาความเป็นไปได้หรือไม่ ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงระบบ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลของระบบงานปัจจุบัน และคาดคะเนความต้องการของระบบงานใหม่ รวมทั้งแนวในการจัดสร้างระบบงานใหม่
- 3) วิเคราะห์ (Analysis) เป็นการกำหนดความต้องการของระบบ และวางแผนการดำเนินงาน โดยใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล พจนานุกรมข้อมูล (Data dictionary) แผนภาพกระแสข้อมูล (Data Flow Diagram) รูปแบบข้อมูล (Data Model) รูปแบบระบบ (System Model) และผังระบบ (System Flowcharts) กำหนดรายละเอียดของข้อมูล เพื่อจัดสร้างระบบ
- 4) ออกแบบ (Design) ออกแบบระบบงานใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการต้องการของผู้ใช้
- 5) สร้างและพัฒนาระบบ (Construction) ทำการเขียนโปรแกรม ที่ได้ออกแบบไว้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และทำการทดสอบโปรแกรม เพื่อให้สามารถทำงานได้ตรงตามวัตถุประสงค์
- 6) การปรับเปลี่ยน (Conversion) ทำการป้อนข้อมูลเข้าไปในระบบ และแก้ไขระบบหากพบว่ามีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นในระบบ และเตรียมคู่มือการใช้งาน

7) บำรุงรักษา (Maintenance) แก้ไขโปรแกรมหลังการใช้งานแล้ว หรือทำการแก้ไขเพิ่มเติม เพื่อให้ระบบสามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์และออกแบบโครงสร้าง (Structure System Analysis Design)

การวิเคราะห์และออกแบบโครงสร้าง (Structure System Analysis Design) จากระบบปัจจุบัน สู่ระบบใหม่ (Current to new system) โดย มนุญ แก้วราตรี (2541 :51) ได้กล่าวหลักการวิเคราะห์แบบ Structure Analysis มักจะแทนการปรับเปลี่ยนจากระบบปัจจุบันไปยังระบบใหม่ ตามลักษณะการเปลี่ยนจากทางกายภาพของระบบปัจจุบันไปยังระบบตรรกะของระบบปัจจุบัน จากนั้น จึงปรับเปลี่ยนจากระบบตรรกะของระบบปัจจุบันไปสู่ระบบใหม่และเชื่อมโยงไปถึงระบบกายภาพของระบบใหม่ ดังนี้

1) ผังการทำงานเชิงกายภาพของระบบปัจจุบัน (Current Physical Model) จะทำการรวบรวมข้อมูลจากการทำงานจริง และทำการจำลองการทำงานเดิมตามลักษณะทางกายภาพ เพื่อแสดงข้อดีและข้อบกพร่องของระบบ ทำให้ทราบการทำงานของกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดแนวคิดในการสร้างระบบใหม่ที่มีโครงสร้างที่ดีขึ้น รวมทั้งช่วยในการสื่อสารระหว่างตัวผู้ศึกษา กับผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบงานเดิม

2) ผังการทำงานเชิงตรรกะของระบบปัจจุบัน (Current Logical Model) ทำหน้าที่แสดงข้อมูลหรือฟังก์ชันในการทำงานของระบบปัจจุบัน โดยไม่คำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของระบบงาน

3) ผังการทำงานเชิงตรรกะของระบบใหม่ (New Logical Model) ผู้ศึกษาต้องทำการวิเคราะห์แนวคิดของระบบงานใหม่หรือฟังก์ชันในการทำงานเพื่อให้ระบบงานบรรลุวัตถุประสงค์ และเกิดแนวคิดของระบบการทำงานใหม่ จากการนำข้อบกพร่องในระบบงานปัจจุบันมาทำการปรับปรุงแก้ไข โดยไม่จำเป็นต้องแสดงลักษณะทางกายภาพของระบบงานใหม่

4) ผังการทำงานเชิงกายภาพของระบบใหม่ (New Physical Model) ทำหน้าที่แสดงผลลัพธ์ของระบบงานที่จะได้จากแนวคิดและการวิเคราะห์และออกแบบระบบงานใหม่ แสดงลักษณะการทำงานอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถจำลองลักษณะของระบบงานใหม่ที่จะเกิดขึ้นภายหลังจากการพัฒนาระบบงาน

5) ผังกิจกรรมการปฏิบัติงาน (Activity Diagram) ทำหน้าที่ สื่อถึงขั้นตอนของระบบงาน หน้าที่งาน และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องในแต่ละขั้นตอน ซึ่งผู้ศึกษาสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสีย หรือปัญหาของระบบงาน เพื่อนำมาแก้ไขได้

6) ผังการไหลข้อมูลรวบรวม (Context Diagram) ความหมายของ Context Diagram คือ แผนภาพการไหลของข้อมูลรวบรวมเป็นผังแสดงการเคลื่อนไหวของข้อมูลในระดับสูงสุด ใช้ในการเคลื่อนไหวของข้อมูลเข้าและออกจากศูนย์กลางการประมวลผลที่พิจารณา โดยไม่สนใจรายละเอียดของระบบ แผนภาพการไหลข้อมูลรวบรวมเป็นจุดเริ่มต้นการวิเคราะห์ระบบตามหลักโครงสร้างที่นักวิเคราะห์

ระบบทุกคนจะต้องศึกษาทำความเข้าใจก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาระบบ ในที่นี้จะเรียก แผนภาพการไหลข้อมูลรวมย่อว่า Context Diagram

7) ผังการแยกฟังก์ชันงานย่อย (Decomposition Diagram) การแยกฟังก์ชันงานย่อยเปรียบเสมือน การเชื่อมระหว่างผังระบบงานและผังการไหลของข้อมูล ทั้งนี้ในผังระบบงาน จะแสดงลักษณะเพียงระบบโดยรวมและเอนทิตีหรือบุคลากรภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เพื่อจะแยกย่อยไปถึงผังการไหลของข้อมูลนั้น จำเป็นต้องทำการวิเคราะห์ขั้นตอนย่อยหรือฟังก์ชันย่อยในการทำงานของแต่ละระบบงานนั้น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำผังการไหลของข้อมูลต่อไป

8) ผังการไหลข้อมูล (DFD : Data Flow Diagram) เป็นแผนภาพที่แสดงถึงแหล่งกำเนิดของข้อมูล การไหลของข้อมูลหลายทางของข้อมูล การเก็บข้อมูล และการประมวลผลข้อมูล แต่ไม่ได้บอกว่าแต่ละขั้นตอนใช้อุปกรณ์เครื่องมือชนิดใด ซึ่ง Data Flow Diagram จะอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมต่อจาก Context Diagram บอกถึงองค์ประกอบและสัญลักษณ์ของ DFD ดังนั้นองค์ประกอบหลักของ DFD มีอยู่ 4 องค์ประกอบ

9) ส่วนที่อยู่นอกระบบ (Terminator or External Entities) ได้แก่ บุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกเขตของระบบที่พิจารณาซึ่งอาจเรียกเป็นแหล่งที่ป้อนข้อมูลเข้ามาในระบบ หรือเป็นแหล่งระบบข้อมูลจากระบบก็ได้ ในที่นี้จะเรียกว่าส่งนอกระบบหรือเทอร์มินเเตอร์ในการวิเคราะห์ระบบจะไม่สนใจการทำงานภายในระบบของเทอร์มินเเตอร์ แต่จะสนใจเฉพาะข้อมูลที่ส่งมาหรือส่งออกไปจากระบบเท่านั้น

10) ส่วนที่เป็นการไหลของข้อมูล (Data Flow) สัญลักษณ์ที่ใช้แทนการไหลของข้อมูล คือ เส้นตรงหรือเส้นโค้งที่มีหัวลูกศรแสดงทิศทางการไหลของข้อมูล โดยจะมีชื่อข้อมูลนั้นๆกำกับอยู่ด้วย และในที่นี้จะเรียกว่า ข้อมูลไหลหรือดาต้าโฟล์ ข้อมูลของดาต้าโฟล์อาจเป็นข้อมูลเดี่ยวหรือเป็นชุดก็ได้

11) ส่วนที่เป็นการประมวลผล (Process) คือ งานที่ต้องทำโดยทั่วไปจะใช้สัญลักษณ์วงกลมหรือสี่เหลี่ยม และมีชื่อการประมวลผลอยู่ภายใน สำหรับในที่นี้จะใช้สัญลักษณ์สี่เหลี่ยมโดยเรียกสัญลักษณ์นี้ว่า สี่เหลี่ยมการประมวลผลหรือโปรเซส (Process) การประมวลผลจะทำการเปลี่ยนข้อมูลนำเข้าเป็นผลลัพธ์จะแตกต่างกัน การประมวลผลหรือโปรเซสที่เขียนแทนด้วยสี่เหลี่ยมนี้ ไม่ต้องสนใจว่ามีวิธีการอย่างไร แต่สนใจผลลัพธ์ที่ได้ว่า เป็นไปตามความต้องการหรือไม่ การตั้งชื่อการประมวลผลที่ดีควรจะสามารถสื่อความหมายได้แน่นอน และควรจะเป็นคำกริยาที่บ่งบอกลักษณะการกระทำที่ชัดเจน เช่น คำนวณ แก้ไข เปรียบเทียบ ค้นหา เรียงลำดับ หรือพิมพ์ เป็นต้น โดยที่แผนภาพ DFD มีได้หลายระดับ แต่ระดับจะมีโปรเซสย่อยหลายโปรเซส เพื่อให้การอ้างอิงโปรเซสย่อยชัดเจนขึ้น จึงนิยมให้มีการให้หมายเลขลำดับของโปรเซสที่อยู่ในแผนภาพ DFD ระดับภาพรวม (หรือระดับ 0) เป็นเลขจำนวนเต็ม คือ 1,0,2,0,3,0,... ตามจำนวนโปรเซสเป็นหลัก หรือโปรเซสแม่ในระบบงานนั้นๆและหมายเลขของโปรเซสที่แตกออกมาจากโปรเซสแม่ระดับ 1 จะเป็นทศนิยมของโปรเซสแม่คือ 1.1,2.2,3.1,4.1,.....

12) ส่วนที่เป็นแหล่งข้อมูล (Data Store) ได้แก่ โฟล์ที่ใช้ในการเก็บหรือบันทึกข้อมูล จะใช้สัญลักษณ์เส้นขนาน 2 เส้น ในที่นี้จะเรียกว่า ข้อมูลเก็บหรือดาต้าสตอร์ (Data Store) โดยปกติข้อมูลที่

เข้าสู่ระบบจะถูกเก็บไว้ในไฟล์ และจะถูกเลือกใช้เมื่อต้องการ ดาต้าไฟล์ที่พุ่งออกจากดาต้าสตอร์แสดงว่า เป็นการอ่านข้อมูลจากไฟล์ ชื่อของดาต้าสตอร์ควรจะเป็นคำนามที่สื่อความหมายถึงตัวข้อมูลที่จัดเก็บ

ทฤษฎีการพัฒนาโมบายแอปพลิเคชัน

โมบายแอปพลิเคชัน (Mobile Application) ประกอบขึ้นด้วยคำสองคำ คือ โมบาย (Mobile) กับ แอปพลิเคชัน (Application) มีความหมายดังนี้ โมบายคืออุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ในการพกพา ซึ่งนอกจากจะใช้งานได้ตามพื้นฐานของโทรศัพท์แล้ว ยังทำงานได้เหมือนกับเครื่องคอมพิวเตอร์ เนื่องจากเป็นอุปกรณ์ที่พกพาได้จึงมีคุณสมบัติเด่น คือ ขนาดเล็กน้ำหนักเบาใช้พลังงานค่อนข้างน้อย ปัจจุบันมักใช้ทำหน้าที่ได้หลายอย่างในการติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารกับคอมพิวเตอร์ สำหรับ แอปพลิเคชัน หมายถึงซอฟต์แวร์ที่ใช้เพื่อช่วยการทำงานของผู้ใช้โดย แอปพลิเคชันจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า ส่วนติดต่อกับผู้ใช้ (User Interface หรือ UI) เพื่อเป็นตัวกลางการใช้งานต่าง ๆ

โมบายแอปพลิเคชันเป็นการพัฒนาโปรแกรมประยุกต์สำหรับอุปกรณ์เคลื่อนที่ เช่น โทรศัพท์มือถือแท็บเล็ตโดยโปรแกรมจะช่วยตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค อีกทั้งยังสนับสนุนให้ผู้ใช้โทรศัพท์ได้ใช้อย่างยิ่งยั้ง ในปัจจุบันโทรศัพท์มือถือ หรือ สมาร์ทโฟน มีหลายระบบปฏิบัติการที่พัฒนาออกมาให้ผู้บริโภคใช้ ส่วนที่มีคนใช้และเป็นที่ยอมรับมากก็คือ ios และ Android จึงทำให้เกิดการเขียนหรือพัฒนาแอปพลิเคชันลงบนสมาร์ตโฟนเป็นอย่างมาก อย่างเช่น แผนที่, เกมส์, โปรแกรมคุยต่างๆ และหลายธุรกิจก็เข้าไปเน้นในการพัฒนา Mobile Application เพื่อเพิ่มช่องทางในการสื่อสารกับลูกค้ามากขึ้น ตัวอย่าง Application ที่ติดมากับโทรศัพท์ อย่างแอปพลิเคชันเกมส์ชื่อดังที่ชื่อว่า Angry Birds หรือ facebook ที่สามารถแชร์เรื่องราวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ความรู้สึก สถานที่ รูปภาพ ผ่านทางแอปพลิเคชันได้โดยตรงไม่ต้องเข้าเว็บเบราว์เซอร์ (ไอทีจีเนียส เอ็นจิเนียริง, 2557)

งานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์และการออกแบบระบบ

ภทรพรรณ อุณาภาค และ ขวัญชัย รัตนมณี .(2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลตนเอง เพื่อป้องกันภาวะแทรกซ้อนทางไต ในผู้ป่วยโรคไตเรื้อรัง ของโรงพยาบาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลตนเองเพื่อ ป้องกันภาวะแทรกซ้อนทางไต ของผู้ป่วยของโรงพยาบาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคไตเรื้อรัง จำนวน 280 ราย ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควต้า (Quota sampling) รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยด้านประชากร คือ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการปฏิบัติตัวเพื่อชะลอไตเสื่อมของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรัง นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับโรคไต การรับรู้ความรุนแรงของภาวะแทรกซ้อน

และภาวะ ไตเรื้อรังระยะสุดท้าย การรับรู้ประโยชน์ของการปฏิบัติเพื่อชะลอไตเสื่อม และการรับรู้ความสามารถ ตนเองในการปฏิบัติเพื่อชะลอไตเสื่อม

เพ็ญศรี จิตต์จันทร์ และคณะ (2554) ได้ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยทำนายการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรัง มีจุดประสงค์เพื่อ หาความสัมพันธ์เชิงทำนาย ระหว่าง อาการ โรคร่วม และการสนับสนุนทางสังคมกับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรังระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ที่ไม่ได้รับการบำบัดทดแทนไต ณ โรงพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ จังหวัดอุบลราชธานี คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ จำนวน 217 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคล แบบประเมินการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรัง แบบประเมินอาการ และแบบประเมินการสนับสนุนทางสังคม วิเคราะห์ ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติหน้าที่โดยรวมของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.63$, $SD = 0.96$) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า การปฏิบัติหน้าที่ด้านกิจกรรมการดูแลส่วนบุคคลมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x} = 3.04$, $SD = 1.02$) การปฏิบัติหน้าที่ด้านกิจกรรมในบ้าน ครอบครัว และการปฏิบัติหน้าที่ด้านสังคมและชุมชน มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.56$, $SD = 0.01$; $\bar{x} = 2.52$, $SD = 0.97$ ตามลำดับ) ปัจจัยด้าน อาการ โรคร่วม และการสนับสนุนทางสังคม สามารถร่วมกันทำนายการปฏิบัติหน้าที่ ของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรังได้ร้อยละ 15.6 โดยการสนับสนุนทางสังคม ($Beta = .212$, $p < .05$) สามารถทำนายได้ดีที่สุด รองลงมาได้แก่ อาการ ($Beta = -.197$, $p < .01$) ผลการวิจัย สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน ในการส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ป่วยโรคไตเรื้อรังระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ที่ไม่ได้รับการบำบัดทดแทนไต โดยใช้ปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคมในการควบคุมจัดการอาการ ควบคุมโรคร่วม เพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ป่วยให้ได้ดียิ่งขึ้น

ศรวิไล โมกขาว (2554) ได้ทำวิจัยเรื่อง ผลของโปรแกรมบำบัดพฤติกรรมทางความคิดต่อภาวะซึมเศร้า ในผู้ป่วยโรคซึมเศร้า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบภาวะซึมเศร้าของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า ก่อนและหลังการได้รับโปรแกรมบำบัดพฤติกรรมทางความคิด และเปรียบเทียบภาวะซึมเศร้าของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าวางกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุม กลุ่มตัวอย่างคือผู้ป่วยโรคซึมเศร้า ที่ได้รับการรักษาในแผนกผู้ป่วยนอกโรงพยาบาลอ่าวอุดม อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี จำนวน 30 คน จับคู่ตามคุณลักษณะที่คล้ายกัน ได้แก่ เพศ แผนการรักษาที่ได้รับ สุ่มตัวอย่างอย่างง่ายเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน เครื่องมือที่ใช้ ในงานวิจัยคือ โปรแกรมบำบัดพฤติกรรมทางความคิด และ 2) แบบประเมินภาวะซึมเศร้า ของเบค (Beck Depressive Inventory) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติทดสอบค่าที (t-test) ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทดลองมีภาวะซึมเศร้าวางหลังได้รับโปรแกรมบำบัดพฤติกรรมทางความคิด น้อยกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) และกลุ่มทดลอง มีภาวะซึมเศร้าวางน้อยกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) จากผลการวิจัยในครั้งนี้ควรมีการนำโปรแกรมบำบัดพฤติกรรมทางความคิดไปใช้ เป็นแนวทางในการให้การดูแลผู้ป่วยโรคซึมเศร้า และกลุ่มผู้ป่วยโรคอื่นๆ ที่มีภาวะซึมเศร้าวาง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการให้การพยาบาลผู้ป่วย

พัชรา สังข์ศรี (2555) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในภาคกลาง ผลการวิจัยพบว่า

- 1) สภาพการรับรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รับข่าวสารจากโทรทัศน์มากที่สุด โดยชอบรับชมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ การไปรับความรู้จากแหล่งการเรียนรู้หรือการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีหน่วยงานมาให้ความรู้ในชุมชนยังค่อนข้างน้อย
- 2) ผู้สูงอายุต้องการให้มีกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่างๆ ในชุมชนได้แก่การสอนอ่าน – เขียน การฝึกอบรมอาชีพ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและควรมีแหล่งการเรียนรู้คือศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน
- 3) กรรมการชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ข้อเสนอที่คล้ายคลึงกันคือ การให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้สูงอายุยังมีความจำเป็นมากทั้งความรู้พื้นฐาน วิชาชีพ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุโดยตรง ควรมีชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน มีกรรมการชมรมฯ มีหน่วยงานและงบประมาณสนับสนุน
- 4) แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุที่สังเคราะห์จากผลการวิจัยนี้ ประกอบด้วย การตั้งชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน การมีหน่วยงานหลักดูแล มีคณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุ มีแผนดำเนินงาน มีกิจกรรมศึกษานอกระบบและอ้อยาศัยหลากหลายรูปแบบ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและมีการติดตามประเมินผล รวมทั้งเสนอปัจจัยที่ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตประสบผลสำเร็จ

6. แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลด้านการตลาด

วรวิฐา หล้าคำ (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง เศรษฐกิจบนฐานความรู้ในตลาดชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของเศรษฐกิจและองค์ความรู้ในตลาดชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง การศึกษาครั้งนี้เก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ขายชาติพันธุ์ไทยเขมร ผู้ซื้อ ผู้รับจ้าง และ ผู้ที่เกี่ยวข้องในตลาดหอนาฬิกาจังหวัดสุรินทร์ จำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลจากบริบทเศรษฐกิจและการจำแนก ประเด็น 6 ประเด็น คือ ด้านการผลิต หุ่น แรงงาน การขนส่ง การแจกจ่ายและนิเวศวิทยาที่เกี่ยวข้อง ใช้เทคนิค การศึกษาข้อมูลเชิงปรากฏการณ์วิทยา ผลการศึกษา บริบทของเศรษฐกิจในตลาดชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงพื้นที่ตลาดหอนาฬิกา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่าบริบทเศรษฐกิจในตลาดชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์ต่อประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อทาง ศาสนาเป็นการหมุนเวียนเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในท้องถิ่นตั้งแต่โบราณ ซึ่งจะเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนในชุมชนจัดขึ้นประจำปี เป็นภูมิรู้และพลวัตให้เศรษฐกิจหมุนเวียนจึงสืบทอดกันมาจนกลายเป็นการอนุรักษ์และพัฒนา ล่วงมาถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบันและยังคงสืบสานปฏิบัติรุ่นสู่รุ่นสืบมา องค์ความรู้ในตลาดชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงพื้นที่ตลาดหอนาฬิกา จังหวัดสุรินทร์ พบองค์ความรู้ 6 ประเด็น คือ 1) การผลิตสินค้า

นั้นเป็นสินค้าที่ได้จากป่าธรรมชาติสินค้าพืชผักปลูกเอง สินค้ารับฝากจากญาติหรือ เพื่อนบ้านในชุมชน และสินค้าที่อยู่ในระบบทุนนิยม 2) ทุน ที่ดินสาธารณะประโยชน์และส่วนบุคคล แหล่งน้ำ ปุ๋ยมูลสัตว์ ค่าเช่าพื้นที่และค่าเชื้อเพลิง 3) แรงงานของคนในครอบครัวมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามลักษณะงาน 4) การขนส่ง ลำเลียงโดยรถยนต์ส่วนบุคคลอาศัยมาร่วมกันของผู้ขายในชุมชนเดียวกัน รถยนต์โดยสารสาธารณะและ รถจักรยานยนต์ส่วนบุคคล 5) การแจกจ่ายหน่วยการตั้งราคาไม่ได้กำหนดไว้ตายตัว มีการขายปลีก ขายเหมา ขายแบบเลหลัง ยืดหยุ่นตามเหตุการณ์ที่เหมาะสม และ 6) นิเวศที่เกี่ยวข้อง คือปัจจัยแวดล้อมอื่นที่ทำให้ผู้ขายปรับตัวเมื่อมาอยู่ใน ตลาดชาติพันธุ์เพื่อการดำรงอยู่ได้ตามสภาวะสิ่งแวดล้อม

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ตลาด กับ ชาติพันธุ์ กำเนิดและ ลีลาของเชียงใหม่ ในท่บาซาร์ โดยสรุปได้ชี้ให้เห็นทางการตลาดของกลุ่มชาติพันธุ์ในตลาดในท่บาซาร์ คือ สินค้าที่วางจำหน่ายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ที่มีความเป็นชาติพันธุ์ที่มีพลวัต ความต้องการของนายทุนผู้ประกอบการ รสนิยม ค่านิยมของนักท่องเที่ยว และมุมมองรวมถึงความคาดหวังของผู้ที่หยิบเอาความเป็นชาติพันธุ์นั้น ๆ มาใส่ลงไปในสินค้าที่ตนผลิตขึ้นมา ทำให้เกิดความกำกวมทางชาติพันธุ์ขึ้นมาในตัวสินค้า นักท่องเที่ยวที่มีความต้องการอันแตกต่างหลากหลายคือ ผู้ที่ทำให้ความกำกวมนี้มีนัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมขึ้นมา การกระทำทุกตลาดไม่ได้เป็นการกระทำทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว อาจมีมิติทางสังคม วัฒนธรรม หรือการเมือง อยู่ในตัว ทางการเมืองและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่คือมีความสัมพันธ์กับอำนาจและมุมมองของผู้อื่น เช่น ผู้ค้ากลุ่มอื่น ผู้ประกอบการรายอื่น เจ้าหน้าที่เทศกิจ นักท่องเที่ยว ฯลฯ ตัวอย่างเช่น ชาวอำเภอแม่แตงที่ถูกผู้ค้ากลุ่มอื่นกำหนดความหมายให้เป็น “พวกผู้ค้าขายชอบ” ที่จัดการอย่างไรก็ได้หรือความหมายนั้นคือ “ความด้อยกว่า” เนื่องจากชาวอำเภอแม่แตงสามารถสร้างพื้นที่ทำกินในแบบฉบับของตนขึ้นมาซ้อนทับกับพื้นที่ทำกินของผู้ค้ากลุ่มอื่น ๆ ที่แผ่คลุมเชียงใหม่ในท่บาซาร์ ทำให้ชาวอำเภอแม่แตงสามารถทำมาหากินอยู่ในเมืองใหญ่ในฐานะของอำเภอแม่แตงได้

อะมีมะ แซงู (2557) ได้ทำวิจัยเรื่อง กระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือชาติพันธุ์ลีซู มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและบริบททางวัฒนธรรมที่ทำให้หัตถกรรมฝีมือได้กลายมาเป็นสินค้าที่ซื้อและขายในหมู่คนลีซูด้วยตนเอง 2) ศึกษาความหมายในทางสังคมที่ชาวลีซูนิยมสวมใส่เสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินมากขึ้น ท่ามกลางอิทธิพลของความทันสมัยที่เข้ามาในสังคมลีซู และ 3) ศึกษากระบวนการผลิตและการจำหน่ายหัตถกรรมฝีมือในระบบตลาด พื้นที่ที่ศึกษา คือ หมู่บ้านลีซูสามหมู่บ้าน ได้แก่ 1) บ้านน้ำฮูลีซู อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2) บ้านศรีดงเย็น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และ 3) บ้านโป่งน้ำร้อนลีซู อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย นอกจากนี้ยังมีกรณีศึกษาหมู่บ้านอื่นที่ผลิตหัตถกรรมฝีมือเหล่านี้ด้วย สิ่งที่ศึกษาในงานดังกล่าว คือ ตัวสินค้าที่เป็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงินเป็นหลัก ผลการศึกษา พบว่า 1) ผลพวงระยะยาวของการพัฒนาบนพื้นที่สูงกับบริบทของการฟื้นฟูและสร้างอัตลักษณ์และสำนึกทางชาติพันธุ์ใหม่ที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดอุปสงค์และอุปทานของเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงินในสังคมลีซู กล่าวคือการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบนพื้นที่สูงในระยะที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดความแตกต่างของชุมชนลีซู 2 ประการ คือ ประการแรก

ชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองกลายมาเป็นชุมชนท่องเที่ยว ประสบการณ์ในการผลิตสินค้าหัตถกรรมเพื่อขายให้นักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนมาผลิตเพื่อขายให้คนลืซด้วยกันเองในระยะต่อมา ประการที่สอง ชุมชนที่อยู่ห่างไกลเมือง ได้รับเอาการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่เจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรระหว่างประเทศเข้ามาส่งเสริม เพื่อจำหน่ายในตลาดพื้นราบ ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในชุมชนห่างไกลไม่มีเวลาตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และทำเครื่องประดับเงินด้วยตนเองดังเช่นในอดีตแต่พวกเขามีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร จึงต้องอาศัยการซื้อเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับจากชาวลืซกลุ่มที่อยู่ใกล้เมือง นอกจากนั้นแล้ว ยังมีความต้องการซื้อเครื่องประดับเครื่องแต่งกายจากกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ย้ายเข้ามาสู่เมืองมากขึ้นอีกด้วย 2) ความนิยมในการซื้อและสวมใส่เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับในสังคมลืซเกิดขึ้นในบริบทของการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากการจัดงานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมลืซแห่งประเทศไทย ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา 3) กระบวนการผลิตสินค้าหัตถกรรมลืซมีความสลับซับซ้อนและล้นแล้วแต่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผู้ผลิตแต่ละรายมีประสบการณ์ยาวนานในการเจรจาต่อรองและซื้อหาวัตถุดิบจากร้านค้าเสื้อผ้าในเมืองเชียงใหม่ จนกลายเป็นลูกค้าประจำที่สามารถซื้อวัตถุดิบได้ในราคาถูก ตลอดจนมีการเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะเนื้อผ้าและสีสันทของผ้าชนิดใหม่ที่เข้ามาอยู่ตลอดเวลาสำหรับกระบวนการตัดเย็บ พบว่าสมาชิกในครอบครัวและระบบเครือญาติมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง นั่นคือผู้ผลิตแต่ละรายจะตัดผ้าแล้วแจกจ่ายงานย่อยแต่ละชิ้นให้สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติช่วยเย็บ แล้วจึงรวบรวมเพื่อนำมาประกอบเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปสำหรับการนำไปจำหน่ายต่อไป ทักษะและประสบการณ์ในการผลิตจึงถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นภายในครอบครัว ดังนั้น แฟชั่นหรือรูปแบบการออกแบบจึงขึ้นอยู่กับผู้ผลิตแต่ละราย แต่ก็ต้องมีส่วนประกอบและลวดลายเฉพาะที่เป็นการบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของลืซด้วย จึงจะสามารถขายได้ สำหรับแหล่งจำหน่ายนั้น มีการส่งไปจำหน่ายตามร้านค้าในตัวอำเภอปาย ตลาดแม่มาลัย ในเมืองเชียงใหม่ และที่โป่งน้ำร้อนในอำเภอเวียงป่าเป้า อีกทั้งการเร่ขายตามหมู่บ้าน และการขายในโอกาสเทศกาลปีใหม่อลืซ (ช่วงตรุษจีน) และงานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมลืซแห่งประเทศไทยอีกด้วย

พัชรินทร์พร ภู่อภิลิทธิ (2557) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสมรรถนะของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลาง เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสมรรถนะในปัจจุบันและสมรรถนะที่ต้องการของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลาง และนำเสนอสมรรถนะของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลางเพื่อเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และนำผลการสัมภาษณ์มาเป็นตัวแปรต้นเพื่อสร้างแบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ระดับ 4 ดาวในเขตภาคกลางจำนวน 189 คน และเก็บข้อมูลด้วยการสุ่มแบบชั้นภูมิ อัตราการตอบกลับคิดเป็นร้อยละ 82.54 แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ สมรรถนะในปัจจุบันของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลางด้านคุณลักษณะ และด้านทักษะอยู่ในระดับสูงตามลำดับ สมรรถนะด้านความรู้อยู่ในระดับปานกลาง สมรรถนะที่ต้องการของผู้ประกอบการวิสาหกิจ

ชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลาง เมื่อเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน อยู่ในระดับสูงทั้งด้านคุณลักษณะ ด้านทักษะ และด้านความรู้ ตามลำดับ นำเสนอสมรรถนะของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) ในเขตภาคกลางเพื่อเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ดังนี้ ผู้ประกอบการควรได้รับการพิจารณาสมรรถนะตามลำดับความสำคัญคือ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านคุณลักษณะ ตามลำดับ โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับกฎ ระเบียบการค้าระหว่างประเทศ ภาษาสากล และเทคโนโลยีสารสนเทศ และความรู้ในเชิงบริหาร และเสริมทักษะความเชี่ยวชาญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และองค์การอย่างต่อเนื่อง การแสวงหาตลาดใหม่ และการสร้างเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง โดยเร่งพัฒนาทักษะที่เกี่ยวกับนวัตกรรม องค์การ ผู้ประกอบการค่อนข้างมีคุณลักษณะพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน อย่างไรก็ตาม ควรพัฒนาคุณลักษณะในการแสวงหาโอกาสทางธุรกิจ การเปิดรับองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่อย่างต่อเนื่อง และศักยภาพในการพัฒนาองค์การ ได้เสนอแนะให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน (OTOP) เร่งพัฒนาสมรรถนะและแสวงหาแหล่งข้อมูลและหน่วยงานสนับสนุนช่วยเหลือในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเสริมความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะของผู้ประกอบการสนับสนุนกิจกรรม และสร้างความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา สถาบันการเงินและหน่วยงานอื่น เพื่อกำหนดนโยบาย วิธีการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในระยะยาวอย่างเป็นรูปธรรม

นลินี แสงอรุณ (2552) เรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การตลาด สำหรับสินค้า OTOP จังหวัดนครปฐม ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาสภาพตลาด ช่องทางการจัดจำหน่าย พฤติกรรมการซื้อ ความคิดเห็นเกี่ยวกับสินค้า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อ รูปแบบและการแนวทางในการจัดจำหน่ายสินค้าแต่ละประเภท เพื่อวางแผนการขยายตลาดของสินค้า OTOP จังหวัดนครปฐม ให้ครอบคลุมพื้นที่มากขึ้น กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้บริโภคจังหวัดนครปฐมและจังหวัดใกล้เคียง จำนวน 200 รายและผู้ผลิตจำนวน 50 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ แบบสอบถาม 2 แบบ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทดสอบไคว์สแควร์ (Chi-square) กำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ผลการวิจัยพบว่า ด้านการผลิต พบว่า ผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นที่รู้จัก มีช่องทางการจัดจำหน่ายไม่กระจาย ครอบคลุม การส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาลไม่ต่อเนื่องและขาดการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การเสนอแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดสินค้า OTOP ของจังหวัดนครปฐม ให้เหมาะสมกับผู้บริโภค โดย

1. เพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายโดยเน้นการผสมผสานบรรยากาศและเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กระจายครอบคลุมพื้นที่มากยิ่งขึ้น
2. ส่งเสริมการโฆษณาทางโทรทัศน์รายการข่าวเช้า วารสารท่องเที่ยว ลงข้อความในอินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ของหน่วยงานภาครัฐและการจัดแสดงข่าว

พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นโดยเน้นวัตถุดิบในท้องถิ่นมาใช้ในการผลิต ให้มีความหลากหลายและแปลกใหม่ ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐควรให้การสนับสนุน ด้านการทำแผนการตลาด และส่งเสริมการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้า OTOP จังหวัดนครปฐมให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

พลศรี พุสสวัสดิ์. (2551) ได้ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้กับสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในกลุ่มภาคกลางฝั่งตะวันออก โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยแรงจูงใจในการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินการธุรกิจเปรียบเทียบความคิดเห็นของปัจจัยแรงจูงใจในการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจของผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในกลุ่มภาคกลางฝั่งตะวันออก จำแนกตามประเภทของการจดทะเบียนการค้า ระยะเวลาในการดำเนินงาน ค่าใช้จ่ายในการโฆษณาโดเมนของเว็บไซต์ งบประมาณในการลงทุนด้านการจัดการและเทคโนโลยี และจำนวนพนักงานที่ใช้ในการจัดการซื้อขายผ่านเว็บไซต์ที่แตกต่างกัน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยแรงจูงใจในการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้กับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจของธุรกิจผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในกลุ่มภาคกลางฝั่งตะวันออก กลุ่มตัวอย่างเป็นครัวเรือนที่ผลิตผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ในกลุ่มภาคกลางฝั่งตะวันออกทั้ง 9 จังหวัด จำนวนทั้งสิ้น 386 ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม ใช้วัดข้อมูล 3 ด้าน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ประกอบการ ปัจจัยแรงจูงใจในการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ และปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้สถิติทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 กลุ่มเป็นอิสระต่อกันโดยใช้ค่าสถิติ Independent sample t-test สถิติทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างที่มีมากกว่า 2 กลุ่ม ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ใช้ค่าสถิติ one-way ANOVA และเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความแตกต่างรายคู่โดยวิธี LSD (least significant different) และสถิติทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ใช้ค่าสถิติสัมประสิทธิ์เพียร์สัน โปรดักต์โมเมนต์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยแรงจูงใจในการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ในกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP และปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจของกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ผู้ประกอบการให้ความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย ส่วนผู้ประกอบการที่จดทะเบียนแบบนิติบุคคลมีความเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจด้านการเงินมากกว่าผู้ประกอบการที่จดทะเบียนแบบบุคคลธรรมดาผู้ประกอบการมีความคิดเห็นว่าการนำพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ในกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP เป็นทางเลือกหนึ่งที่ช่วยให้เกิดความสะดวกรวดเร็วและประหยัดค่าใช้จ่ายระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์เป็นช่องทางใหม่ทางการค้าทำให้นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าปริมาณทางการค้า และทำให้ธุรกิจมีประสิทธิภาพมากขึ้น ช่วยลดต้นทุนและประหยัดเวลา โดยธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็มีโอกาสเข้าสู่ตลาดมากขึ้นและช่วยให้ผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้น

รุจิรา อาขวนันท์กุล (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินศักยภาพของผู้ประกอบการสินค้า OTOP กับการนำระบบการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์มาใช้ กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี โดยมี

วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประเมินศักยภาพของผู้ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นทะเบียนไว้กับสำนักพัฒนาชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี โดยเก็บข้อมูลจากผู้ประกอบการในเขตจังหวัดอุบลราชธานี เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows พิจารณาค่าสถิติได้แก่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย จากจำนวนแบบสอบถามที่ครบถ้วนสมบูรณ์ จำนวน 200 ชุด ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งประธานหรือหัวหน้ากลุ่ม (ร้อยละ 55) สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 58) การประเมินศักยภาพของผู้ประกอบการพิจารณาจากปัจจัย 3 ประการคือ ความรู้ของบุคลากร การมีฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์ที่จำเป็น โดยภาพรวมและผู้ประกอบการในเขตจังหวัดอุบลราชธานี เป็นผู้ที่มีศักยภาพร้อยละ 14.5 ทั้งนี้ผู้ประกอบการกว่าร้อยละ 80 มีความสนใจที่จะพัฒนาตนเองทั้งในด้านคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้พบว่าระดับการศึกษาของผู้ประกอบการมีความสัมพันธ์กับศักยภาพโดยมีการศึกษาที่สูงขึ้นส่งผลให้เป็นผู้ที่มีศักยภาพมากขึ้นตามลำดับ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาศักยภาพทางด้านการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของผู้ประกอบการในจังหวัดอุบลราชธานีนั้น ควรส่งเสริมให้มีเข้าร่วมการอบรม สัมมนา หรือประชุมเชิงปฏิบัติการมากยิ่งขึ้น ประกอบกับสถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดเผยแพร่ความรู้ด้านการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์สู่ภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการอบรมสัมมนา การจัดทำเอกสารเผยแพร่ ให้เข้าถึงผู้ประกอบการมากขึ้น เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้ประกอบการได้พัฒนาความรู้และศักยภาพให้ดียิ่งขึ้น

สมชาย หิรัญภิตติ (2549) ได้ทำวิจัย เรื่อง ความคาดหวังของประชาชนในการตัดสินใจซื้อสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคาดหวังของประชาชนในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่ซื้อสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในจังหวัดปทุมธานี โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ความแปรปรวนสองทาง (Two Way ANOVA) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มากกว่าสองกลุ่ม การวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายคู่ใช้ Least Significant Difference (LSD) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยใช้ Chi-Square และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์อย่างง่ายของเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation) ใช้หาค่าความสัมพันธ์ของตัวแปรสองตัวที่เป็นอิสระต่อกัน การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่ความคาดหวังต่อสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ประสบทางการตลาดดังนี้

1. ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ (กลุ่มสินค้าประเภทอาหารและเครื่องดื่ม) พบว่า มีความคาดหวังต่อการผลิตมีความสะอาดถูกสุขลักษณะ มีเครื่องหมายรับรองมาตรฐาน ระบุวันที่ผลิตและวันที่หมดอายุชัดเจน ไม่มีสิ่งแปลกปลอมและสารเจือปน วัตถุดิบที่นำมาผลิตเป็นวัตถุดิบในประเทศ สีสัน เป็นไปตามธรรมชาติของส่วนประกอบที่ใช้ รสชาติของอาหารและเครื่องดื่มมีความกลมกล่อมและมีคุณค่าทางสารอาหารครบถ้วน

2. ด้านราคา พบว่า มีความคาดหวังต่อราคาว่าควรมีความเหมาะสมกับคุณภาพ ราคา มีความเหมาะสมกับปริมาณ และ ราคาถูกกว่าสินค้าของจังหวัดอื่น

3. ด้านการจัดจำหน่าย พบว่า มีความคาดหวังต่อช่องทางจำหน่ายตามโรงแรมและสถานที่ท่องเที่ยว มีจำหน่ายในห้างสรรพสินค้า (มูม OTOP) หาซื้อได้ง่ายและมีจำหน่ายครอบคลุมทุกพื้นที่ มีจำหน่ายตามซุ้มขายผลิตภัณฑ์ (OTOP) ทั่วไป และมีจำหน่ายตามงานแฟร์ต่าง ๆ เช่น จัดนิทรรศการในตำบล/อำเภอ ตามลำดับ

4. ด้านการส่งเสริมการตลาด พบว่า

4.1 ด้านการโฆษณา มีความคาดหวังต่อการโฆษณาผ่านทางโทรทัศน์ ผ่านทางป้ายโฆษณากลางแจ้ง ผ่านแผ่นพับ/ใบปลิว ผ่านทางวิทยุ และผ่านทางหนังสือพิมพ์/นิตยสาร ตามลำดับ

4.2 ด้านการใช้บุคคล มีความคาดหวังต่อการใช้บุคคลผ่านทางสมาชิกของแต่ละกลุ่ม ผ่านทางกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน และผ่านทางผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่มในแต่ละตำบล/หมู่บ้าน ตามลำดับ

4.3 ด้านการส่งเสริมการขาย มีความคาดหวังต่อการมีของตัวอย่างให้ทดลองใช้และตั้งบูธให้ชิมฟรี ตามลำดับ

4.4 ด้านการประชาสัมพันธ์ มีความคาดหวังต่อการประชาสัมพันธ์โดยการเข้าร่วมประกวดในการแข่งขันในระดับจังหวัด/ในกรุงเทพฯ เข้าร่วมประกวดในการแข่งขันสินค้า (OTOP) สู่ตลาดกลางและเข้าร่วมจัดงานนิทรรศการต่าง ๆ ในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด ตามลำดับ

7. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือตอนบน

1. กะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย รวมตัวกันอยู่หนาแน่น ในพื้นที่ป่าเขาทางทิศตะวันตกของประเทศไทย ตามบริเวณชายแดนไทย-พม่า ชาวกะเหรี่ยงได้เคลื่อนย้ายเลื่อนมาทางทิศตะวันออกอย่างช้า ๆ ระยะเวลาประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทย แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ สะกอ และโปว์ ชาวกะเหรี่ยงจัดอยู่ในกลุ่มภาษาพม่า-ทิเบต ในทางภาคเหนือ “คนเมือง” เรียกกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงว่า “ยาง” ซึ่งแบ่งได้เป็น “ยางกะเลอ” “ยางแดง” “ยางเปียง” ฯลฯ ซึ่งมีนัยทางลบ และเป็นคำที่ผู้อื่นใช้เรียก ไม่ได้เป็นคำที่เจ้าของชื่อใช้เรียกตัวเอง ภาพในอดีตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงถูกมองว่า “ชาวเขา” กลุ่มหนึ่งเป็นปัญหาของการทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย การปลูก และค้าฝิ่น การไม่ใช้คนไทยที่อาจไม่จงรักภักดีต่อประเทศ เพราะไม่ได้รับเอาอุดมการณ์ชาติไทยที่แสดงออกโดยการนับถือศาสนาพุทธ ความรักชาติและพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจถูกชักจูงไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่ดำเนินการบนพื้นที่สูงก่อนที่จะสลายไปเมื่อปี พ.ศ. 2525 วาทกรรมชาวเขาถูกเน้นย้ำมากในสื่อต่างๆ ของรัฐ ในรูปแบบของหลักสูตรการเรียนการสอน และสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นผลจากการที่รัฐเน้นการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาบนพื้นที่สูงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ที่มีการตั้งศูนย์

พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด มีการตั้งศูนย์ชาวเขา และเริ่มมีการเผยแพร่ศาสนาพุทธในหมู่ชาวเขา โดยโครงการพระธรรมจาริก ปี พ.ศ. 2508 การตั้งโครงการหลวงเพื่อทำงานวิจัยและเผยแพร่การเกษตรบนพื้นที่สูง ในปี พ.ศ. 2512 และการดำเนินงานของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงที่เป็นโครงการร่วมกันระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลต่างประเทศ เพื่อลดพื้นที่ปลูกฝิ่นและปลูกพืชทดแทน รวมทั้งการพัฒนาพื้นที่สูงในด้านการศึกษา สาธารณสุข โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ ที่ทำอยู่หลายโครงการในช่วงปี 2520-2540

ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาในกลุ่มตระกูลจีน-ทิเบต สาขาทิเบตพม่า มีทั้งภาษาพูดและ ภาษาเขียน ซึ่งภาษาเขียนของกะเหรี่ยงในประเทศไทยถูกมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสได้พัฒนารูปแบบภาษาเขียนจากอักษรโรมัน ลักษณะบ้านเรือนของกะเหรี่ยงนั้นนิยมสร้างเป็นบ้านยกพื้นสูง มีชาวบ้าน บางส่วนก็ตั้งบ้านเรือนบนที่ราบเช่นเดียวกับชาวพื้นราบทั่วไป แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวกะเหรี่ยงจะตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร ไม่ย้ายถิ่นฐานบ่อยๆ ในด้าน ศาสนาและความเชื่อ กะเหรี่ยงดั้งเดิมจะนับถือผี เชื่อเรื่องต้นไม้ป่าใหญ่ ภายหลังหันมา นับถือพุทธ คริสต์ เป็นต้น กะเหรี่ยง มีถิ่นฐานตั้งอยู่ที่ประเทศพม่า แต่หลังจากถูกรุกราน จากสงคราม จึงมีกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ประเทศไทย แบ่งออก ได้เป็น 4 กลุ่มย่อยได้แก่ กะเหรี่ยงสะกอ หรือที่เรียกนามตัวเองว่า ชาวปกาเกอะญอ หมายถึงคน หรือมนุษย์นั่นเอง กะเหรี่ยงสะกอเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง โดยมีมิชชันนารีเป็นผู้คิดค้นดัดแปลงมาจากตัวหนังสือพม่า ผสมภาษาโรมัน กลุ่มนี้หันมานับถือศาสนาคริสต์เป็นส่วนใหญ่ กะเหรี่ยงโปว์นั้นเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างเคร่งครัดในประเพณี อาศัยอยู่มากที่อำเภอ แม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอมวกก่อ จังหวัดเชียงใหม่ และแถบตะวันตกของประเทศไทย คือ กะเหรี่ยงบเว อาศัยอยู่มากที่อำเภอขุนยวม แม่ฮ่องสอน ส่วนปะโอ หรือตองสูก็มีอยู่บ้าง แต่พบ น้อยมากในประเทศไทย ชาวกะเหรี่ยงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีกรรมเลี้ยงผี บวงสรวงดวงวิญญาณ ด้วยการต้มเหล้า ฆ่าไก่-แกง และมัดมือผู้ร่วมพิธีด้วยฝ้ายดิบ มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นทางด้านการจัดทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างดี และมี ภูมิปัญญาในการทอผ้า การทำเครื่องจักสาน หัตถกรรมในชีวิตประจำวัน และดูแลรักษาป่าที่เป็นทรัพยากรที่จำเป็นของเขา เช่น ภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน เป็นต้น

2. ม้ง

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งถูกเรียกด้วยชื่อที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทความสัมพันธ์ระหว่างม้งกับคนอื่นๆ ในบริบทของจีน ชาวม้งถูกเรียกว่า “เหมียว” (Miao) โดยรากศัพท์ของคำว่าเหมิวนั้นหมายถึงต้นอ่อน หน่อ วัชพืช และนา ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนที่เป็นลูกของแผ่นดินและชนพื้นเมืองที่แต่เดิมทำนา เป็นหลัก อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบของกลุ่มแม่น้ำฮวงโหและแยงซีเกียง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวม้งบางส่วนได้อพยพออกจากจีนมาอยู่ทางภาคเหนือของประเทศเวียดนาม ลาว พม่า และไทย คำว่า “ม้ง” ในสหรัฐอเมริกาให้ความหมายของคำดังกล่าวว่า “อิสระ” หรือ “อิสระชน” เช่นเดียวกับม้งในประเทศไทย และคนพื้นราบที่มักนิยามม้งว่าเป็น “อิสระชนแห่งขุนเขา” แต่ในความหมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคนม้ง คำว่า “ม้ง” ถูกใช้เรียก “คน” และ “กลุ่มคน” ด้วยเช่นกัน ชาวม้งมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน

แต่ปัจจุบันชาวม้งนิยมเขียนภาษาม้งด้วยตัวหนังสืออังกฤษที่คิดค้นโดยมิชชันนารี และตัวหนังสือไทยบ้าง แต่ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก ม้ง มีความเชื่อ 2 ความเชื่อ ได้แก่ 1) ความเชื่อในวิญญาณ หรือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ หรือศาสนาพุทธและ 2) ความเชื่อในศาสนาคริสต์ (คริสเตียน คาทอลิก เซเวนเดย์) ส่วนประเพณีและพิธีกรรมนั้น ชาวม้งมีการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่บนฟ้า ในลำน้ำ ประจำต้นไม้ ภูเขา ไร่นา ฯลฯ ชาวม้งจะต้องเซ่นสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เหล่านี้ปีละครั้ง โดยเชื่อว่าพิธีไสยศาสตร์เหล่านี้จะช่วยให้วินิจฉัยโรคได้ถูกต้องและทำการรักษาได้ผล เพราะความเจ็บป่วยทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นผลมาจากการผิดผี ทำให้ผีเดือดดาลมาแก้แค้นลงโทษ ให้เจ็บป่วย จึงต้องใช้วิธีจัดการกับผี ให้คนไข้หายจากโรค หากว่าคนทรงเจ้ารายงานว่าคนไข้ที่ล้มป่วยเพราะขวัญหนี ก็จะต้องหาพิธีเรียกขวัญกลับเข้าสู่ร่างของบุคคลนั้น แต่การที่จะเรียกขวัญกลับมานั้น จะต้องมีการปฏิบัติมากมาย บางครั้งบางพิธีกรรมก็มีความยุ่งยากในการปฏิบัติ แต่ม้งก็ไม่ ย่อท้อต่ออุปสรรคเหล่านั้น ม้งเชื่อว่าการที่มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง โดยไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน นั่นคือความสุขอันยิ่งใหญ่ของม้ง ฉะนั้นม้งจึงต้องทำทุกอย่างเพื่อเป็นการรักษาให้หายจากโรคเหล่านั้น ซึ่งพิธีกรรมในการรักษาโรคของม้งนั้นมีอยู่หลายแบบ ซึ่งแต่ละแบบก็รักษาโรคแต่ละโรค แตกต่างกันไป การที่จะทำพิธีกรรมการรักษาได้นั้นต้องดูอาการของผู้ป่วยว่าอาการเป็นเช่นไร แล้วจึงจะเลือกวิธีการรักษาโดยวิธีใดถึงจะถูกต้อง ชาวม้งเป็นกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูงในประเทศไทยจึงมีภูมิปัญญาในการเพาะปลูก ที่โดดเด่น และการทำหัตถกรรม ผ้าทอ จักสาน เป็นต้น

3. ลาหู่

ลาหู่ หรือ มูเซอ อาศัยอยู่ในประเทศจีน เมื่อถูกรุกรานจึงอพยพมาทางตอนใต้เข้าสู่ประเทศพม่า และทางเหนือของประเทศไทย โดยเข้ามาทางอำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อำเภอฝาง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเพียงส่วนน้อยที่มาจากอำเภอแม่สวด จังหวัดตาก มูเซอที่รู้จักกันมาก ได้แก่ มูเซอดา มูเซอแดง มีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกัน มูเซอ เป็นภาษาพม่า แปลว่า นายพราน เนื่องจากมีความชำนาญในการล่าสัตว์โดยใช้ หนังสติ๊ก ภาษาอังกฤษ เรียกว่า ลาสู ในกลุ่มมูเซอดา เรียกว่า ลาสูนา มูเซอแดง เรียกว่า ลาสูยี ลาหู่ หรือ มูเซอ แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มใหญ่ 2 กลุ่ม ได้แก่ มูเซอดาและ มูเซอแดง และกลุ่มเล็ก 2 กลุ่ม ได้แก่ มูเซอฉีหรือมูเซอกุย และมูเซอเหมเล ซึ่งการแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อยเช่นนี้ เป็นการแบ่งตามความแตกต่างในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและการแต่งกาย แต่ในทางภาษาศาสตร์แล้ว ภาษามูเซอดา มูเซอแดง และมูเซอเหมเล ใช้พูดติดต่อกันได้ ยกเว้นภาษามูเซอกุยเท่านั้นที่ใช้พูดติดต่อกับมูเซอกลุ่มอื่นไม่ได้ มูเซอดำ เรียกตนเองว่า ละหู่ณะ: อาจกล่าวได้ว่าพวกนี้เป็นมูเซอดั้งเดิมที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์และยูนนาน มูเซอแดง เรียกตนเองว่า ละหู่ญีย่า: ที่เรียกว่ามูเซอแดงนั้นมีความหมาย 2 ประการ คือ หมายถึงแถบสีแดงผืนผ้าของผู้หญิง หรืออาจหมายถึงพรานป่าก็ได้ มูเซอฉี หรือ มูเซอเหลียง: ซึ่งคนไทยและไทยใหญ่เรียกว่ามูเซอกุย พวกนี้เป็น

มุเซอที่มาจากทางใต้แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม คือ มุเซอชินะตอ มุเซอชีอะดอะกา ทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ทางใต้ของยูณาน อีก 2 กลุ่ม คือ มุเซอชีบาหลา และมุเซอชีบาเกียว อาศัยอยู่ในรัฐเชียงตุง รัฐฉานในเมียนมาร์ และในประเทศไทย มุเซอเฉเล เรียกตัวเองว่า นะเหมียว: มาแต่ครั้งที่ยังตั้งหลักแหล่งอยู่ในยูณาน และเพิ่งมาเรียกตนเองว่ามุเซอเฉเล เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คนไทยเรียกพวกนี้ว่า มุเซอตา โดยดูจากลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำ มุเซอเฉเลในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม ได้แก่ มุเซอพะคอ, มุเซอนะมือ, และมุเซอมะเหลาะ (มะลอ)

ปัจจุบันในประเทศไทย มีชนเผ่าลาหู่อาศัยโดยกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ตามแนวชายแดนไทย-พม่า พื้นที่ที่มีชาวลาหู่อาศัยอยู่มากได้แก่จังหวัดเชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำปาง โดยเฉพาะตามพื้นที่ติดชายแดน ส่วนใหญ่แล้วชนเผ่าลาหู่ มักจะอาศัยปะปนกับชนเผ่าอื่นๆ หรือคนไทย มีเพียงส่วนน้อยที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นหมู่บ้าน เผ่าลาหู่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ ลาหู่แดง ซึ่งมีการนับถือผี โดยโตโบหรือผู้นำทางศาสนา ส่วนลาหู่ดำหรือลาหู่เหลือง ก็มีการนับถือผีเช่นกัน นอกจากนี้เผ่าลาหู่ก็ยังมีกรนับถือศาสนาคริสต์อีกด้วย

ชนเผ่าลาหู่พูดภาษาทิเบต-พม่า ซึ่งคล้ายคลึงกับพวกอาข่าและลีซอ มุเซอส่วนใหญ่ พูดภาษาไทยและลาวได้ บางคนก็พูดภาษาจีนยูณานหรือพม่า ภาษามุเซอแดงและมุเซอตาต่างกันไม่มากนัก จึงฟังกันรู้เรื่อง โดยภาษาพูดเป็นการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาถึงปัจจุบัน โดยแสดงถึงวัฒนธรรมด้านภาษาของตนเอง ภาษาลาหู่มีแต่ภาษาพูดเท่านั้น การสืบทอด และการสื่อสารต่างๆ นั้น สืบทอด โดยใช้ระบบความจำ พูด ฟัง เท่านั้น จะไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง บ้านเรือนของเผ่าลาหู่ส่วนมากปลูกยกพื้นใต้ถุนสูง ซึ่งจะใช้เป็นที่พักพิง เสาบ้านเป็นไม้เนื้อแข็ง พื้นฟาก ฝาฟาก มุงด้วยหญ้าคาหรือใบกล้วย วิธีมุงหลังคาด้วยหญ้าคาของ ชาวลาหู่ค่อนข้างแปลก คือ แทนที่จะมัตคาเป็นต้นๆ พวกเขาใช้มุงพอนทับกันหนาแน่นเช่นเดียวกับวิธีการมุงหลังคาด้วยหญ้าของชาวยุโรป การมุงแบบนี้ทำให้ใช้ได้ทนและอบอุ่นในฤดูหนาว ตัวบ้านแบ่งออกเป็นตอน ตอนหน้าเป็นชานนอกชายคา ปลูกด้วยไม้ฟาก มีบันไดเป็นไม้ท่อนยาวพาดจากพื้นดินขึ้น ไปสู่บ้าน ตอนหลังเป็นห้องสี่เหลี่ยมกว้าง มีฝาसानรอบทุกด้าน ทาด้วยไม้ไผ่ ล้วนไม่มีเพดาน ตรงกลางห้อง มีเตาไฟ สำหรับทำอาหาร รอบ ๆ เตาไฟเป็นที่นั่งนอน และใช้เป็นที่ต้อนรับแขกด้วย สำหรับบ้านของหัวหน้าหมู่บ้านจะใหญ่โตกว่าบ้านของลูกบ้าน มีห้องนอนสำหรับต้อนรับแขกกับห้องนอนของครอบครัว เพราะบรรดาแขกผู้ไปเยือนหมู่บ้านจะไปหาหัวหน้าหมู่บ้านก่อน และพักค้างแรมอยู่ภายในบ้านผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ในอดีตลาหู่ทอผ้าใช้เอง แต่ในปัจจุบันแทบจะไม่มีใครทอผ้าใช้เอง นอกจาก จะทอพวกของใช้ที่มีขนาดเล็ก ๆ เช่น ยาม ชุมชนในแต่ละพื้นที่แต่ละแห่งวิถีการดำรงชีวิต และความเชื่อที่แตกต่างกันไป เพราะมาจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่ไม่เหมือนกัน การกรำใด ๆ ในความเชื่อ ในสิ่งต่างๆ หรือที่เรียกว่าพิธีกรรม เพื่อที่จะให้ชาวบ้านได้มีการจัดการทำพิธีกรรมทางความเชื่อ โดยเฉพาะพิธีกรรมในวันศีลชาวลาหู่ถือว่า เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญที่ผู้เฒ่าหุยงานเพื่อที่จะทำบุญรับศีล โดยจะประกอบพิธีกรรม มีการจัดเตรียม น้ำ เทียน เข้าไปในหอแห่ เพื่อบูชาสักการะตามความเชื่อของชนเผ่าลาหู่ ชาวบ้านจะหยุดงานทำไร่ ทำนา ทำสวน และพักผ่อนอยู่ที่บ้าน เพื่อจะทำพิธีกรรมที่

หอแห่ในวันศีลตอนเย็น นำนํ้ามาเพื่อล้างมือให้แก่ผู้เฒ่า ผู้แก่ และผู้นำศาสนา การรดน้ำล้างมือนั้น ชาวบ้านถือว่าเป็นการล้างบาปไปในตัว เพื่อเป็นการล้างบาปในสิ่งต่างๆ ที่มีได้ทาลงไป และก็มี การเต้นรำ ในหอแห่กันสนุกสนาน ชาวลาหู่มีความเชื่อถือบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก แต่ปัจจุบันก็มีการนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์ มากขึ้น มีความเชื่อที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิต การเกิด เจ็บ ตาย บุคคลที่มีอิทธิพลในหมู่บ้านมากที่สุด ได้แก่ พ่อครู หรือปู่จ้อง การตัดสินใจเรื่องสำคัญของหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านและทุกคนจะต้องฟังความคิดเห็นของ พ่อครูเป็นหลัก ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านกับพ่อครู อาจจะเป็นคนเดียวกัน ที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมเป็นผู้ทำนายทายทัก รักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นฐานความเชื่อของลาหู่จะนับถือพระเจ้า (อ้อซา) ชาวลาหู่มีความเชื่อเรื่องภูต ผี ขวัญ วิญญาณ ผสมผสานไปด้วยกัน ชนเผ่าลาหู่เป็นชนเผ่าที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่งดงาม เช่น ภาษา การแต่งกาย วิธีการ หาปลา หัตถกรรม ศิลปะการแสดงและดนตรี ฯลฯ สิ่งที่น่าสนใจ และเป็นที่รู้จักของ บุคคลทั่วไปได้แก่ การเป่าแคน และการเต้นจะคือ องค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ชาวลาหู่ได้มีการสืบทอด ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต

4. ลัวะ

กล่าวได้ว่าเป็นชนพื้นเมืองรุ่นแรกๆ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนา ยุคก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ ชาวไทยภาคเหนือเรียกกันว่า พวกเขารักตัวเองว่า “ละวီးะ” เมื่อ 1,300 ปี มาแล้ว ตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่ม น้ำปิง คาดว่าอพยพมาจากทางตอนใต้ของไทย แถบลายาหรือเขมร และภาคเหนือของพม่าหรือตอนใต้ ของมณฑลยูนนาน ต่อมา 900 ปีมาแล้ว ชาวมอญจากลพบุรีซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองลำพูนลำปางได้รุกรานจน ต้องหนีขึ้นบนเขตพื้นที่สูง ปัจจุบันพบชาวลัวะ บางส่วนขยายถิ่นฐานในเขตพื้นที่ราบ เช่น บ้านคลองลาน พัฒนา บ้านปากคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาขณะที่ชาวลัวะดั้งเดิมยังคงอาศัยอยู่ เขตพื้นที่สูง เช่น บ้านละอูบ บ้านห้วยหอม ตาบลห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบ้าน มีดหลวง บ้านอมเรต ตาบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ภาษาลัวะอยู่ในตระกูลออสโตร เอเซียติก ใช้ภาษาพูดที่คล้ายคลึงกับกลุ่ม มอญ เขมร แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ วาวู ใช้พูดกันในกลุ่มลัวะเขตแม่น้ำปิง อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า อังกา ใช้พูดกันในเขตตะวันตก บริเวณอำเภอแม่สะเรียง จังหวัด แม่ฮ่องสอน ปัจจุบันมีการผสมผสานทั้งคำไทยพื้นเมืองทางเหนือ ภาษาเขินมีให้เห็นน้อยมาก

ลักษณะบ้านเรือนในอดีตของชาวลัวะนิยมสร้างบ้านยกพื้นสูง หลังคาจะมีกาแลสลักไขว้กันเป็นหน้าจั่ว หลังคาบ้านมุงด้วยตองติง กั้นห้องนอน แยกเป็นสัดส่วนจากห้องครัว มีระเบียบสำหรับนั่งพักผ่อนหรือไว้ เพื่อกิจกรรมทอผ้าของหญิงชาวลัวะ ปัจจุบันเป็นบ้านแบบมุงกระเบื้องหรือสังกะสี แบบชาวไทยเหนือ ทั่วไป สำหรับเรื่อง ประเพณี-พิธีกรรมนั้น เมื่อต้องเข้าสู่พิธีแต่งงาน ฝ่ายชายจะเป็นผู้มาสู่ขอ ของหมั้น หมายอาทิเช่น กำไล ชันเงิน ชันทอง ทั้งนี้ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้แต่งเข้าบ้านฝ่ายชาย อาจอยู่บ้านเดียวกันกับ ครอบครัวฝ่ายชายหรือแยกบ้านสร้างครอบครัวใหม่ ขณะที่พิธีศพ ทุกครอบครัวจะมีผ้าปกสำหรับห่มตัว เมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต สัตว์ที่เลี้ยงส่วนใหญ่ เช่น วัว ควาย หมู ไก่ สุนัข โดยมากเลี้ยงไว้เพื่อ

ประกอบพิธีกรรม เช่น ทางด้าน ศาสนาและความเชื่อ ให้ความเคารพ เชื่อถือ หัวหน้าทางชุมชน เรียกว่า “สะมัง” ทั้งนี้สะมัง มีหน้าที่กระทำพิธีตามประเพณีต่างๆ และเป็นผู้ที่คอยจัดสรร เลือที่ดินให้กับชาวลัวะ ในชุมชนขณะที่ความเชื่อในอดีตที่ยังคงส่งผลมาถึงชาวลัวะปัจจุบันในบางชุมชนอยู่บ้าง เช่น เมื่อเข้าสู่ฤดูกาลผลิตต้องนา หมู ไก่ สุนัข และเป็ด เช่น ไหว้ผีเจ้าที่ จากนั้นต้องนำมารับประทานให้หมด ทั้งนี้ยังมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบทางการผลิต เรียกว่า ญู่ ซึ่งมีเสาอินทขิลเป็นที่สักการะ โดยชาวลัวะทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือ อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจอีกด้วยปัจจุบันชาวลัวะได้นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับความเชื่อเรื่องผี และให้ความสำคัญกับ บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งยังคงปกป้องรักษาลูกหลาน หรือแม้แต่เป็นผู้สร้างสถานที่สำคัญในเมืองเชียงใหม่ เช่น วัดเจดีย์หลวง และเป็นผู้ดูแล คุ้มครองเมือง ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวลัวะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกที่เข้ามา เช่น การแต่งกาย หากเป็นคนหนุ่ม สาว วัยกลางคน จะแต่งชุดประจำเผ่าเมื่อมีงานหรือประเพณีสำคัญ งานช่างฝีมือที่เป็นภูมิปัญญาโดดเด่น ของชาวลัวะได้แก่ การสานเสื่อ กระบุง ย้อม ทอผ้า ทำเครื่องเงิน กำไลแขน กล้องยาสูบ ตีเหล็ก เป็นต้น ขณะที่ศิลปะการแสดง ได้แก่ การรำดาบ ในช่วงเทศกาลสำคัญ ทั้งยังมีการยิงหนังสติ๊กลัวะ การเล่นไม้ต่อขา และการเล่นสะบ้า นอกจากนี้ยังมี การรักษาพยาบาล: อดีตมีหมอประจำหมู่บ้าน ใช้วิธีฝนยาแบบโบราณ เครื่องดนตรี เช่น ซอ ของชายชาวลัวะ มีไว้เพื่อเกี้ยวสาว

5. ลีซอ (ลีซู)

ลีซอ แต่เรียกตนเองว่า ลีซู คำว่า ลี มาจาก อีหลี แปลว่า จาริต ประเพณีและวัฒนธรรม คำว่า ซู แปลว่า คน จึงมีความหมายว่ากลุ่มชนที่มีขนบธรรมเนียม จาริตประเพณี และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ชาวลีซออยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ทิเบต -พม่า ถิ่นกำเนิดอยู่บริเวณแม่น้ำโขงและ แถบต้นน้ำสาละวินในประเทศจีนเขตมณฑลยูนนานและตอนเหนือของรัฐคะฉิ่น ประเทศพม่า ชาวลีซอ ถอยร่นลงมาและเคยตั้งถิ่นฐานในหลากหลายเมือง อาทิเช่น รัฐฉานตอนใต้ แคว้นเชียงตุง ของประเทศพม่า ครั้นเกิดภาวะสงครามจึงเป็นเหตุให้อพยพเข้ามายังไทยในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา ลีซอแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ ลีซอลายและลีซอแดง ส่วนใหญ่ที่พบในไทยคือลีซอลาย ปัจจุบัน อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ตาก พะเยา แพร่ กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และสุโขทัย ภาษาลีซออยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาทิเบต-พม่า นอกจากนี้ประมาณ 1 ใน 3 ยังมีความสัมพันธ์ในภาษาตระกูลใหญ่จีน ภาษาลีซออยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษามูเซอและอาข่า เรียกว่า โลโล (Loloish) ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง ชาวลีซอจะปลูกบ้านโดยยึดตามลักษณะพื้นดิน หากเป็นพื้นดินที่เรียบเสมอกัน พวกเขาจะใช้วิธีปลูกแบบक्रमดิน แต่ถ้าเป็นพื้นที่บริเวณเชิงเขา มีความลาดชัน ก็จะสร้างลักษณะแบบบ้านยกพื้นให้เหมาะกับสภาพของพื้นที่ ขณะที่ตัวบ้านจะมีลักษณะไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก เป็นบ้านทรงสี่เหลี่ยมไม่มีหน้าต่าง มีประตูเข้าด้านหน้าด้านเดียว ตีฝากระดานเป็นผนังด้วยไม้ไผ่ เสาบ้านใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยหญ้าคา ลานบ้านด้านนอกมีที่ตั้งครกกระต้อนสำหรับตำข้าวและเลี้ยงสัตว์ ชาวลีซอจะสร้างบ้านแคว้นเดียว ใช้วิธีช่วยๆ กันสร้าง

โดยอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้าน โดยเจ้าบ้านจะเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ ทั้งนี้ก่อนสร้างบ้าน จะต้องทำพิธีเสี่ยงทายอธิษฐานเสียก่อน โดยหลังจากวัดพื้นที่แล้ว พวกเขาจะขุดหลุมแล้วอธิษฐานขออนุญาตเจ้าที่ พร้อมกับเมล็ดข้าวจำนวนหนึ่งใส่ถ้วย นำเมล็ดข้าวโรยในหลุมแล้วปิดปากหลุม ทิ้งระยะเวลาสักพัก เปิดหลุมดูเมล็ดข้าว หากเมล็ดยังคงเป็นระเบียบแสดงว่าสามารถสร้างบ้านได้ แต่ถ้าเมล็ดข้าวกระจัดกระจายแสดงว่าผีเจ้าที่ไม่อนุญาต ห้ามสร้างบ้านตรงบริเวณนั้น แต่เดิมชาวลีซอมีความเชื่อเรื่องผี ปัจจุบันต่อมาชาวลีซอส่วนใหญ่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แต่ยังคงควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษซึ่งให้ความสำคัญมาก และยังคงให้ความเกรงกลัวต่อเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีป่า ผีเขา หรือผีตามธรรมชาติที่คอยปกปักรักษา ผืนไร่ ผืนนา ในทุกวันสี่ลชาวลีซอ จะทำพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษภายในบ้าน โดยหัวหน้าครอบครัวหรือชายชาวลีซอ จะเป็นผู้จุด ธูป เทียนบอกกล่าวแก่บรรพบุรุษ โดยมากทุกบ้านจะมีหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ ยกเว้นนับถือศาสนาคริสต์ ตั้งหิ้งบูชาไม่ได้ ประเพณีการเกี่ยวสาว นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญของชายชาวลีซอ ดังโคลงบทหนึ่งของลีซอว่า “ผีเผ่ต่อ ชาเหยื่อต่อ จ่าจะ ตูบี่ชะ” (ดื่มสุรา จิบน้ำชา สรรหาอาหาร ร่วมรักสาวสะคราญ) โดยชายชาวลีซอใช้ซึ่งติดเป็นเพลงเพื่อใช้ในการเกี่ยวสาว ข้อห้ามในการเกี่ยวคือ มิให้เกี่ยวสาวในบริเวณบ้านถือว่าเป็นการผิดผี และห้ามมีญาติของฝ่ายหญิงที่เป็นผู้ชายอยู่บริเวณนั้น เพราะถือว่าไม่ให้เกียรติ โดยมากนัดพบกันยามไปไร่หรือบริเวณครกตาข้าว เพื่อร้องเพลงโต้ตอบกันเมื่อหนุ่มสาวตกลงใจแต่งงาน ฝ่ายชายจะนำผู้ใหญ่มาสู่ขอ ค่าสินสอดหญิงลีซอค่อนข้างแพง เพราะเมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงต้องแต่งเข้าบ้านฝ่ายชาย ต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านแทบทุกอย่าง ประเพณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เทศกาลปีใหม่ เรียกว่า กีนวอ ภาษาลีซอคือ “โฆเซยืออาบา” สำหรับวันปีใหม่นั้น ชาวลีซอถือว่าวันที่มีความสำคัญมาก นับเป็นวันที่เริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ในชีวิต ซึ่งตรงกับช่วงเทศกาลตรุษจีนและยังมีความคล้ายคลึงในบางพิธีกรรม เช่น ในตอนเช้าจะมีการยิงปืน จุดประทัด มีการประกอบพิธีเข้าทรงเพื่อขจัดสิ่งอัปมงคล การทำบุญศาลเจ้าและเทพเจ้าต่างๆ เพื่อขอศีล ขอพรจากองค์เทพให้เกิดสิ่งดีงามตามปรารถนา หลายหมู่บ้าน ชาวลีซอจะไปรวมตัวกันที่บ้านหมอผีประจำหมู่บ้าน มีการเลี้ยงเหล้าข้าวโพดและอาหาร เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง ตอนกลางคืนมีการเต้นรำ เรียกว่า “เต้นจะคี” ทั้งนี้ในวันสิ้นปีของชาวลีซอจะมีประเพณีตำข้าวบึก (ข้าวเหนียวนำไปตากจนนุ่มโรยแป้งหรืองา) และพิธีเรียกขวัญ สิ่งที่เด่นชัดในเรื่องภูมิปัญญาของชาวลีซอคือ เครื่องดนตรีซึ่งมีความโดดเด่น ด้วยความเป็น งานฝีมือ โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ การเล่นเครื่องดนตรีถือว่าเป็นเรื่องของผู้ชาย เครื่องดนตรีที่นิยมกันมากของชาวลีซอ คือ พิณ 3 สาย เรียกว่า ซิง (ชื่อ ปือ) ทำจากไม้และหนังตะกวอด เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด และแคน (ผู้หลู่) ทำจากน้ำเต้าและปล้องไผ่เล็กๆ ที่ถูกคัดสรร เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า

8. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549) กล่าวถึงแนวคิดนี้ในหนังสือ สวัสดิการผู้สูงอายุ แนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ คือ การดำเนินงานเพื่อก่อให้เกิดสวัสดิการที่ดีต่อผู้สูงอายุนั้น ขึ้นอยู่กับแนวคิด

ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาสังคมหลากหลายประการ ในที่นี้นำเสนอเพียง 3 แนวคิด ที่เป็นแนวคิดหลักในประเทศไทยปัจจุบัน คือ แนวคิดคุณภาพชีวิต แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ และแนวคิดพื้นฐานในการจัดบริการสวัสดิการ ซึ่งแต่ละแนวคิด มีรายละเอียดและเป้าหมาย ดังนี้

1. แนวคิดคุณภาพชีวิต

เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศประการหนึ่ง คือ การมุ่งให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งหมายถึง ประชาชนนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดี (Quality of Life) คำว่าคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นคำศัพท์ที่ค่อนข้างจะเป็นนามธรรม และเป็นจิตวิสัย (Subjective) ครอบคลุมบริบท ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมต่างๆ ดังนั้น การให้ความหมายการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพน่าจะครอบคลุมคุณลักษณะดังนี้ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542, น. 104-105)

ประเด็นที่ 1 ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ หมายถึง ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful ageing) เป็นผู้ที่ดีดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเอง ซึ่งความหมายตามนัยนี้ ค่อนข้างเน้นแนวคิดทางด้านจิตวิทยาและแนวทางการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ในลักษณะของหลากหลายแนวทาง (Multi criteria Approach) คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย การมีช่วงระยะเวลาของการมีอายุยืนยาว มีภาวะด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีการตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสามารถทางสังคมและเศรษฐกิจ ความสามารถในการควบคุมตนเอง และมีความพึงพอใจในชีวิต (Palmore, 1979 ; Koff, 1982 ; Bengtson & Kuypers, 1985 ; Rowe & Kahn, 1987)

ประเด็นที่ 2 การมีคุณภาพชีวิตที่ดี หมายถึง การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถ (Productive Ageing) (Caro; Bass & Chen, 1993) เป็นความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ แนวคิดนี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองและแก้ไขทัศนคติทางลบต่างๆ ต่อผู้สูงอายุโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดอุปสรรคต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่ให้จุดเด่นกับการนำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์นั่นเอง

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ คือ ผู้ที่มีศักยภาพและความสามารถเป็นหลัก แต่ขณะเดียวกันก็ได้ละเลยที่นำแนวคิดของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มาพิจารณาร่วมด้วย ทั้งนี้ เพราะผู้สูงอายุในอนาคตจะเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในลักษณะขององค์รวมอย่างรอบด้าน ดังนั้น

ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพจึงหมายถึง ผู้ที่ดูแลตนเองได้ (Self-Care) พึ่งตนเองได้ (Self-Reliance) ทำในสิ่งที่ปรารถนาได้ตามศักยภาพของตน ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีความพึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2542, น.10 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2544, น. 139) ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิตที่ดีตามนัยของวัฒนธรรมไทยและพุทธศาสนาว่าหมายถึง อิสระภาพ และการหลุดพ้น จากความบีบคั้น คุณภาพชีวิต สุขภาพ หรือสุขภาวะ (Well-being) เป็นอย่างเดียวกับเรื่องอิสรภาพ ซึ่งแยกออกเป็น 4 เรื่อง คือ กาย (Physical) จิต (Mental) สังคม (Social) โดยพิจารณาว่า ผู้สูงอายุควรเตรียมตัว ด้านสุขภาพกาย ให้พร้อมแต่วัยหนุ่มสาว จิตต้องร่าเริงแจ่มใส ต้องรู้ว่าตัวเองมีประโยชน์ มีความหมายกับคนอื่นจะได้ภาคภูมิใจ ส่วนเรื่องสติสมาธินั้น ถ้าสามารถเจริญสติ สมาธิได้ คุณภาพชีวิตก็จะสูง มีภูมิปัญญากันมากขึ้น ด้านสังคม ควรให้ความสำคัญกับครอบครัว ครอบครัวอบอุ่นเป็นเรื่องสำคัญ และการมีส่วนร่วมในชุมชน เป็นยาอายุวัฒนะของผู้สูงอายุ ประการสุดท้าย ผู้สูงอายุควรมีการพัฒนาทางด้านขบวนการเรียนรู้ เน้นการศึกษาตลอดชีวิต ควรมีการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Development) โดย ลด ละ และการไม่ยึดมั่นในตัวกูของกู

2. แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์

แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ได้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ จากจุดที่เน้นความมั่นคงทางการเมืองเป็นหลัก มาสู่จุดเน้นความมั่นคงของมนุษย์ โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Center) ดังนั้น ความมั่นคงของมนุษย์ จึงมีความหมายได้ 2 ประเด็น คือ อาจหมายถึง การดำเนินการปกป้องมนุษย์ เพื่อให้เกิดความเป็นอิสระ ความปลอดภัยจากการกระทำสถานการณ์ที่เกิดในภาวะฉุกเฉิน และที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การสร้างระบบเพื่อให้ประชาชนมีความอยู่รอด มีศักดิ์ศรี และดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ซึ่งจาก 2 ความหมายดังกล่าวนี้ ความมั่นคงของมนุษย์จึงมีเป้าหมายเบื้องต้น ที่มุ่งให้เกิดความเป็นอิสระและปลอดภัยในหลากหลายประการ ได้แก่ ความเป็นอิสระจากความต้องการ และความขาดแคลน ความปลอดภัยจากความกลัว และความปลอดภัยจากการถูกกระทำที่ไม่เหมาะสมอื่นๆ การดำเนินงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ดังกล่าว ได้มีการกำหนดยุทธวิธีหลัก 2 ประการ ได้แก่ การปกป้อง (Protection) และการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) โดยการปกป้อง เป็นยุทธวิธีที่มุ่งป้องกันประชาชน ให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างค่านิยมทางสังคม การพัฒนา

กระบวนการให้เป็นระบบ เพื่อป้องกันความไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยต่างๆ ส่วนการเสริมสร้างพลังเป็นกลวิธีที่จะช่วยสร้างประชาชนให้พัฒนาศักยภาพ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเต็มที่ ซึ่งยุทธวิธีทั้ง 2 ประการนี้ เป็นสิ่งที่มุ่งเสริมแรงแก่ประชาชนในทุกสถานการณ์และทุกกรณี ดังนั้น แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ จึงเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานเพื่อผู้สูงอายุร่วมกับแนวคิดอื่น

3. แนวคิดพื้นฐานในการจัดบริการ

แนวคิดพื้นฐานในการจัดบริการสวัสดิการผู้สูงอายุ ที่ยึดถือกันมานานและยังคงเป็นรากฐานในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ประกอบด้วย แนวความคิด 2 ประการ คือ แนวคิดด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Aspect of Ageing) ซึ่งหมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรม และความต้องการด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการ ที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อม ครอบครัว สวัสดิการสังคม ความมั่นคงทางรายได้ และการจ้างงาน รวมถึงการศึกษา ส่วนอีกแนวคิดหนึ่ง ได้แก่ แนวคิดด้านพัฒนา (Developmental Aspect of Ageing) ซึ่งหมายถึง แนวคิดที่มุ่งส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แนวความคิดหลักดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นกรอบในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุของประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ต่อมาความสนใจในเรื่องผู้สูงอายุของนานาชาติประเทศมีเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงมีการกำหนดหลักการในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น โดยสมัชชาสหประชาชาติได้รับรองสิทธิของผู้สูงอายุใน พ.ศ. 2534 และประเทศต่างๆ ได้ยึดถือเป็นหลักการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ เช่นเดียวกัน หลักการที่สหประชาชาติเน้น 5 ประการ คือ ความเป็นอิสระ การมีส่วนร่วม การดูแลเอาใจใส่ ความพึงพอใจในตนเอง และเรื่องศักดิ์ศรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (กองสวัสดิการสงเคราะห์, 2542 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549)

1. ความเป็นอิสระ หมายถึง ผู้สูงอายุทุกคนควรได้รับอาหาร น้ำดื่ม ที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่มและการดูแลด้านสุขภาพอนามัย อย่างเพียงพอ มีโอกาสได้ทำงาน และควรมีส่วนร่วมกำหนดภาวะการพึ่งพาแรงงานของตนเอง สามารถอาศัยอยู่ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่ปลอดภัยและสามารถอาศัยอยู่ในบ้านให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ รวมถึงมีโอกาสดำเนินชีวิตจากแผนงานด้านการฝึกอบรมและการศึกษาที่เหมาะสมอีกด้วย

2. การมีส่วนร่วม ผู้สูงอายุควรมีส่วนร่วมกำหนดและดำเนินการตามนโยบายที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุเองโดยตรง รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความรู้และทักษะกับคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ ใน การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุต้องสามารถแสวงหาและขยายโอกาสสำหรับการให้บริการแก่ชุมชน

ตามความสนใจ และขีดความสามารถของผู้สูงอายุเอง ประการสำคัญ คือ ผู้สูงอายุสามารถรวมตัวเพื่อเคลื่อนไหวหรือก่อตั้งสมาคมผู้สูงอายุได้

3. การดูแลเอาใจใส่ ผู้สูงอายุควรได้รับประโยชน์จากการปกป้องคุ้มครอง และการดูแลของครอบครัวและชุมชน ซึ่งต้องสอดคล้องกับระบบ ค่านิยม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ผู้สูงอายุต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้านสุขภาพเพื่อช่วยให้สามารถดำรงอยู่ในสังคม ได้รับการฟื้นฟูให้สภาวะทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์อยู่ในระดับที่สมบูรณ์ ในด้านบริการสังคมและทางกฎหมาย ผู้สูงอายุควรได้รับการปกป้องและคุ้มครองด้วยดี ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ซึ่งสถาบันที่ให้บริการด้านการปกป้องคุ้มครองฟื้นฟู การกระตุ้นทางสังคมและจิตใจ ต้องสร้างสภาวะแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจให้ผู้สูงอายุรู้สึกมั่นคง นอกจากนี้ ผู้สูงอายุควรได้รับสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เมื่ออยู่ภายใต้ที่พักอาศัย สถานที่บำบัด หรือดูแลรักษาใดๆ ก็ตาม ซึ่งรวมถึงการให้ความเคารพในศักดิ์ศรี ความเชื่อ ความต้องการ และความเป็นส่วนตัว รวมทั้งเคารพในสิทธิของผู้สูงอายุที่จะตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเอง

4. ความพึงพอใจในตนเอง ในประเด็นนี้ ผู้สูงอายุควรมีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเอง ได้อย่างเต็มที่ และผู้สูงอายุควรได้ใช้ทรัพยากรด้านการศึกษา วัฒนธรรม จิตใจ และสันติภาพที่มีในสังคมให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

5. ศักดิ์ศรี ในประเด็นสุดท้าย เรื่องศักดิ์ศรี ผู้สูงอายุควรมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีความมั่นคงปลอดภัย และไม่ถูกแสวงหาประโยชน์ หรือถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ว่าจะทางร่างกายหรือทางจิตใจ รวมทั้งผู้สูงอายุควรได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม โดยไม่คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ หรือเผ่าพันธุ์ ความพิการ หรือสถานะอื่นๆ และควรได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่านอกเหนือจากประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่ผู้สูงอายุมีส่วนช่วยเสริมให้แก่สังคมอีกด้วย

นอกจากแนวคิดพื้นฐานและหลักในการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ ดังกล่าวแล้ว ยังมีปฏิญญามาเก๊า ที่ได้กำหนดแนวคิดและหลักการไว้ ไม่ต่างจากหลักการของสหประชาชาติเท่าใด (Macau Action Plan, 1999) โดยแผนมาเก๊าให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุและครอบครัว โดยในตัวผู้สูงอายุเน้นการสร้างเสริมภาวะสุขภาพและโภชนาการ การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย การประกันรายได้โดยให้คงการจ้างงานในกลุ่มผู้สูงอายุ การคมนาคม การแลกเปลี่ยนทางด้านการตลาด การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และบริการในชุมชนและสังคม ใน พ.ศ. 2544 (ค.ศ. 2001) มีการประชุม The Second World Assembly on Ageing ที่กรุงแมดริด ประเทศสเปน การประชุมครั้งนี้ ได้มีการนำเสนอ แผนปฏิบัติการผู้สูงอายุนานาชาติ กรุงแมดริด พ.ศ. 2544 (Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002) ให้ที่

ประชุมพิจารณา ซึ่งที่ประชุมได้ให้ความเห็นชอบ ที่จะให้แต่ละประเทศนำไปปฏิบัติร่วมกัน โดยสาระสำคัญของแผนนี้ มีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุและสังคมมีความมั่นคง มีส่วนร่วม มีสิทธิ และมีศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม ซึ่งแผนปฏิบัติการต่างๆ เหล่านี้ ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุของประเทศต่างๆ อย่างกว้างขวาง

สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติถึงเรื่องสิทธิของผู้สูงอายุ ในหมวดของสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย และหน้าที่ชนชาวไทย และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ได้กำหนดสิทธิของผู้สูงอายุไว้หลายประการ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือ มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเช่นเดียวกับหลักการอื่นๆ ด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดพื้นฐานในการปฏิบัติงานกับผู้สูงอายุ เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของประเทศต่างๆ และบุคลากรในประเทศนั้นๆ ที่ให้ความสนใจและให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุ พร้อมทั้งพยายามกระตุ้นและเสริมสร้างจิตสำนึกต่อการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุขึ้น เพื่อเป็นแนวคิดพื้นฐาน เป็นหลักในการพิจารณาปัญหาผู้สูงอายุ และพร้อมที่จะจัดบริการเพื่อผู้สูงอายุต่อไป

4. แนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

4.1. ความหมายของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

คำว่า “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” (Active Ageing) ได้นำเสนอโดยองค์การอนามัยโลก เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาประชากรสูงอายุที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก “การแก้ไขปัญหที่เน้นความต้องการพื้นฐาน (Need-base) ของผู้สูงอายุที่ทำให้เกิดมุมมองต่อกลุ่มเป้าหมายในเชิงลบ ไปสู่แนวคิดการแก้ไขปัญหที่เน้น สิทธิขั้นพื้นฐาน (Rights-base) ที่บุคคลพึงได้รับ” โดยได้กำหนดแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ว่าเป็นกระบวนการที่นำไปสู่สุขภาพที่ดี (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และหลักประกันที่มั่นคง (Security) เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสูงวัย และให้ประชากรตระหนักถึงสุขภาวะด้านร่างกาย สังคม จิตใจ ตลอดจนวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมทางสังคม ในขณะเดียวกัน ควรมีหลักประกันหรือความมั่นคงและการดูแลประชาชนเมื่อประชาชนต้องการด้วย โดยคำว่า “Active” ตามนิยามขององค์การอนามัยโลกครอบคลุมมิติต่างๆ ทุกด้าน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในด้านกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ไม่ใช่แค่ความสามารถทางร่างกายที่จะใช้แรงงานเท่านั้น กระนั้นแล้ว

ผู้สูงอายุที่เกษียณจากงาน เจ็บป่วย หรือพิการสามารถมีส่วนร่วมกับครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ นอกจากนี้ ยังให้ความหมายของคำว่า “Health” คือ ความเป็นอยู่ที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม การดูแลตัวเองในชีวิตประจำวันและการมีอิสระสามารถพึ่งพาตัวเองได้ของผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายสำคัญในการวางกรอบนโยบายสำหรับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) องค์การอนามัยโลกเสนอแนวคิดนี้ให้แก่ประเทศต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนาประชากรสูงอายุให้มีสุขภาพดี มีความตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในการดำเนินชีวิต มีความสามารถในทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนมีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองเท่าที่จะทำได้ และใช้ความสามารถนั้นช่วยเหลือตนเอง ครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม (World Health Organization [WHO], 2002)

สำหรับความหมายของคำว่า “การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกัน ในกลุ่มที่เน้นคุณลักษณะของผู้ที่มีศักยภาพ เช่น

North Carolina Cooperative Extension Service (2007) ของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ North Carolina ได้กล่าวถึง Active Ageing ว่าหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีทัศนคติทางบวก มีโภชนาการที่ดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอ และมีกิจกรรมทางสังคม ทำให้หลีกเลี่ยงปัญหาและสามารถจัดการกับวิกฤติในบั้นปลายชีวิตได้มากกว่าคนที่ไม่มีลักษณะนิสัยที่กล่าวมาแล้ว

Department of Local Government and Regional Development (2007) ของ Western Australia (เอมอร์ จารุงรังสี, 2550, น.3) กล่าวถึง Active Ageing ว่า เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีโอกาสและใช้โอกาสนั้นรักษาความมีพลัง (Active) ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะต่างๆ ของชีวิตตามอายุของพวกเขา ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ สิ่งแวดล้อม และประชาสังคมที่มากกว่าความสามารถหรือมีพลังเพียงทางร่างกาย แต่ยังคงได้รับความเคารพและสนับสนุนจากครอบครัว มีสัมพันธภาพกับเพื่อนและชุมชน ตลอดจนกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมด้วย

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2551, น. 140) ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) คือ ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี มีความคล่องแคล่วว่องไว สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดูแลและพึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม และมีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้งสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม

องค์การความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD]) ได้ให้ความหมายที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจไว้ว่า ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ คือ ความสามารถของบุคคลเมื่อสูงวัย สามารถทำประโยชน์ให้สังคมที่ตนเองอาศัยอยู่และภาคเศรษฐกิจได้ (Hutchison, Morrison, & Mikhailovich, 2006) โดยความหมายขององค์การความร่วมมือและพัฒนาทาง

เศรษฐกิจนี้ มุ่งเน้นเฉพาะจุดเปลี่ยนผ่านในช่วงของการเกษียณอายุจากการทำงาน รวมถึงนโยบายเกี่ยวกับตลาดแรงงานและเงินบำนาญเท่านั้น ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2542, น.103) ได้กล่าวถึงผู้สูงอายุที่มีศักยภาพว่า ครอบคลุมลักษณะผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) โดยเป็นผู้ที่ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเอง กับการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ และการใช้ความสามารถส่วนตัวในทางสร้างสรรค์ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม แนวคิดเรื่องผู้สูงอายุที่มีศักยภาพของ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร มีลักษณะครอบคลุมทั้งผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ นั่นคือ เป็นผู้ที่ยังดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเองกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถในการพึ่งพาตนเองเท่าที่จะทำได้ของผู้สูงอายุ ตลอดจนการใช้ความสามารถส่วนตัวในทางสร้างสรรค์ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม

นอกจากนี้ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2553, น. 126-136) ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ศักยภาพของผู้สูงอายุไทยพิจารณาจากการที่ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยใช้ทักษะความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นแนวคิดกว้างกว่าที่กล่าวมา สอดคล้องกับที่ สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (ระวี สัจจโสภณ, 2556, น. 437) ให้ความหมายของ “Active Ageing” ว่าเป็นกระบวนการที่เหมาะสมอันนำไปสู่สุขภาพ การมีส่วนร่วม และหลักประกันที่สร้างเสริมคุณภาพชีวิตเมื่อสูงอายุ อันแสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องเตรียมตัวเมื่อสูงอายุ โดยเน้นกระบวนการเตรียมการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ได้แก่

1. การตระหนักและยอมรับที่จะทำ (Realization and Made Commitment) คือ การตระหนักว่าข้อมูลที่ได้รับเป็นปัญหาและการยอมรับที่จะวางแผนว่าตนเองต้องทำอะไรจึงจะสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้น
2. การพึ่งพิงตนเอง (Self-reliance) คือ การกระทำการใดๆ ได้ด้วยตนเอง
3. การทำเพื่อทุกคนและทุกคนทำ (Everyone Does and Does for Everyone) คือ การที่ทุกคนร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม
4. การทำอย่างต่อเนื่อง (Do Continuously) คือ การทำกิจกรรมใดๆ ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

สรุปแล้ว การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุสู่การมีสุขภาวะที่ดี ซึ่งประกอบด้วย การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จในชีวิต

(Successful Ageing) ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางสังคม และมีหลักประกันที่มั่นคง มีโอกาสในการเรียนรู้ทุกรูปแบบ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ พึงพอใจในชีวิตของตนเอง มีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และสังคม สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นอิสระ ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม และผู้ที่ยังสามารถทำคุณประโยชน์ (Productive Ageing) แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมได้อย่างเหมาะสม

4.2. ปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002, pp. 19-32) กล่าวถึงปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Determinants of Active Ageing) ว่าประกอบด้วยปัจจัย 6 ด้าน คือ

1. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับระบบบริการด้านสุขภาพและระบบบริการด้านสังคม (Determinants Related to Health and Social Service Systems) ประกอบด้วย

1.1 การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค (Health Promotion and Disease Prevention) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีศักยภาพด้านสุขภาพเพิ่มมากขึ้น การส่งเสริมสุขภาพเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถดูแลตนเอง และทำให้สุขภาพของประชาชนดีขึ้น ในขณะที่การป้องกันโรคประกอบด้วย การป้องกันและจัดการอาการซึ่งเป็นอาการที่พบได้ทั่วไปเมื่อสูงอายุขึ้น เช่น โรคไม่ติดต่อ และการบาดเจ็บ เป็นต้น

1.2 การเข้าถึงบริการการรักษา (Curative Services) เป็นปัจจัยที่ทำให้ประชาชนได้รับการดูแลสุขภาพอย่างเหมาะสมตั้งแต่เริ่มแรก จึงมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดศักยภาพด้านสุขภาพ ซึ่งบริการการรักษาที่เหมาะสมควรเริ่มจากระดับปฐมภูมิ แล้วส่งต่อไประดับทุติยภูมิและตติยภูมิเมื่อจำเป็น การประสานงานและการทำงานแบบสหวิชาชีพ รวมถึงต้องมีการประเมินและทบทวนเพื่อให้ใช้อย่างปลอดภัย และประเมินความคุ้มค่าคุ้มทุนของยาที่ใช้

1.3 การดูแลระยะยาว (Long Term Care) เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพด้านหลักประกัน โดยเฉพาะบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การดูแลระยะยาวหมายถึงระบบสนับสนุนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครอบคลุมการดูแลในระดับชุมชน เช่น การสาธารณสุข การดูแลระดับปฐมภูมิ การดูแลที่บ้าน บริการฟื้นฟูสภาพ การดูแลระยะสุดท้าย การดูแลในสถานดูแล และสถานดูแลระยะสุดท้าย (Hospices) เป็นต้น

1.4 การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (Mental Health Services) เป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญที่ช่วยส่งเสริมศักยภาพด้านสุขภาพ โดยควรสนใจโรคทางจิตเวชที่มักไม่ได้รับการวินิจฉัย เช่น ภาวะซึมเศร้า และการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

2. ปัจจัยกำหนดด้านพฤติกรรม (Behavioral Determinants) เป็นปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพด้านสุขภาพ เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพไปสู่วิถีชีวิตที่มีสุขภาวะ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดูแลตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญทุกระยะของชีวิตเพื่อเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ปัจจัยกำหนดด้านพฤติกรรม ได้แก่

2.1 การสูบบุหรี่ (Tobacco Use) การสูบบุหรี่เป็นปัจจัยเสี่ยงที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ของโรคไม่ติดต่อ ทั้งในผู้ที่อายุน้อยและผู้สูงอายุ และเป็นสาเหตุของการตายก่อนวัยอันควรที่สามารถป้องกันได้ การสูบบุหรี่ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดโรคต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น โรคมะเร็งปอด และโรคหัวใจ เป็นต้น การเตรียมพร้อมด้านสุขภาพโดยการงดสูบบุหรี่จึงมีส่วนช่วยให้ประชาชนมีสุขภาพดีขึ้น อันจะส่งผลต่อภาวะสุขภาพเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

2.2 การเคลื่อนไหวออกแรง (Physical Activity) คือ การเคลื่อนไหวของร่างกายโดยกล้ามเนื้อและกระดูกที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงาน ซึ่งครอบคลุมการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และในสันทนาการ การทำกิจกรรมในเวลาว่าง รวมถึงการออกกำลังกาย การเคลื่อนไหวออกแรงอย่างสม่ำเสมอสามารถชะลอการเสื่อมของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายได้ ชะลอการเกิดโรคเรื้อรังในผู้สูงอายุได้ ทั้งผู้มีสุขภาพดีและผู้ที่เจ็บป่วย ลดโอกาสการเกิดความพิการ ทำให้มีสุขภาพจิตดีขึ้น รวมถึงช่วยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์กับสังคม ทำให้เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุสามารถช่วยเหลือตัวเองได้อย่างอิสระ ลดความเสี่ยงต่อการพลัดตกหกล้ม และลดค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาล

2.3 การรับประทานอาหารอย่างเหมาะสม (Healthy Eating) ช่วยให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับความเสื่อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ เช่น โรคโลหิตจาง โรคความดันโลหิตสูง การติดเชื้อ เป็นต้น ปัญหาภาวะทุพโภชนาการในผู้สูงอายุมีสาเหตุมาจากข้อจำกัดการเข้าถึงอาหาร ปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจ ขาดข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับโภชนาการ มีอาหารให้เลือกน้อยโรคและการใช้ยา การสูญเสียฟัน การแยกตัวจากสังคม ความพิการด้านสติปัญญาหรือร่างกายที่ทำให้ไม่สามารถซื้อและจัดเตรียมอาหารได้ อยู่ในสถานการณ์ฉุกเฉิน และขาดการทำกิจกรรมทางกาย การสร้างความรู้ความเข้าใจข้อจำกัดเหล่านี้ และการส่งเสริมให้รับประทานอาหารอย่างเหมาะสม เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยพัฒนาศักยภาพด้านสุขภาพของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี

2.4 การมีปัญหสุขภาพช่องปาก (Oral Health) เป็นต้นเหตุของปัญหาในระบบสุขภาพอื่นๆ ทำให้บุคคลต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพมากขึ้น ความมั่นใจและคุณภาพชีวิตลดลง การส่งเสริมสุขภาพช่องปากควรทำตั้งแต่ช่วงวัยต้นไปจนตลอดชีวิต เพื่อเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพ โดยจัดทำโปรแกรมที่ช่วยให้ประชาชนสามารถรักษาฟันแท้ไว้ให้นานที่สุด

2.5 การดื่มแอลกอฮอล์ (Alcohol) แม้ว่าผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะดื่มแอลกอฮอล์ไม่มากเท่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสูงวัยจะทำให้ผู้สูงอายุไวต่อการเกิดโรคที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์มากขึ้น เช่น ภาวะทุพโภชนาการ โรคตับแข็ง และยังเพิ่มความเสี่ยงต่ออันตรายจากการใช้ยาร่วมกับการดื่มแอลกอฮอล์ รวมถึงความเสี่ยงต่อการได้รับบาดเจ็บจากการพลัดตกหกล้มอีกด้วย การดูแลรักษาผู้ที่ติดแอลกอฮอล์ทั้งผู้สูงอายุและผู้ที่มีอายุน้อยจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อลดผลกระทบของการดื่มแอลกอฮอล์ที่มีต่อสุขภาพเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

2.6 การใช้ยา (Medications) ผู้สูงอายุมักมีโรคเรื้อรังซึ่งจำเป็นต้องใช้ยาสูง และพบปัญหาการใช้ยาไม่เหมาะสมหรือใช้ยาเกินคำแนะนำโดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศหญิง ทำให้เกิดฤทธิ์ข้างเคียงจากการใช้ยา โดยเฉพาะยาในกลุ่มยานอนหลับและยากันชัก ซึ่งฤทธิ์ข้างเคียงจากการใช้ยาเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วย การพลัดตกหกล้ม และต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลมากขึ้น จึงจำเป็นต้องให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องความเสี่ยงจากการใช้ยาและการใช้ยาอย่างเหมาะสม

2.7 การให้ความร่วมมือในการปรับพฤติกรรม (Adherence) คือ การปรับตัวและการคงไว้ซึ่งพฤติกรรมสุขภาพ อันได้แก่ การรับประทานอาหารอย่างเหมาะสม การเคลื่อนไหวออกแรง การไม่สูบบุหรี่ ร่วมกับการใช้ยาตามคำแนะนำของบุคลากรสุขภาพ การให้ความร่วมมือในการปรับพฤติกรรมต่ำมีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพการรักษาคุณภาพชีวิตและภาวะเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

3. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยส่วนบุคคล (Determinants Related to Personal Factors)

3.1 ปัจจัยด้านชีววิทยาและพันธุกรรม (Biology and Genetics) เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดกระบวนการสูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุเจ็บป่วยได้ง่ายกว่าผู้ที่มีอายุน้อย เนื่องจากผู้สูงอายุได้เผชิญปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพมาเป็นระยะเวลานานกว่าคนหนุ่มสาว แม้ว่าปัจจัยด้านพันธุกรรมจะมีผลต่อการเกิดโรคต่างๆ เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคเมเร็ง โรคอัลไซเมอร์ แต่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น การงดสูบบุหรี่ การพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา การมีเครือข่ายญาติพี่น้องและเพื่อนคอยช่วยเหลือ สามารถช่วยลดผลกระทบของ

พันธุกรรมต่อการเสื่อมหน้าที่ของร่างกายและการเกิดโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ

3.2 ปัจจัยด้านจิตใจ (Psychological Factors) ประกอบด้วย

3.2.1 ความฉลาดและความสามารถด้านสติปัญญา (Intelligence and Cognitive Capacity) เช่น ความสามารถจัดการปัญหาและความสามารถปรับตัวต่อการสูญเสีย เป็นปัจจัยทำนายศักยภาพและการมีอายุยืนยาว การส่งเสริมทักษะการจัดการปัญหาและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยช่วยให้ประชาชนพร้อมด้านจิตใจเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

3.2.2 สมรรถนะแห่งตน (Self-Efficacy) เป็นความเชื่อในความสามารถด้านการควบคุมชีวิต เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมหรือการเตรียมตัวเพื่อการเกษียณของบุคคล ดังนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนมีสมรรถนะแห่งตนจะเกิดความมั่นใจที่จะเลือกปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุต่อไป

4. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Determinants Related to the Physical Environment)

4.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environments) ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยหรือมีข้อจำกัดทางกายภาพหลายด้าน จะทำให้ผู้สูงอายุแยกตัวจากสังคมมากขึ้น มีภาวะซึมเศร้า ความแข็งแรงของร่างกายลดลงและทำให้มีปัญหาการเคลื่อนไหวเพิ่มขึ้นได้ การอาศัยอยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี มีบริการขนส่งสาธารณะที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและเพียงพอ จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในครอบครัวและชุมชนได้อย่างเต็มที่ อันจะเป็นการส่งเสริมศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม

4.2 ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย (Safe Housing) ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยและเหมาะสม รวมถึงการมีเพื่อนบ้านที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขและศักยภาพด้านความมั่นคงของคนทุกวัย การจัดที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยควรให้ความสำคัญเรื่องระยะห่างระหว่างบ้านผู้สูงอายุกับสมาชิกในครอบครัว บริการขนส่งสาธารณะ ความต้องการด้านสุขภาพ ความต้องการด้านความปลอดภัย และอันตรายในบ้านซึ่งอาจทำให้ผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุได้

4.3 การพลัดตกหกล้ม (Falls) การพลัดตกหกล้มเป็นสาเหตุใหญ่ของการบาดเจ็บในผู้สูงอายุ ทำให้เสียค่าใช้จ่ายรักษาเพิ่มขึ้นและเป็นสาเหตุการเสียชีวิตได้ อันตรายจากสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เสี่ยงต่อการพลัดตกหกล้มเพิ่มขึ้น เช่น แสงสว่างในบ้านน้อย พื้นต่างระดับหรือทางเดินไม่เรียบ บันไดไม่มีราวจับ จัดวางสิ่งของไม่เป็นระเบียบ สัตว์เลี้ยงเดินหรือวิ่งอยู่บนพื้นบ้าน เป็นต้น การพลัดตกหกล้มเกิดขึ้นใน

สิ่งแวดล้อมที่บ้านมากที่สุดและเป็นสิ่งที่สามารถป้องกันได้ การให้ความรู้ด้านการจัดสิ่งแวดล้อมที่ช่วยลดความเสี่ยงพลัดตกหกล้ม จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุปลอดภัยมากขึ้น

5. ปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Determinants Related to the Social environment)

5.1 การสนับสนุนทางสังคม (Social Support) การได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่ไม่เพียงพอมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของอัตราการตาย อัตราการป่วย ปัญหาด้านจิตใจ การเสื่อมของสุขภาพโดยรวม และความผาสุกของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมน้อยเสี่ยงที่จะเสียชีวิตในอีก 3 ปีข้างหน้า สูงกว่าผู้ที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมถึง 3 เท่า

5.2 การใช้ความรุนแรงและการทำร้ายผู้สูงอายุ (Violence and Abuse) ผู้สูงอายุที่เปราะบางหรืออยู่คนเดียวมีโอกาสเสี่ยงต่ออาชญากรรม เช่น การลักขโมย การทำร้ายร่างกาย มีผลทางลบต่อความมั่นคงปลอดภัยของผู้สูงอายุ

5.3 การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้ (Education and Literacy) การศึกษาเป็นที่มาของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ทำให้บุคคลมีความเชื่อมั่นและสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างอิสระเมื่อ สูงวัย ผู้ที่มีระดับการศึกษาและความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ต่ำมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงต่อการเกิดความพิการ การเสียชีวิตก่อนวัยอันควร และการว่างงานเมื่ออายุมากขึ้น

6. ปัจจัยกำหนดด้านเศรษฐกิจ (Determinants Related to Economics)

6.1 รายได้ (Income) ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน โดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศหญิงที่อยู่ตามลำพังหรืออยู่ในชนบท มักจะมีรายได้ไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และบริการสุขภาพ ทำให้เสี่ยงต่อการเจ็บป่วยและความพิการเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มประชากรที่เปราะบางซึ่งภาครัฐควรให้ช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษ

6.2 การปกป้องทางสังคม (Social Protection) จากการที่ครอบครัวขยายมีจำนวนลดลง ทำให้การสนับสนุนที่ครอบครัวให้แก่ผู้สูงอายุที่ต้องการการช่วยเหลือน้อยลง จำเป็นต้องสร้างระบบที่จะช่วยให้เกิดการปกป้องทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้ ผู้สูงอายุที่เปราะบาง รวมถึงผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง

6.3 การทำงาน (Work) ผู้สูงอายุควรได้รับการสนับสนุนให้มีความกระฉับกระเฉง และทำประโยชน์ในสิ่งที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ ทั้งการทำงานอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ งานที่มีรายได้งานที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ และงานอาสาสมัคร

นอกจากปัจจัยกำหนดที่มีผลต่อศักยภาพแล้ว องค์การอนามัยโลกยังกล่าวถึง ปัจจัยกำหนดตัดขวาง (Cross-Cutting Determinants) อีก 2 ปัจจัย ซึ่งมีผลต่อปัจจัยกำหนดศักยภาพทุกปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดทัศนคติของสังคมต่อผู้สูงอายุและกระบวนการสูงอายุ เช่น ถ้าสังคมมองว่าความเจ็บป่วยเกิดจากกระบวนการสูงอายุเพียงอย่างเดียว ประชาชนก็จะไม่สนใจการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุด้านสุขภาพ ไม่ป้องกันและรักษาโรคตั้งแต่เริ่มแรก ให้การรักษาที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น และปัจจัยด้านเพศ เป็นปัจจัยกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ โดยพบว่าแต่ละเพศมีปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพแตกต่างกัน เพศชายมีแนวโน้มได้รับอันตรายหรือเสียชีวิตจากเหตุรุนแรงมากกว่าเพศหญิง เช่น อันตรายจากการทำงาน การฆ่าตัวตาย การมีพฤติกรรมเสี่ยง เช่น สูบบุหรี่ ดื่มสุรา ใช้ยาเสพติด และความเสี่ยงโดยไม่จำเป็นอื่นๆ เป็นต้น ส่วนเพศหญิงมีปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพมากกว่าเพศชาย เช่น การมีสถานะทางสังคมต่ำ ขาดการเข้าถึงแหล่งอาหาร การศึกษาต่ำ การทำงานที่ไม่ดี มีโอกาสเข้าถึงบริการสุขภาพน้อย เป็นต้น ดังนั้น การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพจึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างเรื่องเพศด้วย

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยกำหนด (Determinants) การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพนั้น ประกอบด้วย 6 ด้าน คือ (1) ด้านระบบบริการสุขภาพ ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพในการรักษาโรค การดูแลผู้ป่วยระยะยาว การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (2) ด้านพฤติกรรม ได้แก่ พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดโรคต่างๆ และกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านสุขภาพหรือชะลอการเจ็บป่วย การปรับพฤติกรรมและการใช้ยาสำหรับผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว (3) ด้านปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ พันธุกรรมซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดกระบวนการสูงอายุ ด้านจิตใจ ได้แก่ ความสามารถด้านสติปัญญา ความสามารถของตนเองในการควบคุมชีวิต (4) ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย (การปรับพื้นที่ให้เหมาะสม) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การจัดวางสิ่งของ (5) ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคม ความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นในผู้สูงอายุ การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้ และ (6) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ การทำงานที่มีรายได้หรือการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ระบบการป้องกันทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง นอกจากนั้นงานวิจัยเรื่องนี้ยังให้ความสำคัญแก่ปัจจัยกำหนดด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ทัศนคติของสังคมต่อผู้สูงอายุและกระบวนการสูงอายุ และปัจจัยกำหนดด้านเพศ ซึ่งผู้สูงอายุแต่ละเพศมีแนวโน้มเผชิญความเสี่ยงแตกต่างกัน

1. แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

จากนิยามการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพนั้น ระบุองค์ประกอบอยู่ 2 ประการ หนึ่งในนั้น คือ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ คณะวิจัยจึงขอเสนอแนวคิดดังกล่าว ดังต่อไปนี้

แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์และเชิงสังคมวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้พัฒนาขึ้นเพื่อแก้ไขทัศนคติทางลบต่างๆ ต่อผู้สูงอายุและเพื่อลดอุปสรรคต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่เน้นการนำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์ (Scott et.al, 2001 อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542)

ความหมายผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) มีความหมายหลากหลาย ดังนี้

Caro, Bass and Chen (1993, p. 6) ให้ความหมายของ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ว่าหมายถึง “กิจกรรมใดๆ ที่ผู้สูงอายุได้ผลิตสินค้าบริการหรือพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง ไม่ว่าผู้สูงอายุจะได้เงินจากกิจกรรมนี้หรือไม่ก็ตาม เช่น งานบ้าน การดูแลเด็ก งานอาสาสมัคร หรือการช่วยเหลือครอบครัวหรือเพื่อน ที่เป็นการฝึกทักษะเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถหรือบทบาทของบุคคลเมื่อสูงอายุ หรืองานที่สอดคล้องกับสังคมและความคาดหวังส่วนบุคคล

Hooyman R. Nancy (2002, pp. 364-365) ระบุว่า คุณลักษณะของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) คือ ผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการผลิตหรือบริการ แม้ว่าผลผลิตหรือบริการที่ได้นั้น จะได้ผลตอบแทนเป็นตัวเงินหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์อาจจะปฏิบัติกิจกรรมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ได้รับค่าตอบแทน ที่มีอิทธิพลทางบวกต่อสภาวะทางจิตใจและสภาวะของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์จะเลือกและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตลอดจนมีแรงบันดาลใจที่จะบำรุงรักษาศักยภาพเพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีบทบาทที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน แต่เป็นการอุทิศเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

Lenard W., Kaye, Sandra S. and Nancy M. Webster (2003, p. 203) นิยามว่า หมายถึง ผู้สูงอายุที่สามารถทำงานต่อไปได้หลังการเกษียณอายุ เป็นทั้งงานที่ได้รับค่าตอบแทนและงานอาสาสมัครที่เป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ ลักษณะการทำงานของผู้สูงอายุบางคนจะยังคงได้รับค่าตอบแทนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ลักษณะงานที่อาจจะทำบางเวลาหรือเต็มเวลาขึ้นอยู่กับ

ความสามารถของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์อาจรวมความถึงผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่แสดงออกถึงความพอใจต่อการเป็นผู้สูงวัย วางตัวเหมาะสม ดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย สร้างประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

M.J.Denham (2004, pp. 88-89) ได้กล่าวถึง นิยามความหมายของ Productive Ageing ว่า หมายถึง กิจกรรมของผู้สูงอายุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความภาคภูมิใจ และเกิดความพึงพอใจในชีวิต นอกจากนี้ สังคมควรช่วยให้ผู้สูงอายุทำงานต่อไปได้เท่าที่ต้องการ และไม่เสียทรัพยากรที่มีศักยภาพไปโดยเปล่าประโยชน์

Petr Wija and Monica Ferreira (2012, pp. 9-11) พูดถึง Productive Ageing ว่าเป็นการพิจารณาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และปัจจัยส่วนบุคคล สอดคล้องกับแนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ของ Robert Butler ที่ไม่เพียงแต่เป็นการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจเท่านั้น เช่น การจ้างงานอย่างเป็นทางการ แต่ครอบคลุมทุกรูปแบบของการทำงานทั้งที่ได้ค่าจ้างและไม่ได้ค่าจ้าง ซึ่งรูปแบบของ Productive Ageing นั้นเป็นมากกว่าการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ ยังรวมถึงการเป็นอาสาสมัคร การมีส่วนร่วมในสังคม การประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น Butler เสนอต่อว่า ปัญหาสุขภาพหรือความอ่อนแอของผู้สูงอายุ เป็นข้อจำกัดในการทำงาน การสร้างประโยชน์ และการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง (Butler and Gleason, 1985)

ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Bass and Caro, 2001)

มีตัวแปรอย่างน้อย 4 ประเภท ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ ได้แก่

1. สิ่งแวดล้อม ตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการมีทำงานของแต่ละบุคคล ได้แก่ สภาพทั่วไปของเศรษฐกิจ บรรทัดฐานภายในที่แตกต่างต่างกันของแต่ละวัฒนธรรม สถานการณ์โลก (เช่น สงคราม) พัฒนาการทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางประชากร และกลุ่มสมาชิก ตัวแปรเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของแต่ละบุคคล แต่อาจจะได้รับอิทธิพลจากนโยบายสังคมซึ่งมีโอกาสน้อยมาก

2. สถานการณ์ ตัวแปรสถานการณ์ ประกอบด้วย บทบาทที่กำหนดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคม การสำเร็จการศึกษา ประเพณี ค่านิยม บริบทชุมชน และสุขภาพ ส่วนใหญ่บุคคลที่มีทางเลือกน้อยกว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่จำกัด อย่างไรก็ตาม ตัวแปรสถานการณ์ สามารถสร้างข้อจำกัดหรือโอกาสสำหรับผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้

3. ความแตกต่างของบุคคล ตัวแปรความแตกต่างของแต่ละบุคคลได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดเมื่อตรวจสอบผลลัพธ์จากการทำงาน ตัวแปรเหล่านี้ ประกอบด้วย แรงจูงใจ แรงขับเคลื่อนภายใน จิตใจ ความคิดสร้างสรรค์ ทักษะ ทักษะ ความถนัด ลักษณะนิสัย เพศ เชื้อชาติ ลักษณะทางกายภาพ และ พันธุกรรม แต่ละบุคคลอาจปรับตัวได้หรืออาจจะปรับตัวไม่ได้ ตัวแปรเรื่องความแตกต่างของบุคคลมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานหรือการผลิตของแต่ละบุคคล

4. นโยบายทางสังคม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ส่วนน้อยอาจจะขึ้นอยู่กับนโยบายสังคม นโยบายสังคมเป็นตัวกำหนดนโยบายของรัฐบาลและนายจ้าง นโยบายบำนาญบำนาญ กฎระเบียบขององค์กร กฎระเบียบด้านการจัดเก็บภาษีและโครงการต่างๆ ของภาครัฐและเอกชน

ผลกระทบจากทั้ง 4 ตัวแปรนี้ สามารถกำหนดขอบเขตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ ดังนั้น ความพยายามกระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนจากตัวแปรเหล่านี้จึงเป็นแนวทางที่ควรดำเนินการ (<http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3402200331.html>, สืบค้นวันที่ 20 มกราคม 2561)

การพัฒนาส่งเสริมการยังคุณประโยชน์

Butler (Petr Wija and Monica Ferreira, 2012, p. 11-12) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุให้เกิดการยังคุณประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เสริมสร้างจิตใจที่อ่อนแอของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือสัจธรรมของชีวิต ให้เกิดการยอมรับต่อการเป็นผู้สูงอายุว่าเป็นวัฏจักรของชีวิต สามารถเข้าสู่วัยสูงอายุได้อย่างไม่มีอุปสรรค
2. ปรับมโนทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุในแบบเดิมให้ลดลงด้วยการให้ความรู้ ข้อมูล และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาวะที่สมบูรณ์ของผู้สูงอายุ
3. ปรับแนวคิดใหม่ของสังคมเกี่ยวกับการยังคุณประโยชน์ของมนุษย์ว่าสามารถกระทำได้หลากหลายลักษณะ ไม่เพียงแต่งานที่สร้างรายได้เพียงอย่างเดียว
4. กำหนดนโยบายระดับชาติในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุทำงานและสร้างผลผลิต
5. สร้างสภาพการทำงาน และรูปแบบงานใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ
6. เสริมสร้างความคิดเกี่ยวกับการจัดสรรรายได้จากการทำงานว่ามีคุณค่าเท่ากับกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าทางสังคมของบุคคล

7. ส่งเสริมให้ตระหนักต่อภาวะสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์กับการยังประโยชน์ของผู้สูงอายุ ดังนั้น การส่งเสริมด้านสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ยังคงทำงานหรือกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ก็ตาม รวมถึง การเป็นอาสาสมัคร และการมีส่วนร่วมในสังคม การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์นี้ เป็นองค์ประกอบ สำคัญของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จด้วย

แนวคิดผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing)

แนวคิดและนิยามความหมาย

ริฟ (Ryff, 1982) ให้ความหมาย ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จว่าเป็นผู้สูงอายุที่สามารถ ดำเนินกิจกรรมได้ตลอดช่วงชีวิต มีการยอมรับตนเอง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น เป็นตัวของตัวเอง สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อม การมีเป้าหมายในชีวิต และความสามารถในการเติบโตส่วนบุคคล (Ouweland, de Ridder, and Bensing, 2007)

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2542, น. 103) กล่าวว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) เป็นลักษณะหนึ่งของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) เป็นผู้สูงอายุที่ดำรงชีวิตในสังคมได้ อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความพึงพอใจและความปรารถนาของตนเอง และเป็นผู้สูงอายุที่ยัง คุณประโยชน์ (Productive Ageing) สามารถพึ่งตนเองเท่าที่จะทำได้ ใช้ความสามารถส่วนตัวสร้างสรรค์ ให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่นในสังคม ดังนั้น แนวคิดผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ จึงเป็น แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่มีลักษณะเหมาะสมตามวัยในทุกมิติการดำเนินชีวิต อันได้แก่ การมีสุขภาพ ที่ดี การมีส่วนร่วมหรือมีกิจกรรมกับครอบครัว ชุมชน และสังคม ตลอดจนมีความมั่นคงในชีวิต เน้นมิติ ทางสังคมและอารมณ์จากความพึงพอใจในชีวิต โดยการมองคุณค่าในตนเองและการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

เพื่อนใจ รัตตากร (2548) นิยามว่า ผู้สูงอายุไทยที่ประสบความสำเร็จ หมายถึง ผู้สูงอายุที่มี สุขภาวะดี สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งใคร ไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น ประพฤติปฏิบัติตัวให้ มีคุณค่า เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์จากการทำงานและ ประสบการณ์ชีวิต เสียสละและอุทิศตนเพื่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม ทำประโยชน์ต่อผู้อื่น คอยอบรมบุตร หลานให้เป็นคนดี เป็นที่ปรึกษาที่ดีของผู้อื่นได้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ปรับบทบาทของตนเองโดยทำสิ่งที่

เหมาะสมกับศักยภาพที่มีอยู่ รวมถึงดูแลตนเองให้มีสุขภาพที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถพึ่งตนเองได้ และเตรียมใจให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เอมอร์ จารุงษ์ (2550, น. 6) กล่าวว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และพึงพอใจต่อสิ่งแวดล้อมของตน โดยมองเป็นภาพรวมของผู้สูงอายุกับสภาพแวดล้อมทุกๆ ด้าน และเน้นมิติทางสังคม อารมณ์ จากความพึงพอใจในชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและมีกิจกรรมสร้างสรรค์ มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ เป็นลักษณะหนึ่งของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มีโอกาสเจ็บป่วยน้อย ไม่มีปัจจัยเสี่ยงรุนแรงต่อการเป็นโรค พึงพอใจในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถดำรงและพัฒนาการหน้าที่ (Functions) ที่สำคัญของตนได้ (ได้แก่ ยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น เป็นตัวของตัวเอง พยายามควบคุมสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายในชีวิต และมีการเติบโตส่วนบุคคล) มีสติปัญญาและสมรรถนะของร่างกายอยู่ในระดับสูง มีจิตวิญญาณที่ช่วยให้เกิดการรับรู้เชิงบวก ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถดำรงชีวิตและดำเนินกิจกรรมในสังคมได้อย่างเหมาะสมตามวัยและความปรารถนาของตน

ลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

ค.ศ.1980-1989 The MacArthur Foundation ศึกษาเรื่อง “The MacArthur Studies of Successful Aging” ให้ความเห็นว่า Successful Aging ยังไม่มีคำนิยามยอมรับร่วมกัน แต่สามารถอธิบายคุณลักษณะได้ดังนี้ (MacArthur อ้างถึงใน Jitisak Poonsrisawat and Takada Minako, 2552)

1. การสูงอายุที่แม้จะมีความเจ็บป่วยหรือโรคเรื้อรัง แต่สามารถดูแล รักษา และควบคุมการดำเนินของโรคได้เป็นอย่างดี
2. การที่ผู้สูงอายุตระหนักรู้สภาวะสุขภาพของตน สามารถควบคุมตนเอง จัดการ พัฒนา และแก้ไขปัญหา รวมทั้งยอมรับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งที่เกิดจากความชราภาพที่เป็นปัจจัยภายใน และปัญหาหรือความขัดข้องที่เกิดจากปัจจัยภายนอกเช่น จากบุตรหลาน ครอบครัว ที่อยู่อาศัย และสังคมแวดล้อม เป็นต้น
3. สามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน โดยไม่ต้องอาศัยพึ่งพาผู้อื่น

4. การประเมินด้วยลักษณะจำเพาะ มีผู้เสนอการทำงานของสมองเป็นเกณฑ์กำหนดนิยามของคำว่า Successful Ageing โดยมีองค์ประกอบสำคัญด้านพุทธิพิสัย (Cognitive) 4 ประการ ได้แก่ ความจำ (Memory), การมีสมาธิ (Attention), ความสามารถคิดคำนวณ (Executive Function), การใช้ภาษา (Language) การทำหน้าที่ที่สัมพันธ์กันของอวัยวะและระบบประสาทที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การมองเห็นและการทำงานของกล้ามเนื้อต่างๆ (Visuospatial Skills) หากการทำงานของสมองและระบบประสาทสั่งการของผู้สูงอายุสอดคล้องและมีประสิทธิภาพ ถือว่าเป็น Successful Ageing

5. มีความสุขและความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต (Life Satisfaction /Well-being) และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (Social Engagement)

Dorris (<http://cas.umkc.edu/casww/sa/whatisa.htm>, สืบค้นเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2558) กล่าวถึง การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จนั้น ไม่ใช่เพียงแค่การไม่มีโรคภัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ลักษณะของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (บางคนอาจจะจัดลำดับความสำคัญเหล่านี้แตกต่างกัน) มีดังนี้

1. มีสุขภาพกายที่ดี
2. มีความมั่นคงทางการเงิน
3. สามารถยังประโยชน์และคงสภาพการทำงาน
4. มีความเป็นอิสระ
5. สามารถเผชิญกับปัญหาและมีมุมมองในแง่ดีต่อสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิต
6. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับผู้ที่ทำให้ตนรู้สึกมีความหมาย และ
7. มีการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ และมีจิตวิญญาณ

โรว์และค้ำห์น (Rowe and Kahn, 1998) อธิบายความหมายของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จเพิ่มเติมว่า ประกอบด้วย ความสามารถ 3 คุณลักษณะ ได้แก่

1. มีโอกาสเจ็บป่วยหรือเป็นโรคต่ำ และไม่พิการ (Freedom from Disease and Disability)
2. มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและสติปัญญา (High Cognitive and Physical Functioning)
3. ใช้ชีวิตได้ตามปกติอย่างมีประสิทธิภาพ (Social and Productive Engagement)

การนิยามใหม่ของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องกับประชากรที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ เกี่ยวข้องกับ แนวคิด "ความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี (Wellness)"

ความสมดุลของสุขภาพกับสิ่งแวดล้อม อารมณ์ จิตวิญญาณ สังคม ลักษณะทางกายภาพ และวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี

Mercer's Institute for Successful Ageing (<http://www.misa.ie/successful-ageing>, สืบค้นวันที่ 21 ตุลาคม 2558) นิยาม Successful Ageing คือ การไม่มีโรคอาจเป็นคำอธิบายที่ครอบคลุมมากที่สุดสำหรับผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ และต้องพิจารณาร่วมกับคุณภาพชีวิตและความสัมพันธ์สุขภาพจิตที่ดี เมื่อบุคคลนั้นมีศักยภาพและมีสุขภาวะทางกาย สังคมและจิตใจที่ดี โดยระบุถึงปัจจัยสำคัญสำหรับผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (<http://www.misa.ie/successful-ageing>, สืบค้นเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2563) ประกอบด้วย

1. ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมทางสังคมสามารถช่วยป้องกันการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุในชุมชนได้

2. สังคมและทัศนคติของสื่อ (Society and Media Attitudes) การส่งเสริมทัศนคติที่ดีของผู้สูงอายุในสังคมและสื่อ สร้างคุณค่าเชิงบวกและเพิ่มขีดความสามารถผู้สูงอายุ นอกจากจะช่วยพัฒนาผู้สูงอายุ ยังช่วยพัฒนาพัฒนาสังคมด้วย

3. ชีวิตอิสระ (Independent Living) การอำนวยความสะดวกด้านการใช้ชีวิตอิสระ โดยสร้างเทคโนโลยี นวัตกรรม และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ สำหรับผู้สูงอายุแล้วความรู้สึกเป็นอิสระส่งผลต่อการมองโลกในแง่ดีและความเป็นอยู่ที่ดี

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านจิตใจ สังคม ประสิทธิภาพทางการแพทย์ ความผาสุกหรือความเป็นอยู่ที่ดี และการมีส่วนร่วม การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จเป็นเป้าหมายสำคัญและสามารถทำได้ จากการพิจารณาร่วมกันและการมีส่วนร่วม โดยไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุและผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพ แต่ต้องมีส่วนร่วมในทุกระดับของสังคม

สรุปแล้ว ผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (Successful Ageing) เป็นแนวคิดเกี่ยวข้องกับ ผู้สูงอายุที่มี สุขภาวะที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา เพราะเป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์ทั้งจากการทำงานและการใช้ชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเองและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์ พึงพอใจในตนเองและสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัย สามารถดูแลตัวเองให้มีความสุข มีกำลังใจ มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็น องค์ประกอบสำคัญของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ สามารถใช้ชีวิตตามปกติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และนำไปใช้ในทางสร้างสรรค์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้เป็นอย่างดีเงื่อนไขของการเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมีการบูรณาการดูแลตนเองเพื่อให้ถึงพร้อมในทุกด้าน จะต้องมีความสุขกาย

จิตใจ และสังคมที่ดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ กับผู้อื่นและสังคม สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความมั่นคงในชีวิต ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตที่ดี เตรียมใจให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวได้ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพหรือสังคม มีความสามารถด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้รับการยอมรับจากสังคม มีพื้นที่ทางสังคม มีอิสระในชีวิต ยึดถือศีลธรรมอย่างเคร่งครัด มีความสัมพันธ์ที่ดี นำไปสู่ชีวิตที่มีคุณภาพ ตลอดช่วงเวลาที่เหลืออยู่ในบั้นปลายชีวิต ที่สำคัญ คือ ต้องเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุข พึงพอใจในชีวิตของตนเอง และมีศักยภาพสามารถยังประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

มธุรส สว่างบำรุง และคณะ (2553:บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุชาวล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 60-70 ปี สำเร็จการศึกษาชั้น ป.4 พักอาศัยอยู่กับครอบครัว ร้อยละ 57.2, 55.1, 81.1 และ 71.0 ตามลำดับ เมื่อวิเคราะห์คุณภาพชีวิตแต่ละ ด้าน พบว่าผู้สูงอายุได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมในทุกระดับ มี การสร้างเครือข่ายทางสังคมกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทำให้มีบทบาทใหม่ทางสังคมเพิ่มขึ้น รวมถึงมีความมั่นคงในชีวิตจากเบี้ยยังชีพและหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ถึงแม้ว่าจะมีรายได้อยู่ในระดับพอประคับประคองชีวิต ผู้สูงอายุได้แสดงบทบาทความเป็นผู้นำทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ทำให้มีสุขภาพจิตที่ดี ครอบครัวให้ความเกื้อหนุนในระดับปานกลาง มีความรักเอาใจใส่ต่อสุขภาพ เพิ่มขึ้น ไปพบแพทย์บ่อยครั้ง มีการปรับตัวและพัฒนาความรู้ทางด้านสุขภาพสูงขึ้น และการออกกำลังกายถือเป็นศูนย์รวมแห่งการสร้างสังคมสุขภาพของผู้สูงอายุ ส่วนปัญหาสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ ปัญหาหมอกควันในเขตภาคเหนือ ความเชื่อและวิถีการปฏิบัติในการ เฝายยะของผู้สูงอายุ ผลภาวะสิ่งแวดล้อมชุมชน ยาเสพติดในชุมชน ความขัดแย้งระดับท้องถิ่นของกลุ่มผู้สูงอายุและภายในชุมชน ปัญหาแรงงานต่างด้าว และสวัสดิภาพความปลอดภัยในการสัญจร นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังมีความคาดหวังให้รัฐบาลเพิ่มจำนวนเงินเบี้ยยังชีพพร้อมสนับสนุนงบประมาณการลงทุนผลิตภัณฑ์อาชีพของชมรมผู้สูงอายุ และจัดหาตลาดส่งออกอย่างเป็นทางการ

อาชญญา รัตนอุบล และคณะ (2553) วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศและต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นบทเรียนที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุของประเทศไทย โดยศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศไทย และได้นำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพ

ผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา ศักยภาพผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย

1. รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม (The University of the Third Age - U3As) เป็นการศึกษา สำหรับผู้สูงอายุโดยตรง มีรูปแบบการดำเนินการ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นโครงการจัดสอนใน มหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 2 เป็นการจัดการศึกษาตามความต้องการและความสนใจของผู้สูงอายุ โดยให้ หน่วยงานท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาแทนมหาวิทยาลัย ลักษณะที่ 3 เน้นให้ผู้สูงอายุ รวมกลุ่มกันเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความชำนาญใน เรื่องที่สนใจเป็นวิทยากร โดยได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากกลุ่มผู้เรียนด้วยกัน รวมทั้งการสนับสนุน ด้านทรัพยากรการเรียนรู้จากท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การอนุญาตให้ใช้ห้องสมุด การทำจดหมายข่าว วารสาร เป็นต้น ลักษณะที่ 4 คือ The Virtual University of the Third Age หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า vU3A เป็นมหาวิทยาลัยวัยที่สามเสมือนจริงที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบการให้ความรู้เช่นเดียวกับที่จัดใน สถาบันการศึกษา แต่เผยแพร่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เหมาะสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีเวลาเดินทางไปเรียน ในสถานที่ที่จัดไว้

2. รูปแบบศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน (Community Multipurpose Service Center) เป็นสถานที่ที่ผู้สูงอายุมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน รวมทั้งพัฒนาชุมชนของตนเอง การพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันจะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ตระหนักถึงคุณค่าของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้สูงอายุมีโอกาสใช้ความสามารถและประสบการณ์ใน การทำกิจกรรม และแบ่งปันความรู้ให้แก่ผู้สูงอายุและผู้รับบริการคนอื่นๆ ศูนย์ฯ เป็นรูปแบบหนึ่งของการ ส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นความร่วมมือและความเป็นเจ้าของร่วมกันของ ประชาชนในชุมชน ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ อเนกประสงค์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชนจึงเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ ของผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง

3. รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ (Senior Community) หมายถึง การส่งเสริมให้มีเมือง /ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ โดยการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ จัดหาทรัพยากรที่เอื้อต่อการอยู่ อาศัยตามความต้องการและจำเป็นที่หลากหลายของผู้สูงอายุ เมือง /ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุประกอบด้วย สโมสร สระว่ายน้ำ ศูนย์นันทนาการและกีฬา สนามกอล์ฟ ศูนย์สุขภาพและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดย รัฐบาลรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหลัก สนับสนุนการบริการ และจัดอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ

4. รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ (Senior Club) หมายถึง การเตรียมสถานที่และ โอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมและร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ เตรียมการเรียนรู้จาก ประสบการณ์เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันจะทำให้ชีวิตในบั้นปลายมีคุณค่าและเห็นคุณค่าใน ตนเอง ให้คำแนะนำแก่ผู้สูงอายุเพื่อแก้ไขปัญหาความรู้สึกโดดเดี่ยวและถูกสังคมทอดทิ้ง ส่งเสริมด้าน สุขภาพผู้สูงอายุโดยการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้มีชีวิตที่ถูกสุขอนามัย เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มี

ส่วนเข้าร่วมบริการของสังคมและร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ให้ผู้สูงอายุมีงานทำตามสมควร แก่ความต้องการและกำลังความสามารถ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สมาคมกับคนหนุ่มสาวหรือเด็กเพื่อขจัด ปัญหาช่องว่างระหว่างวัย รวมทั้งให้ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน

5. รูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัย (Informal Senior Group) การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัธยาศัยเป็นการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุที่สนใจและต้องการศึกษา/เรียนรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใด ที่พิจารณาแล้วว่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เนื้อหาจะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ โดย แนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรม การศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพลุดีพลัง (Active Ageing)

พัชรา สังข์ศรี (2555 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สำหรับผู้สูงอายุในภาคกลาง ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพการรับรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รับข่าวสาร จากโทรทัศน์มากที่สุด โดยชอบรับชมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ การไปรับความรู้จากแหล่งการเรียนรู้หรือการ เข้าร่วมกิจกรรมที่มีหน่วยงานมาให้ความรู้ในชุมชนยังค่อนข้างน้อย

2) ผู้สูงอายุต้องการให้มีกิจกรรมให้ความรู้ด้านต่างๆ ในชุมชนได้แก่การสอนอ่าน – เขียน การ ฝึกอบรมอาชีพ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและควรมีแหล่งการเรียนรู้คือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3) กรรมการชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ข้อเสนอที่คล้ายคลึงกันคือ การให้ ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้สูงอายุยังมีความจำเป็นมากทั้งความรู้พื้นฐาน วิชาชีพ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ ผู้สูงอายุโดยตรง ควรมีชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน มีกรรมการชมรมฯ มีหน่วยงานและงบประมาณ สนับสนุน

4) แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุที่สังเคราะห์จากผลการวิจัยนี้ประกอบด้วย การตั้งชมรมผู้สูงอายุแต่ละหมู่บ้าน การมีหน่วยงานหลักดูแล มีคณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุ มีแผน ดำเนินงาน มีกิจกรรมศึกษานอกระบบและอัธยาศัยหลากหลายรูปแบบ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและมีการ ติดตามประเมินผล รวมทั้งเสนอปัจจัยที่ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตประสบผลสำเร็จ

มานิตย์ ชาติโย (2555:283-284) ได้ศึกษาในเรื่องของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลาย วัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิ่งตำบลบ้านดู่ อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด มีความสำคัญใน การเรียนรู้ การปลูกฝังในงานและอาชีพ และยังเป็นการสร้างเครือข่ายในระดับท้องถิ่น อำเภอ และจังหวัด ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่า ลิ่ง” คือ LING MODEL ซึ่งประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ (Learning) โดยการปรับแนวคิด สาธิตให้ดู เรียนรู้ ชุมชนอื่น นำมาปฏิบัติพัฒนาต่อยอด 2) การค้นหาความถนัด (Individual) โดยการเรียนรู้สิ่งเดิม เสริมสร้างสิ่งใหม่ 3) การสร้างเครือข่าย (Network) การพัฒนาต่อยอดความรู้ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

4) การปลูกฝัง (Grown) การเรียนรู้พื้นฐานวิถีชุมชน บนความพอเพียง โดยสรุป รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าจึงทำให้กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเด็กและเยาวชน เกิดความรู้ ความถนัดและสามารถสร้างเครือข่าย และการปลูกฝังรากฐานชีวิตในชุมชน และสามารถใช้ในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้จริงก่อให้เกิดความสำคัญของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่จะพัฒนาความยั่งยืนในชุมชนต่อไป

สุภารัตน์ จำภา (2556:85) ศึกษาในเรื่องการศึกษาแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชนสำหรับผู้สูงอายุตำบลหนองฮี อำเภอนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า โดยรวมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพกาย ด้านสุขภาพจิต ด้านอาชีพและด้านสังคม มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย 3.49 มีความต้องการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตทั้ง 4 ด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ย 4.26 รูปแบบการจัดการศึกษา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการวิธีการจัดการศึกษาในรูปแบบของการฝึกอบรม โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นวิทยากร ใช้ระยะเวลา 1-2 วัน ครั้งละ 4-6 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00 – 12.00 น. ในวันเสาร์-อาทิตย์ และการจัดกิจกรรมที่สาลาวัต 2) การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษา พบว่าการจัดการศึกษาด้านสุขภาพกาย ควรมีการให้ความรู้ทางการแพทย์และการดูแลเบื้องต้น เกี่ยวกับโรคของผู้สูงอายุ และการป้องกันด้านจิตใจ ควรมีการปฏิบัติธรรมะกับการครองตน การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ และอารมณ์ การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลต่างวัย ด้านเศรษฐกิจ ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านสังคม ควรมีการจัดกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมการออกกำลังกาย กิจกรรมการพัฒนาบุคลิกภาพ รูปแบบการจัดการศึกษา คือ ฝึกอบรมในวันเสาร์-อาทิตย์ 1-2 วัน ครั้งละ 1-2 ชั่วโมง ช่วงเวลา 09.00-12.00 น. โดยผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ

ระวี สัจโสภณ (2555 : บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลติพลังของผู้สูงอายุไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการจัด เมืองแห่งการเรียนรู้ในอีก 10 ปีข้างหน้าประกอบด้วย 1) หลักการของเมืองแห่งการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการใช้ชุมชนเป็นฐานในการส่งเสริม สนับสนุน พัฒนา และกระตุ้นผู้สูงอายุ เกิด ศักยภาพภายในตนเองด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านหลักประกันและความมั่นคงของชีวิต ผ่านกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตในลักษณะเป็นหน่วย 2) องค์ประกอบของ เมืองแห่งการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น องค์ประกอบภายใน คือ ผู้เรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการความรู้ องค์การแห่งการเรียนรู้ และ องค์ประกอบภายนอก คือ ยุทธศาสตร์ นโยบายสาธารณะ และเป้าหมายการพัฒนา กรรมการกลางการบริหารทรัพยากร และเครือข่ายการเรียนรู้ตลอดชีวิตระดับชาติ 3) กระบวนการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ของเมืองแห่งการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยการพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านหลักประกันความมั่นคง ที่ผสมผสานเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดและ ประเมินผลเข้ากับวิถีชีวิต

ภูมิสังคม และลักษณะทางกายภาพ 4) วิธีดำเนินงานเมืองแห่งการเรียนรู้ ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา เริ่มจากกลไกในระดับท้องถิ่น กลไกระดับท้องถิ่น และกลไกระดับชาติ ที่กำหนดนโยบายขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น กระบวนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การแสวงหาความร่วมมือ การดำเนินกิจกรรมและการประเมินผล และ 5) ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย การกำหนดนโยบายสาธารณะ การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลัมพลังของผู้สูงอายุไทย การบริหารจัดการและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ ตามแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาภาวะพลัมพลังของผู้สูงอายุไทย เพื่อให้เกิดบุคคลแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในระดับชาติ

ชุดิณณ์ อมรัตน์ (2556 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรสงคราม ผลวิจัยพบว่า ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมในระดับมาก ทั้งด้านการเรียนเพื่อรู้ ด้านการเรียนเพื่อปฏิบัติ ด้านการเรียนเพื่อชีวิตและด้านการเรียนเพื่ออยู่ร่วมกันปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับน้อย ทั้งด้านความสามารถส่วนบุคคลและด้านการสนับสนุนช่วยเหลือ ความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งด้านเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ ด้านวิธีการเรียนรู้ และด้านสื่อ/แหล่งการเรียนรู้ ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นและความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกันด้วยและอาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกของชมรมแตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นปัญหา/อุปสรรค และความต้องการรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ข้อเสนอแนะ ระดับนโยบาย จังหวัดสมุทรสงครามควรผลักดันนโยบายในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุให้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และระดับปฏิบัติองค์กรภาครัฐและเอกชน ควรเพิ่มความรู้ที่มีประโยชน์ผ่านสื่อรายการโทรทัศน์และวิทยุในท้องถิ่นให้มากขึ้น ประธานสภาผู้สูงอายุประจำจังหวัดสมุทรสงครามควรสนับสนุนให้ชมรมผู้สูงอายุจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของสมาชิกชมรม และจัดในแหล่งชุมชนที่สะดวกในการเดินทาง ชมรมผู้สูงอายุควรแสวงหาเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ และการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด ตำบล ศึกษาธิการจังหวัด และ กศน. รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนและประชาชน และควรสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชมรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพร่างกายและจิตใจให้มากขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชมรมมากยิ่งขึ้น

ณัฏฐ์ สุขสีทอง (2558 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนากับการเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลสะลอง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย เท่ากับ 1.75) อายุเฉลี่ย (ปี) ระยะทางจากที่พักอาศัยกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านสะลงนอก (กิโลเมตร) และ ความต้องการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ (ค่าเฉลี่ย) มีความสัมพันธ์กับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 (p - value = 0.047 0.010 และ 0.000 ตามลำดับ) จากการศึกษาเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีกิจกรรมสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้ความรู้และพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2559 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายผู้สูงอายุของกระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์” ผลจากการศึกษาพบว่าเครือข่ายผู้สูงอายุมีรูปแบบองค์กรที่มีการแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ซึ่งแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือ โครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ จากการวิเคราะห์เครือข่ายด้านผู้สูงอายุขององค์กรทั้ง 4 รูปแบบ มีการบริหารจัดการเครือข่ายคล้ายกัน 2 แนวทาง คือ การใช้กลไกการบริหารตามแนวดิ่งและ กลไกการบริหารแนวราบ ซึ่งในการวิเคราะห์การใช้กลไกการบริหาร พบว่า กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จะเน้นที่กลไกการทำงานตามแนวดิ่ง คือมีโครงสร้างการบริหารงานแบบลำดับชั้น โดยมีการปฏิบัติงานตามคำสั่ง และหน้าที่รับถ่ายทอดคำสั่ง ส่งผลให้การตัดสินใจในการบริหารงานต่าง ๆ ต้องมาจากผู้ที่มีศักยภาพสูงกว่า ซึ่งเป็นลักษณะการบริหารงานภายในองค์กร แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงการประสานงานองค์กรระหว่างกระทรวงฯ กับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกกระทรวง จะใช้กลไกการทำงานตามแนวราบ แต่ก็ไม่ได้มีประสานงานในลักษณะของกระบวนการทำงานเครือข่ายที่ชัดเจน มีเพียงการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในลักษณะของการประสานข้อมูลโครงการและกิจกรรม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรเครือข่ายภายนอก พบว่า องค์กรภายนอกกระทรวง จะมีการทำงานที่เน้นกลไกการบริหารแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง กล่าวคือ ใช้รูปแบบการบริหารที่เน้นการประสานงาน การมอบงาน และความ ร่วมมือในแนวราบเป็นหลัก อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำขององค์กรเป็นจุดเชื่อมต่อ (Node) ของแต่ละเครือข่าย โดยการบริหารงานในรูปแบบนี้จะให้ความสำคัญกับแกนนำหรือผู้นำเครือข่ายและภาวะผู้นำ ในการขับเคลื่อนและการบริหารงานเครือข่าย ไม่เน้นการสั่งการหรือการบังคับบัญชาแบบลำดับชั้นเหมือน องค์กรภาครัฐ ซึ่งองค์กรที่เน้นการใช้กลไกแนวราบ เช่น องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยองค์กรเหล่านี้มักจะอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการ นอกจากนี้ในผลงานวิจัยนี้ยังได้เสนอแนวทางการทำงานและกลยุทธ์การทำงานด้านผู้สูงอายุ 3 ประเด็น คือ 1) การบริหารจัดการเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมกับ ภาคีเครือข่ายในด้านต่าง ๆ 2) การส่งเสริมและพัฒนาผู้นำองค์กรเครือข่ายด้านผู้สูงอายุให้มีศักยภาพใน

การทำงานและมีพลัง ในการดึงภาคีเครือข่ายเข้ามาทำงานร่วมกันโดยการมีส่วนร่วมจากผู้สูงอายุ โดยมี มาตรการในการคัดสรรผู้นำองค์กร การพัฒนาศักยภาพของผู้นำ และ 3) การจัดทำยุทธศาสตร์การสร้าง ความร่วมมือกับเครือข่ายด้านผู้สูงอายุ โดยมีมาตรการในการทำงานร่วมกันเพื่อวางแผนและปฏิบัติงาน ร่วมกันในหลายๆด้านระหว่างกระทรวงและภาคีเครือข่าย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การสนับสนุนของกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ต่อภาคีเครือข่ายในหลายๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมกลไกการพัฒนาระบบ การทำงานร่วมกันอย่างมี ประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ รวมไปถึง การบูรณาการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อให้โครงการ กิจกรรมที่ดำเนินงานกับผู้สูงอายุ เป็นไปใน แนวทางเดียวกัน และหนุนเสริมการดำเนินงานซึ่งกันและกัน เพื่อลดระยะเวลาในการดำเนินงาน และมีการ ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควรมีการจัดทำยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือเครือข่ายผู้สูงอายุใน ระดับประเทศอย่างชัดเจน และควรมีการจัดทำระบบฐานข้อมูลของผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูล ของผู้สูงอายุ มาช่วยกำหนดแนวทางการพัฒนางานต่อไป

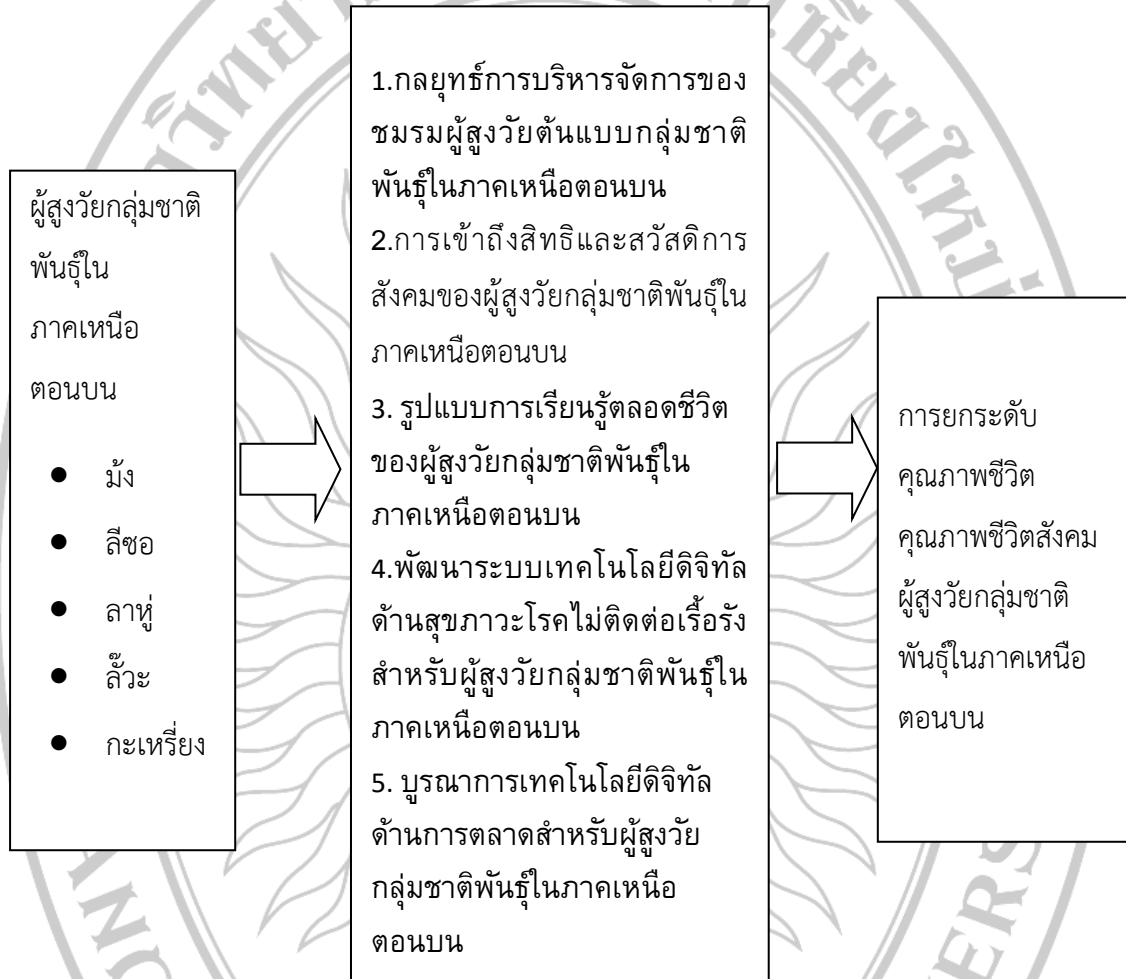
นภเรณู สัจจรัตน์ธีระฐิติ และพจนา พิษิตปัจจา (2560 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทิศทาง และการพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ทิศทางและ การพัฒนานโยบายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย จากโมเดลสมการโครงสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในระดับประเทศ พบว่า ปัจจัยนำเข้าเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ปัจจัย ส่วนบุคคล ปัจจัยด้านผลประโยชน์ ปัจจัยด้านบริบทในพื้นที่ และปัจจัยด้านทรัพยากรของรัฐ สำหรับ กระบวนการที่เป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ประกอบด้วย กลไกการสนับสนุนของภาครัฐ นโยบายการจัดการเรียนรู้ของรัฐ การประชาสัมพันธ์ การ จัดการศึกษา และการบริหารทรัพยากร โดยปัจจัยนำเข้าที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การ ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น การได้รับทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความรู้ที่ จำเป็นต่อการดำรงชีพตลอดจนการสร้างประสบการณ์ที่ดี และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ การพัฒนาศักยภาพ ของตน การได้รับการยอมรับจากชุมชน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยมีบทบาทสำคัญที่สำคัญในการ จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ชุมชน ผู้สูงอายุ และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุใน ประเทศไทย ด้านปัจจัยนำเข้า ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในประเทศ ไทยควรให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุในความต้องการที่จะเรียนรู้ และ ต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายในมิติของวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาความเชื่อที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ใน ประเทศไทยควรใช้แนวทางการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาโดยใช้แนวทางของการสร้างเครือข่ายการ เรียนรู้ที่ร่วมกับทุนทางสังคม

ภัทรพรรณ ทาดี (2560 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง ตัวตน สังคม วัฒนธรรม: เงื่อนไขสู่การสูงวัยอย่างมีศักยภาพของผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่าพบว่า บริบททาง “สังคม” และ “วัฒนธรรม” เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมศักยภาพทั้ง 3 มิติของผู้สูงอายุ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ความมั่นคง และการมีส่วนร่วม เนื่องจากระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์อันเป็นปึกแผ่น เกื้อกูล และมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่วิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง ประกอบกับ “ตัวตน” ของผู้สูงอายุที่เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้และภาคภูมิใจในคุณค่าของตน ดังนั้น การส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุจึงควรดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงทุกมิติ ควบคู่กับการสร้างเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้ครอบครัวและชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปกรอบแนวคิดจากการทบทวนวรรณกรรม/ สารสนเทศที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสรุปกรอบแนวคิดให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย